

HELSINKI SANTAHAMINA

Arkeologinen inventointi 2009

Ulrika Kögäs & Tiina Mikkanen

MUSEOVIRASTO

Arkisto- ja rekisteritiedot

Kunta:	Helsinki
Tutkimuksen laatu:	Kiinteiden muinaisjäännösten inventointi
Ajoitus:	Historiallinen aika
Peruskartta:	203406, 203405, 203409
Yhtenäiskoordinaatit:	Santahaminan saaren keskipiste (noin): pkoo: 6672000, ikoo: 3391700
Tutkimuslaitos:	Museovirasto, rakennushistorian osasto (MV/RHO)
Tutkija:	FM Ulrika Köngäs
Apulaistutkija:	HuK Tiina Mikkanen
Kenttätyöaika:	2.9.–2.10.2009
Tutkitun alueen laajuus:	Noin 4 km ²
Rahoittaja:	Senaatti-kiinteistöt Puolustus- ja turvallisuustoimiala
Kustannusarvio:	30649 €
Mustavalkonegatiivit:	MV/RHO 217908: 1–17
Digitaalikuvat:	MV/RHO 217908: 18–127
Asiaa koskevat MV:n lausunnot:	233/304/8.6.2009
Tutkimushistoria:	Hukkinen, E 1957: Kertomus Santahaminan isosaarella olevien esihistoriallisten hautakumpujen kartoituksesta ja koekaivauksista. MV/AOA Lehtosalo, V. 1962: Helsingin pitäjän kiinteät muinaisjäännökset. Inventointiluettelo. MV/AOA Visapää, M. 1967: Helsingin ympäristön rautakaivokset 1744–1866. Kauppakorkeakoulun taloushistorian laudaturtutkielma. MV/RHOA Pohjakallio, L. 1971: Santahaminan kolmas kumpu. (tarkastuskertomus) MV/AOA Löfgren, K.-E. 1972: Helsingin merilinnoitusten inventointi kesällä 1972. MV/RHOA Heinämies, K. & Löfgren K.-E. 1979: Helsingin maa- ja merilinnoitukset. Tarkistettu inventointi 1979. MV/RHOA Jansson, H. & Latikka, J. 2003: Länsi- ja Keski-Uudenmaan saariston ja rannikkoalueiden inventointi 2002–2003. MV/RHOA

Lahti, E-K. 2004: Helsinki Santahamina Kadettikoulun puistikko. Vesijohto- ja viemärikaivaustyömaan arkeologinen valvonta 2004 ja osteologinen analyysi. MV/RHOA

Niukkanen, M. 2005: Helsinki, Santahamina. Kertomus mahdollisten muinaisjäännöskohteiden maastotarkastuksesta 17.5.2005. MV/RHOA

Alkuperäinen raportti:

Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV/RHOA)

Kopiot (4 kpl):

Senaatti-kiinteistöt Puolustus- ja turvallisuustoimiala

Ma anpuolustuskorkeakoulu

K aartin jääkäriyrykmentti / Esikunta

H elsingin kaupunginmuseo

Kannen kuva: Isojakokartta Santahaminasta vuodelta 1778 (Karttalähde: KA/MMH 24/1-3).

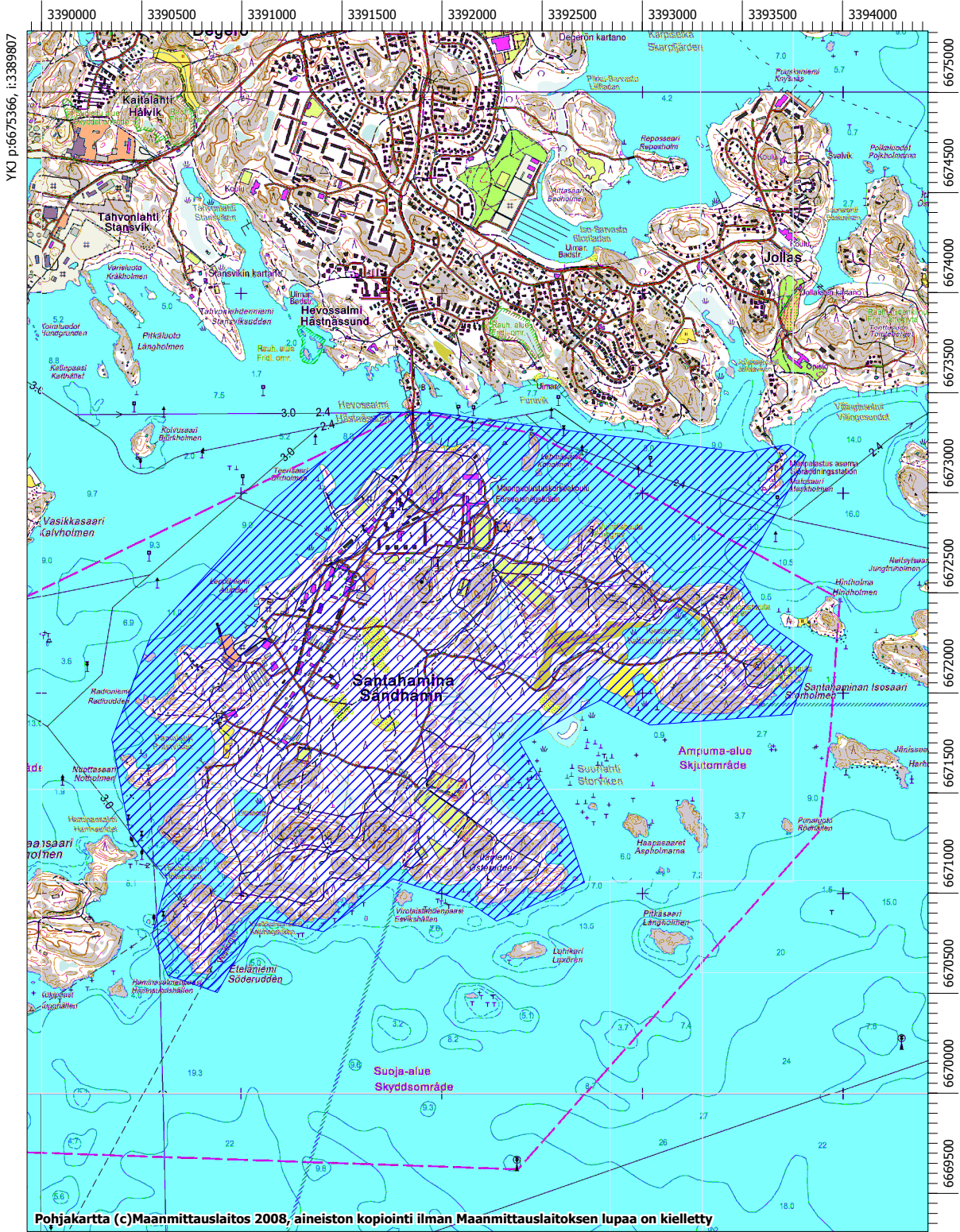
Tiivistelmä

Helsingissä Santahaminassa suoritettiin kiinteiden muinaisjäännösten inventointi 2.9. – 2.10.2009. Inventointialue käsitti Santahaminan saaren lisäksi sen lähellä sijaitsevat pikkusaaret, joista inventoinnin aikana tarkastettiin Teerisaari, Nuottasaari, Lehmäsaari ja Matosaari. Inventointi kattoi kaikki Santahaminan kiinteät muinaisjäännökset rautakaudelta/keskiajalta lähtien. Arkeologinen inventointi tehtiin palvelemaan Santahaminan maankäytön suunnitelmia. Inventoinnin tuloksia tarvitaan uuden shankkeissa, sekä muun muassa kunnallisteknisiä verkostoja, teitä y.m. toteutettaessa. Inventoinnin tulokset tarjotaan rakennuttajille ja kaavoittajille tietoa muinaisjäännösalueista ja muinaisjäännösalueet voidaan huomioida jo rakennuttamis- ja maankäyttöhankkeiden suunnitteluvaiheessa.

Santahaminan saari on ollut vanhojen purjehdusreittien varrella sijaitseva saaripaikka ja saarella on sijainnut keskiajalta lähtien Sandhamnin kylä. Santahaminaa suunniteltiin 1500-luvulla uuden kaupungin (Helsingin) perustamispaikaksi ja uudelleen 1600-luvulla, jolloin kaupunki siirrettiin Vanhaanjoen suusta Vironniemelle. Jorutuksen aikana Santahaminan saarelle suunniteltiin sotilaallista toimintaa ja Krimin sodan aikana 1800-luvun puolivälissä venäläiset aloittivat saaren linnoittamisen. Venäjän vallan alkuvuosikymmeninä Santahamina liitettiin Viaporin linnoitukseen ja saari muutettiin suljetuksi sotilasalueeksi. Suomen itsenäistyttyä Santahamina siirtyi puolustusvoimille, jonka hallinnassa Santahaminan saari edelleen on.

Vuoden 2009 inventoinnin jälkeen inventointialueelta tunnetaan yhteensä 38 kiinteää muinaisjäännöskohdetta, 4 mahdollista muinaisjäännöskohdetta, 1 irtolöytöpaikka ja 15 muuta kohdetta (ei muinaisjäännöstä). Tutkimuksen tilasi ja sen kustannuksista (noin 30649 €) vastasi Senaatti-kiinteistöjen Puolustus- ja turvallisuustoimiala.

Helsinki, Santahaminan inventointi 2009

Sisältö

Arkisto- ja rekisteritiedot	2
Tiivistelmä	4
Peruskarttaote	5
1 Johdanto	9
2 Ympäristö	11
3 Historiallinen tausta	13
4 Inventointimenetelmät	24
5 Inventointihavainnot.....	25
5.1 Vuoden 2009 inventoinnissa tarkastetut ennestään muinaisjäännösrekisterissä olleet muinaisjäännöskohteet.....	30
5.1.1 Sandhamn	30
5.1.2 Santahamina Maanpuolustuskorkeakoulu	37
5.1.3 Santahamina Isosaari tykkipatteri VI	40
5.1.4 Santahamina Isosaari tykkipatteri VII	45
5.1.5 Santahamina Hämylänniemi tykkipatteri VIII	50
5.1.6 Santahamina puolustusvalli	54
5.1.7 Santahamina Kissalampi 1	58
5.1.8 Santahamina Kissalampi 2	60
5.1.9 Santahamina Itäniemi	61
5.1.10 Matosaari	64
5.1.11 Santahamina	67
5.2 Vuoden 2009 inventoinnissa paikallistetut uudet muinaisjäännöskohteet	69
5.2.1 Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I	69
5.2.2 Santahamina Eteläranta tykkipatteri II	77
5.2.3 Santahamina Itäniemi tykkipatteri III.....	82
5.2.4 Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV	87
5.2.5 Santahamina Isosaari tykkipatteri V	91
5.2.6 Santahamina Kiviarkunniemi tykkipatteri X.....	96
5.2.7 Santahamina Teerisaaren tykkipatteri	99
5.2.8 Lehmäsaari	102
5.2.9 Nuottasaari	106
5.2.10 Santahamina Kissalampi 4	110
5.2.11 Santahamina Kissalampi 5	113

5.2.12	Santahamina Kissalampi 6	115
5.2.13	Santahamina Eteläranta 2	117
5.2.14	Santahaminan tykkitiet	119
5.2.15	Santahamina Hämylänniemi 2	122
5.2.16	Santahamina Hauteralahti	124
5.2.17	Santahamina Likolampi	126
5.2.18	Santahamina Leppäniemi 1	128
5.2.19	Santahamina Leppäniemi 2	130
5.2.20	Santahamina vesitorinmäki	131
5.2.21	Santahamina Sahara	133
5.2.22	Santahamina Puhelinkeskuksen risteys	135
5.2.23	Santahamina Hämylänniemi 3	137
5.2.24	Santahamina Hevossalmi 2	139
5.2.25	Santahamina Isosaari	141
5.2.26	Santahamina Papinlahti	143
5.2.27	Santahamina Hevossalmi 3	145
5.2.28	Santahamina Maanpuolustuskorkeakoulu 2	147
5.2.29	Santahamina Leppäniemi 3	149
5.2.30	Santahaminan Leppäniemi 4	151
5.2.31	Santahamina Kiviarkunniemi 2	153
5.2.32	Nuottasaari 2	155
5.3	Muut kohteet	156
5.3.1	Santahamina Kissalampi 3	158
5.3.2	Santahamina Hevossalmi	159
5.3.3	Santahamina rautakaivos	161
5.3.4	Santahaminan vanha kirkko	163
5.3.5	Santahamina Hauteralahti 2	164
5.3.6	Santahamina Sotilaskoti 1	165
5.3.7	Santahamina Sotilaskoti 2	166
5.3.8	Santahamina Teerisaari 2	166
5.3.9	Santahaminan upseerikerho	167
5.3.10	Santahamina Puhelinkeskuksen risteys 2	168
5.3.11	Lehmäsaari 2	169
5.3.12	Santahamina punaisten muistomerkki ja hautausmaa	170

5.3.13	Santahaminan laiturit.....	171
5.3.14	Santahamina Viaporin kapinan muistomerkki.....	173
5.3.15	Santahamina Radioniemi	174
6	Yhteenveto.....	175
8	Lähteet	176

Liitteet:

1. Mustavalkonegatiiviluettelo
2. Digitaalikuvaluettelo

1 Johdanto

Helsingissä Santa haminassa suoritettiin historiallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten inventointi 2.9.–2.10.2009. Inventointialue käsitti Santahaminan saaren lisäksi sen lähellä sijaitsevat pikkusaaret, joista inventoinnin aikana tarkastettiin Nuottasaari, Lehmäsaari, Matosaari ja nykyisin Santahaminan maayhteydessä oleva Teerisaari. Arkeologinen inventointi tehtiin palvelemaan Santahaminan maankäytön suunnitelmaa. Inventoinnin tuloksia tarvitaan uudishankkeissa, sekä muun muassa kunnallisteknisiä verkostoja, teitä ym. toteutettaessa. Inventointi katsoi kaikki Santahaminan kiinteät muinaisjäännökset rautakaudelta/keskiajalta lähtien. Inventoinnin tavoitteena oli tarkastaa jo tunnetut muinaisjäännöskohteet, tarkentaa niiden ajoitusta ja tulokintaa sekä paikallistaa mahdollisia uusia kohteita. Inventoinnin yhteydessä muinaisjäännösalueet rajattiin, mikä palvelee maankäyttösuunnitelmien tekemistä ja toteuttamista alueella. Tutkimuksen tilasi ja sen kustannuksista (30649 €) vastasi Senaatti-kiinteistöjen Puolustus- ja turvallisuustoimiala. Tutkijana toimi FM Ulrika Köngäs ja apulaistutkijana HuK Tiina Mikkanen.

Santahaminan saari on ollut vanhojen puurajausreittien varrella sijaitseva merkittävä satamapaikka ja saarella on sijainnut keskiajalta lähtien Sandhamnin kylä. Santahaminan suunniteltiin 1500-luvulla uuden kaupungin (Helsingin) perustamispaikaksi ja uudelleen 1600-luvulla, jolloin kaupunki siirrettiin Vantaan joen suusta Vironniemelle. Jo Ruotsin vallan aikaan Santahaminan saarelle suunniteltiin sotilaallista toimintaa ja Kriemin sodan aikana saarta alettiin linnoittaa venäläisten toimesta. Venäjän vallan alkuvuosikymmeninä Santahaminan liitettiin Viaporin linnoitukseen ja saari muutettiin sotilasalueeksi. Suomen itsenäistyttyä Santahamina siirtyi puolustusvoimille, jonka hallinnassa Santahaminan saari edelleen on.¹

Santahaminan ja sen ympärillä sijaitsevien pikkusaarten osalta ei ole tehty kattavaa arkeologista muinaisjäännösinventointia. Puolustusministeriö julkaisi vuonna 2007 Santahaminasuunnitelman, johon on koottu tieto Santahaminassa tehtävistä selvityksistä ja tutkimuksista ja jossa todettiin tarve arkeologiseen inventointiin Santahaminan maankäytönsuunnittelua varten². Helsingin seudun maa- ja merialinnoituksia on inventoitu 1970-luvulla ja näissä inventoinneissa käsitellään myös Santahaminan sotahistoriallisia kohteita³. Sotamuseo on käynyt läpi teoksessa *Viapori, Merilinnoitus ensimmäisessä maailmansodassa 1914–1918*⁴ alueella sijaitsevat vuosina 1850–1910 rakennetut sotahistorialliset puolustusvarustukset ja rakennelmat. Santahaminan muinaisjäännöksiä ja puolustusvarustuksia käsitellään myös Marko Niemisen kirjoittamassa teoksessa *Santahamina – Viaporin linnoituksen itäinen lukko*⁵.

¹ Nieminen 2008: 9, Niukkanen 2007:21

² Santahaminasuunnitelma 2007

³ Santahaminan käsittelevät inventoinnit: Löfgren 1972, Heinämies & Löfgren 1979

⁴ Manninen 2000

⁵ Nieminen 2008

Muinaisjäännöksiä koskevia tarkastuksia ja tutkimuksia Santahaminassa on suoritettu muutamia. Viikinkihautoiksi tunnettujen maakumpujen on tutkittu arkeologisin kaivauksin vuonna 1957⁶ ja kohdille on tehty tarkastuskäyntejä vuosina 1962, 1971 ja 2003⁷. Aino kummuista tehty etsintä on irtolöytönä toimitettu kuopasta kappale (KM1 5688). Myöhemmin maakumpujen tutkimus on tarkentunut ja kummut ovat osoittaneet 1800-luvulla rakennetuiksi ruutikellareiksi⁸. Helsingin yliopiston Vårt Maritima Arv-projektiin liittyen Santahaminasta tarkastettiin kaksi kohdetta⁹. Vuonna 2004 Santahaminassa tutkittiin vesi- ja viemäriputkikaivantojen yhteydessä Maanpuolustuskorkeakoulun pihasta esiin tulleita hautoja. Hautat sijaitsivat ai van Krimitin sodassa kaatuneiden muistomerkin läheisyydessä. Tutkimuksissa hautaukset ajoitettiin aikaisintaan 1700–1800-lukujen taiteeseen.¹⁰ Vuonna 2005 Marianna Niukkanen tarkasti Santahaminan saarella mahdollisia muinaisjäännöskohteita¹¹.

Inventointialueelta tunnettiin Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä ennestään 11 muinaisjäännöskohdetta, 2 mahdollista muinaisjäännöskohdetta ja yksi rautaisen nuolenkärjen irtalöytöpaikka. Lisäksi Santahaminan ympäristöstä vesialueista tunnetaan useita vedenalaisia muinaisjäännöksiä¹². Krimin sodan aikana saarelle rakennettuja linnoitteita ja ensimmäisen maailmansodan aikaisia varustuksia ei muinaisjäännösrekisterissä ennestään ollut. Nämä kohteet ja niihin liittyvät rakennuksen pohjat, tiet ja muut rakenteet tarkastettiin inventoinnissa ja kohdenteiden tiedot vietiin Museoviraston muinaisjäännösrekisteriin. Inventoinnin aikana paikallistettiin yhteensä 28 uutta muinaisjäännöskohdetta ja 4 mahdollista muinaisjäännöskohdetta¹³. Lisäksi dokumentoitiin yhteensä 12 muuta kohdetta, jotka eivät ole kiinteitä muinaisjäännöksiä, mutta joiden tietoa voidaan tarvita tulevaisuudessa mahdollisten maankäyttöhankkeiden tms. suunnittelussa.

⁶ Hukkinen 1957

⁷ Jansson & Latikka 2003, Lehtosalo 1962, Pohjakallio 1971

⁸ Ks. esim. Manninen 2000, Nieminen 2008

⁹ Jansson & Latikka 2003

¹⁰ Lahti 2004

¹¹ Niukkanen 2005

¹² Vedenalaisten löytöjen rekisteri, Museovirasto

¹³ Uusilla muinaisjäännöskohteilla tarkoitetaan tässä raportissa niitä kohteita, joista ei aikaisemmin ollut tietoa Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä. Muissa lähteissä ja kirjallisuudessa kohteet ovat voineet olla ennestään tunnettuja

Kuva 1 Näkymä Santahaminan eteläniemeen. Kuva: U. Köngäs 2009.

2 Ympäristö

Santahaminan saari sijaitsee Heisingin edustalla Itäsaaristossa. Santahaminan erottava mantereesta kapea Hevossalmi. Santahamina on noin 388 ha kokoinen ja sillä on merenrantaa noin 14 km pituudelta. Santahaminan saaren korkeimmat kallionhuiput nousivat meren pinnan yläpuolelle noin 6000 vuotta sitten¹⁴. Varhaisrautakaudella noin 500 eKr. merenpinta on ollut noin 8 m korkeudella¹⁵. Keski- ja myöhäisrautakaudella (noin 500 jKr.– 1150/1300 jKr.) nykyinen Santahaminan saari muodostui pienistä saarista, jotka myöhäisrautakauden ja varhaiskeskiajan kuluessa yhdistyivät maankohoamisen myötä. Santahaminan koillisosassa sijaitseva Kissalampi on aikoinaan ollut meren lahtea ja Santahaminan Isosaari on alun perin ollut erillinen saari.

Santahaminan saaren maaperä koostuu pääosin delta- ja rantakerrostumista (hiekkaa) sekä kallioalueista¹⁶. Saaren metsät ovat pääosin mänty- ja kuusimetsää. Saaren sisällä on neljä pientä lampea, joista suurimmat ovat Kissalampi ja Likolampi. Saarella on kaksi laajaa hietikkoaluetta, Sahara ja Riviera.¹⁷ Saharan hiekka-alue on muodostunut, kun paikalle raivattiin vuonna 1832 työkistön harjoitusampumarata¹⁸ ja myöhemmin vuonna 1918 lentokenttä¹⁹.

¹⁴ Haavisto-Hyvärinen, Lahermo & Lehtinen 2009: 162-163

¹⁵ Hokkanen 2005: 3

¹⁶ Haavisto-Hyvärinen, Lahermo & Lehtinen 2009: 161

¹⁷ Nieminen 2009:10

¹⁸ MV/VIK Sa 16, kartta vuodelta 1832

¹⁹ Viljanen 1964: 398

Kuva 2 Trombi myrskyisenä syyspäivänä Santahaminan eteläpuolella. Kuva: U. Köngäs 2009.

Santahaminasta tuli osa Viaporin linnoitusta noin 200 vuotta sitten ja siitä lähtien saari on ollut sotilasaluetta. Nykyisin saari toimii pääasiassa armeijan alueena. Sotilaallista toimintaa alueella ylläpitävät Kaartin jääkäriyrykmentti, Maanpuolustuskorkeakoulu, Suomenlahden meripuolustusalue, Merisotakoulu ja Puolustushallinnon rakennuslaitos. Saarella on useita armeijan harjoittelualueita sekä ampumaratoja. Noin kolmasosa saaresta kuuluu ampumarjoittelualueen kattavaan suoja-alueeseen, jossa liikkuminen on kiellettyä. Lisäksi alueella on asuntoja, ala-aste ja päiväkotia. Päivittäin Santahaminassa on noin 4000 ihmistä.²⁰

Pitkäkestoisen sotilaallisen toiminnan vuoksi saaren luonto ja ympäristö on muotoutunut hyvin omanlaisiksi. Ympäristö saarta maastossa erottuu louhittuja kallioita, sammaloituneita lohkokiviä ja maa-aineksenottokuoppia, jotka ovat jäänteitä sekä Viaporin linnoituksen rakentamisesta että myöhemmästä rakennustoiminnasta. Maastoon ja paikoittain vanhoihin tykkipattereihin on kaivettu uudempia kaivantoja, jotka liittyvät nykyiseen armeijan harjoitustoimintaan. Vanhat tykkipattereita yhdistäneet mukulakiviteitit ovat nykyisin sorapäälysteisiä ja edelleen käytössä.

Santahamina on listattu Museoviraston valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen (RKY) luetteloon. Rakennushistoriallisesti ja arkkitehtonisesti merkittäviä kokonaisuuksia ovat punatiilikasarmialueen rakennukset ja Kadettikoulun, nykyisen Maanpuolustuskorkeakoulun rakennukset. Punatiilikasarmialue rakennettiin vuosina 1910–1915²¹ ja punatiilikasarmialueen viereen alettiin rakentaa vuonna 1939 Kadettikoulun funkkistiyppistä kasarmialuetta, nykyistä Maanpuolustuskorkeakoulun

²⁰ Nieminen 2009: 10

²¹ Nieminen 2008: 69

aluetta²². Vanhimmat säilyneet rakennukset Santahaminassa ovat 1860-luvulla rakennetut puiset kasarmirakennukset saaren pohjoisosassa²³. Santahaminan länsi- ja pohjoisrannoille rakennettiin 1800–1900-lukujen taitteessa lähes sata venäläis-suomalaisista puisesta huvilarakennusta. Huviloista enää yksi on pystyssä Santahaminan Länsiniemen, Radioniemen kärjessä.²⁴

Santahaminan saaren eri osille on muodostunut ajan myötä omia nimityksiä, jotka poikkeavat peruskartan nimityksistä. Muun muassa Santahaminan Isosaarta kutsutaan Leipurinniemiksi ja Kiviarkunniemeä Kuperkeikaksi.

Kartta 1 Santahaminan saari ja sen eri osista käytetyt paikannimet.

3 Historiallinen tausta

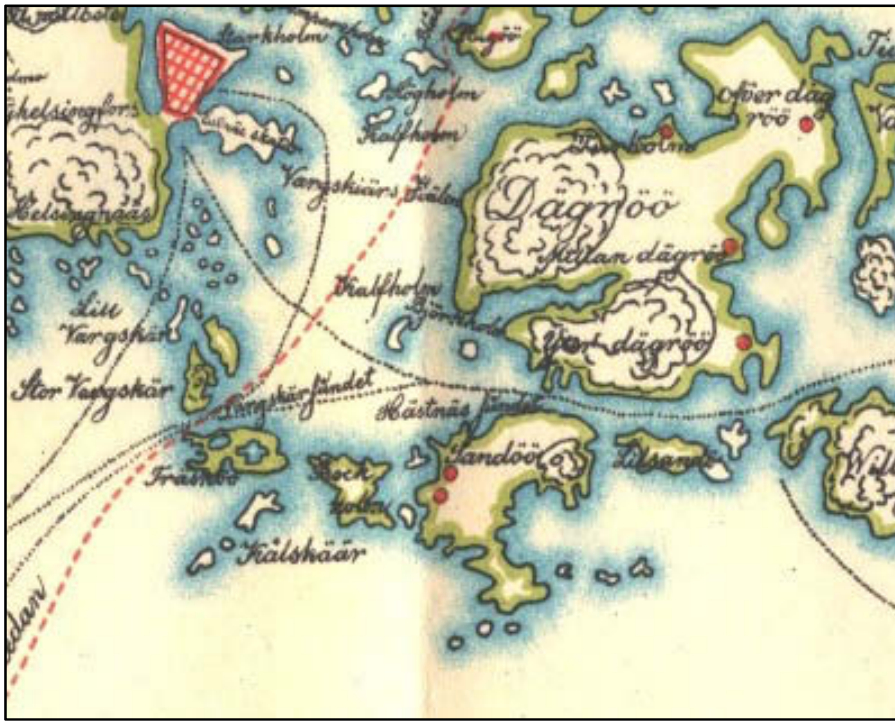
Santahaminan saari on sijainnut tärkeiden merireittien varrella ja saaren historia yltää keskiaikaan asti. Saarta on perinteisesti pidetty rautakaudella merkittävänä paikkana viikinkien kulkeman merireitin varrella, mutta rautakautisen asutuksen merkkejä Santahaminasta ei ole löydetty. Viikinkihautoina pidetyt maakumpareet, joita Santahaminasta tunnetaan kolme kappaletta, ovat kaivausten ja uusien tulkintojen myötä osoittautuneet ruutikellareiksi. Ainoa rautakautinen löytö Santahaminasta on saaren pohjoisosasta löytynyt rautainen nuolenkärki. Irtolöytöpaikasta ei ole havaittu merkkejä rautakautisesta asutuksesta.

²² Mäkinen 2000: 209

²³ Nieminen 2008: 56

²⁴ Nieminen 2009: 14

Nimi *Sandhamn* (to Sant ha vene 1423, Santhaven 1429, Sandhaffn 1431, Sandhamffn 1509, Sandehapm 1548, ssa nt hauwen 1530, Sandhampn 1548, Sandhaffmn 1549, Sandhampnen 1550, Sandhamn 1556, Sandhhampn 1594, Sandhamn 1571, Sandhampnby 1593, Sandö 1626²⁵) on tarkoittanut todennäköisesti sekä saarta, jos sa ky lä on sijainnut, sekä satamalahtea jossain saaren rannassa. Yksi mahdollisuus vanhalle satamapaikalle on noin puoli kilo metriä ky läpaikan eteläpuolella olevassa lahdessa Hörtvikenissä.²⁶ Paikalle on kuninkaan kartastossa (vuodelta 1776) merkitty Sandhamn ja kuninkaallisessa merikartastossa (1792) paikalle on merkitty ankkurointipaikka²⁷.

Kartta 2 Ote Helsingistä ja sen lähiseutuja kuvaavasta kartasta vuosilta 1646–48. Santahaminan saareen on merkitty kaksi tontin paikkaa.²⁸

Keskiaika

Santahamina on ollut tärkeä satamapaikka ja Santahaminan länsirannikolla Papinlahden tuntumassa on sijainnut Sandhamnin kylä. Tietävästi vanhin maininta Santahaminasta on vuodelta 1423. Tällöin Viipurin käskynhaltija Krister Vilsson (Vase) pyysi saada 10 tai 12 lästiä suolaa laivalleen Santahaminaan. Kirjeen allekirjoitus aloitetaan sanoilla ”*Gescreven to Santhavene.*”²⁹ Santahaminan merkitys tärkeänä satamapaikkana ilmenee muun muassa siinä, että paikalla neuvoteltiin Tallinnan kaupungin ja Viipurin linnan ja linnanherran

²⁵ Hausen 1920:24, Kepsu 2005:143

²⁶ Kepsu 2005: 143

²⁷ Kuninkaallinen merikartasto (Helsinki XVI:19), Kuninkaan kartasto (Helsinki XIV)

²⁸ Karttalähde: Ehrstöm 1890

²⁹ Kerkkonen 1965:46, 148

riitaisuuksista. Vuonna 1448 Ruotsin silloinen tuleva kuningas Kaarle Knuutinpoika Bon de pysähtyi Santahaminassa matkallaan Viipurista Tukholmaan, jossa hänet pian tämän jälkeen kruunattiin.³⁰ Santahaminan länsipuolella sijaitsevan Hamnsundetin salmen merkitys on yhä havaittavissa. Salmi on yksi suorimmista ja leveimmistä sisäntuloväylistä tultaessa avomerensuunnalta kohti Helsinkiä. Se erottuu leveydensä puolesta jo kaukaa avomereltä. Lisäksi salmi on syvä ja vähäkarinen. Erityisesti idästä päin tultaessa Hamnsundetin salmi on ensimmäinen kunnan väylä avomereltä saariston läpi mantereelle.³¹

Kartta 3 Ote rannikkokartasta ”Pohjan pitäjämäst Pernajaan” 1690-luvulta.³²

Asutus Santahaminassa on todennäköisesti tullut Ruotsista. Mahdollisesti Santahaminan ensimmäiset asukkaat ovat olleet perämihiä ja kalastajia, jotka ovat viljelleet myös maata.³³ Vuodelta 1509 on maininta, kuninka Viipurin linna herra kaipasi mukaansa matkoille tuttua Santahaminalaista perämiestä ”Erich i Sandhamffn”.³⁴ Helsingin kunnankartano varusti talonpoikien nuottakuntia suolalla ja tynnyreillä ja sai korvaukseksi osansa saaliista. Vuonna 1559 on Santahaminassa ollut kaksi nuottaa, jotka saivat kruunulta 4 leiviskää suolaa. Kruunun osuus kalasaalista neljää suolaleiviskää vastaan oli tynnyrillinen kalaa.³⁵ Santahamina vakiintui 1600-luvun lopulla luotsien keskuspaikaksi. Saarella oli 1600-luvun lopussa kaksi verosta vapautettua luotsitilaa.³⁶

³⁰ Kerkkonen 1965:148-149

³¹ Nieminen 2008: 20-21

³² Karttalähde: KA/MH 78 (kopio kartasta MV/RHO), kartta 1690-luvulta .

³³ Kepsu 2005: 143

³⁴ Kerkkonen 1965:450

³⁵ Kuisma 1990: 146

³⁶ Kuisma 1990:159

Kartta 4 Santahaminan saari esitettynä Uudenmaan ja Porvoon läänien rannikkokartassa vuodelta 1714.³⁷

Suunnitelmat kaupungin rakentamisesta Santahaminaan

Santahamina tunnettiin ahkerasti käytettynä satamapaikkana sekä rannikkoreitillä että Tallinnan reitillä hyvän satamansa ansiosta. Santahamina oli tärkeä pysähdyspaikka matkalla Viipuriin ja Santahaminasta oli suorin ja lyhin merireitti Tallinnaan. Helsingin seudun kauppasuhteet Tallinnaan kehittyivätkin keskiajalla vuosikautiksi.³⁸ Kustaa Vaasa uudisti Ruotsin kaupapolitiikkaa 1530-luvulla, jolloin hän päätti, että Suomenlahden pohjoisrannikolle oli perustettava uusi kaupunki, joka olisi keskeinen kauppapaikka Ruotsin, Venäjän ja Hollannin välisessä kaupassa. Kaupungin piti kilpailla etupäässä Tallinnan kanssa idän ja lännen kaupasta ja murtaa Tallinnan hansakauppiaitten valta Suomen kaupassa. Valtakunnallisesti Lyypekin kauppalännen kanssa pyrittiin sivuttamaan. Kustaa Vaasa pyrki myös tyrehdyttämään laitonta kotimaankauppaa ja talonpoikaispurjehdusta Tallinnaan, jolloin purjehtijoiden ja maakauppiaiden kauppatoimistat siitettiin laillisiksi ja veronkannon alaisiksi. Uuden kaupungin paikan tulisi olla myös helppo linnoittaa ja sen tulisi olla vastapäätä Tallinnaa sekä hyvien vesiväylien varressa. Maantieteellisesti sopivaksi paikaksi määriteltiin nykyinen Helsingin seutu.³⁹

Ruotsin kuningas ehdotti uudelle kaupungille sopivaksi paikaksi jo satamapaikkana tunnettua Santahaminan saarta. Kuningas neuvotteli Suomen alueen kaupapolitiikasta ja uuden kaupungin perustamisesta Etelä-Suomen laamannin Erik Flemingin kanssa. Suunnitelmien edetessä kuningas antoi 29.1.1548 Flemingille käskyn viljelys- ja aittojen rakentamisesta Santahaminaan. Flemingin tuli valvoa rakennustöitä. Flemingin tutustuttua paikallisiin olosuhteisiin ja keskusteltuaan paikallisten talonpoikien kanssa, syntyi ajatus sijoittaa uusi kaupunki mantereelle. Santahamina ei täyttänyt sijaintinsa vuoksi talonpoikaiskaupankäynnin vaatimuksia hyvien maayhteyksien ja mantereelle vakiintuneiden kauppapaikkojen välillä. Koska Fleming koki saaneensa vastuun uuden kaupungin rakennustöiden aloittamisesta, aloitti hän rakennustyöt Santahaminan sijaan Vantaanjoen suulla vuonna 1548. Fleming kuoli

³⁷ Karttalähde: KA/MH81/55 M17/päällä, kartta vuodelta 1714.

³⁸ Nieminen 2008:14

³⁹ Heikkinen 1994: 7-8, Kuisma 1990: 16-17, Nieminen 2008:14-15

kuitenkin samana vuonna. Rakennustöitä jatkettiin vasta vuonna 1550 aatelis mies Erik Sporan johdolla. Vain kirkon kaupunki rakennettiin Vantaanjoen suulle, käytiin uudesta kaupungista vielä jonkin aikaa nimitystä Santahamina.⁴⁰

Vantaanjoen suu osoitettiin kuitenkin huonoksi satamakaupungin paikaksi. Helsingin ja Porvoon kaupallinen merkityksettömyys oli syyntynyt ajatuksen niiden tapuli oikeuksien lakkauttamisesta ja uuden tapulikaupungin rakentamisesta. Vanha ajatus kaupungin rakentamisesta Santahaminan saarelle nousi uudelleen esiin 1600-luvulla. Kenraalikuvernööri Pietari Brahen tehtäväksi tuli tutustua Santahaminaan ja antaa lausunto sen sopivuudesta uuden tapulikaupungin paikaksi. Aluksi Santahamina hyväksyttiin kaupungin paikaksi, mutta Pietari Brahen kirjeitä valtaneuvostolle huhtikuussa 1639 muutti kuitenkin suunnitelmia. Kirjeissä Brahe esitti näkemyksensä, miten Santahamina ei sitenkään osoittautunut sopivaksi kaupungin paikaksi. Saaren eteläosassa, missä sijaitti hyvä satamapaikka, maaperä oli kallioista ja epätasaista, minkä vuoksi paikalla oli vaikea suorittaa rakennustöitä. Saaren pohjoisosissa ei sen sijaan sijainnut sopivaa paikkaa satamalle. Saaren todettiin olevan myös vaikeasti linnoitettava. Suunnitelmissa rakentaa kaupunki Santahaminaan luovuttiin ja Helsingin kaupunki perustettiin loppujen lopuksi Vironniemeen.⁴¹ Vaikkei Santahaminan kaupunkisuunnitelmista ole säilynyt tietyvästi yhtään asemapiirrosta, on Brahen selostuksista helppo kuvitella, millaiset vaihtoehdot tulivat kysymykseen. Paras satama ja kallioinen maasto sijaitsevat saaren länsirannalla. Huonoin satama ja tasainen maasto ovat sen sijaan luoteisrannalla kohti Hevossalmia. Tämä rantakaista oli kaiketi suunniteltu kaupungin paikka.⁴²

1700-luku

Isovihan sotatoimiin liittyen Helsingin miehittäneet venäläiset sulki Vantaanjoen itäpuolella sijaitsevan Hämmsundetin salmen kiivaikkusteillä vuonna 1720. Salmen sulkemisella tahdottiin estää vihollisten suurten sotajoukkojen pääsy Helsingin kaupungin edustalle.⁴³ Helsinki siirtyi taas ruotsalaisten haltuun Uudenkaupungin rauhan jälkeen vuonna 1721. Kun ruotsi menetti merkittävimmät linnoituksensa Haminan rauhassa 1742 ja valtion raja siirtyi Kymijoen, oli Suomen puolustusta parannettava. Vuonna 1747 päätettiin rakentaa keskuslinnoitus Helsinkiin ja rajalinnoitus Degerbyhyn (Loviisaan). Viaporin linnoitusta alettiin rakentaa vuonna 1748.⁴⁴

Kustaa III:n aikaan 1700-luvun loppupuolella Santahaminassa leijui ruotsalaisia sotilaita. Kuningas Kustaa III:n joukkojen sotilaita määrättiin Santahaminassa joukkojen ollessa matkalla kohti itää sekä niiden palatessa.

⁴⁰ Heikkinen 1994: 8-12, Kuisma 1990: 20-21, Nieminen 2008: 16

⁴¹ Ehrstöm 1890: 1-5, Meurman 1969, Suolahti 1950b: 257-260

⁴² Nieminen 2008: 17

⁴³ Nieminen 2008: 20-21

⁴⁴ Hornborg 1950:213-219

Kartta 5 Santahamina esitettynä 1790-luvulla tehdyssä kuninkaallisessa merikartastossa. Hamnsundetin kiviarkkuesteet on merkitty karttaan ja Sandhamnin kylän eteläpuolelle sijaitsevaan Hörtvikiiniin on merkitty kaksi ankkurointipaikkaa.⁴⁵

1800-luku ja Venäjän vallan aika

Ensimmäiset linnoitustyöt Santahaminan alueella tehtiin, kun venäläiset Suomen sodan aikana vuonna 1808 alkoivat piirittää Viaporin linnoitusta. Kenttäpattereita sijoitettiin Viaporin ympärille Harakkaan, Ullanlinnaan, Katakajankalle, Vasikkasaareen, Santahaminaan, Nuottasaareen ja Vallisaareen.⁴⁶ Santahaminaan rakennettiin patteri, johon kuului viisi kanuunaa ja kolme mörssäriä. Patterin rakennettiin Papinlahden pohjoispuolelle niemelle, Radioniemeen. Myös Nuottasaareen rakennettiin patteri suojaamaan Katakajansaaren ja Santahaminan välisiä Hamnsundetinsalmia.⁴⁷ Santahaminan kaksi luotsitaloa (Norrgård ja Södergård) liitettiin muun Santahaminan ohella Viaporin linnoitukseen keuhällä 1817.⁴⁸ Santahaminan saarelta saatiin 1800-luvun alussa savea, hiilikkää ja puutavaraa Helsingin kaupungin ja Viaporin linnoituksen rakennustöihin. Santahaminan saarella toimi myös tiilitehdas sekä useita vihannestarhoja. Viaporin työstö alkoi käynnistyä saarta 1820-luvulla harjoitteluna ja saarta alettiin kutsua Leirisaareksi (Lagernyi). Saaren keskelle

⁴⁵ Karttalähde: Kuninkaallinen merikartasto XVI:19

⁴⁶ Talvio 1978:101, Manninen 2000:9

⁴⁷ Hornborg 1950:611, Nieminen 2008: 30, Talvio 1978:101

⁴⁸ Enqvist 2007:58

rakennettiin 1830-luvulla harjoitusampumarata linnoitustykistölle. Saaren pohjoisosa sta etelään erottuva ampumaradan paikka erottuu yhä maastossa Saharan alueena.⁴⁹

Kartta 6 Santahaminan saari vuonna 1846. Saaren keskellä näkyy tykistön harjoitusampumarata.⁵⁰

Krimin sodan aikana 1800-luvun puolivälissä Viaporissa alkoi runsas rakennustyö linnoituksen puolustamisen parantamiseksi⁵¹. Viaporin linnoituslaitteita vahvistettaessa rakennettiin pattereita myös Viaporin lähisaariin. Näin myös Santahamina linnoitettiin Krimin sodan aikana.⁵² Patterit rakennettiin aikakauden tavan mukaisesti rannan läheisyyteen ja hallitseville maastonkohdille⁵³. Ensimmäiset kaksi maaja- ja kivirakenteista patteria valmistuivat Santahaminaan kesällä 1854 Etelä- ja Itäniemeen. Nykyisin patterit 1 ja 4 sijaitsevat näillä samoilla paikoilla. Vuoteen 1857 mennessä Santahaminaan oli rakennettu yhteensä 9 patteria. Lisäksi Santahaminan ympärillä olevissa saarissa sijaitsi kolme patteria: yksi Motosaarella, yksi Nuotasaarella ja yksi Lemmäsäällä.⁵⁴ Näin itäiset ja eteläiset meriväylät olivat kattavan tulen alla⁵⁵. Pattereidenumerointi vaihtelee eri aikoina ja eri lähteissä. Tässä tutkimuksessa on käytetty pattereidenuumeroinnissa venäläisen insinöörikomennuskunnan alkuperäistä numerointia.⁵⁶

⁴⁹ Manninen 2000:70, Nieminen 2008:31-33

⁵⁰ Karttalähde: MV/VIK Sa6, kartta vuodelta 1846

⁵¹ Manninen 2000:11

⁵² Löfgren 1972:2

⁵³ Nieminen 2008:101

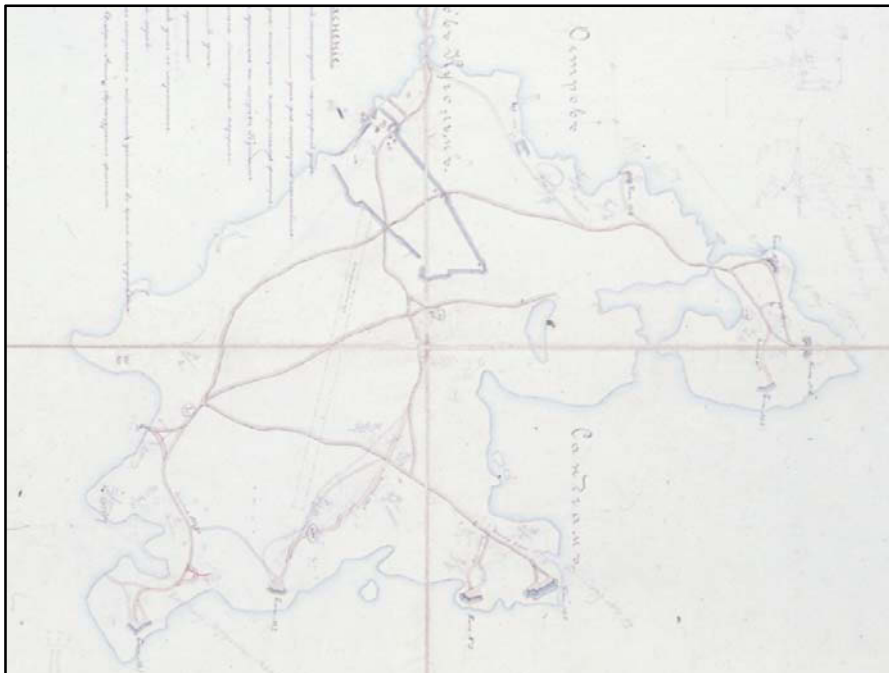
⁵⁴ Manninen 2000:70

⁵⁵ Nieminen 2008:101

⁵⁶ Samoin kuin Löfgren 1972, Manninen 2000, Nieminen 2008

Alkukesästä 1855 Viaporin ja Helsingin sataman ulkopuolista aluetta merimiinoitettiin. Miinoite ulottui Viaporin pääsaarilta Santahaminan eteläpuolitse Haapa saariin asti. Santahaminan ja Kuninkaansaaren välinen Hamsundetin salmi kaipasi myös lisäesteitä, sillä aikaisemmin salmea sulkemaan rakennetut kiviarkut olivat vajonneet osittain pohjahiekkaan. Kiviarkkujen eteen upotettiin kaksi 30–40 metristä alusta, joilla salmi saatiin suljettua.⁵⁷ Viaporin pommituksen aikaan elokuussa 1855 myös Santahaminan pommitettiin tykeihin. Santahaminan patterit säilyivät toimintakuntoisina ja tulipalojen aiheuttamat vahingot Santahaminassa jäivät suhteellisen vähäisiksi.⁵⁸

Krimin sodan jälkeen Santahaminan saari pysyi linnoituksen joukkohen harjoittelu- ja leiripaikkana. Saarella jatkettiin tiilenpolttamista linnoituksen tarpeisiin ja saaren viljelysmaat olivat ahkerassa käytössä.⁵⁹ Santahaminan pattereita kun nostettiin vuosina 1863–64. Samaan aikaan saaren luoteisosaan rakennettiin redutti tukemaan saaren itsenäistä puolustusta. Reduttin sisäpuolelle rakennettiin kasarmi- ja varastorakennuksia. Tiettävästi vanhimmat rakennukset Santahaminassa ovat reduttin alueelle viimeistään 1860-luvulla rakennetut hirsiparakit saaren pohjoisosassa. Rakennukset olivat ennen maailmansotaa varuskunnan sairaalan koleruosaston käytössä. Reduttiin liitettiin myös pienelle Teerisaarelle rakennettu patteri, joka suojasi Santahaminan ja Laajasalon välistä Helsingin salmea.⁶⁰ Myös Hamsundetin salmen kiviarkkuesteitä uudistettiin.⁶¹

Kartta 7 Santahaminan saari esitettynä vuoden 1885 kartassa. Kartassa näkyy rakennetut tykkipatterit (merkitty sinisellä), tykkitieverkosto ja saaren pohjoisosassa sijaitseva redutti.⁶²

⁵⁷ Nieminen 2008:42

⁵⁸ Nieminen 2008: 47, Pesonen 1943: 34-33

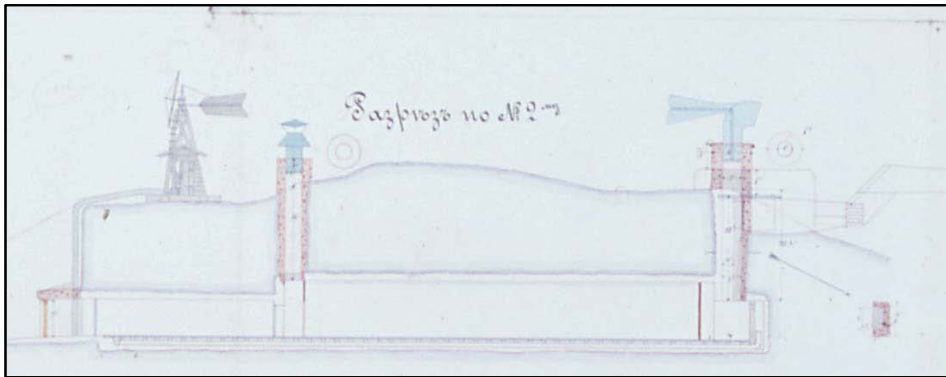
⁵⁹ Nieminen 2008:53

⁶⁰ Manninen 2000:70-71

⁶¹ Nieminen 2008:56, Manninen 2000:77

⁶² Karttalähde: MV/VIK Sa 32, kartta vuodelta 1885.

Yöodankäynnin k annalta oleell iset val onheittimet tuli vat Viaporin l innoitukseen vuonna 1878. Santah aminaan valonh eittämiä sijoitettiin miinasulkujen vart iointia va rten. Santahaminassa oli 1870-luvun lopussa kaksi laituria meriliikennettä varten. Toi nen sija itsi redutin tasalla saaren länsirannalla ja t oinen Papi nlahdella.⁶³ 1880-luvun puoli välin jäl keen Santahaminan patte rit n numerot 1–5 uu distettiin ja aseistettiin. Patterien luokse rakennettiin kiviset ruutikellarit ja tornit pystysuorakantaisille etäisy ysmittareille. Uudistetut p atterit aseistettiin 6 ja 8 tuu man mörssäreillä.⁶⁴ Vuoden 1885 loppuun mennessä jokaiselle patterille johti ty kkitie⁶⁵. P attereita vahvistett iin beton illa ja varustuksia louhitt iin kallioiden sisälle 1890-luvun alusta lähtien⁶⁶. Aseistusta nykyaikaistettiin 1890-luvulla ja 1 900-luvun alussa, jolloin patterei takin oli jäl leen uudistettava. Vanhojen ruuti kellareiden tilalle valmistui vuosina 1 897–98 kuusi b etonista v arastokasemattia.⁶⁷ Kallioon louh ittuihin tunneliruutikellareihin liitty ivät ventilaattorit, j oiden avulla k ellareiden ilmastointi ja lämmitys hoidettiin. V uonna 1894 vanhan tykistön a mpumaradan itäpuolelle tehti i uusi ampumarata⁶⁸. Useimpien Santahaminassa säilyneiden p attereiden ny kyasu on vuosisadan taitteesta⁶⁹.

Kuva 3 Esimerkki kallioon louhitun ruutikellarin ilmastointijärjestelmästä tykkipatterilta IV⁷⁰.

1900-luku

Santahaminan saari pysyi 1900-luvulla pääasiassa Viaporin linnoituksen joukkojen harjoitus- ja leir ialueena. Venäläisten joukko jen kasvaessa Viaporin linnoituksen alueella tuli tarve laajempiin majoitustiloihin. Myös upseereille, jo tka a suivat kesäleirien ajan teltoissa muun tykistöhenkilöstön kanssa, ha luttii saada paremmat m ajoitusolot. Niinpä alueelle rakennettiin vuosien 1905–1915 aikana punatiiliset kasarmit ja hu oltorakennukset, jotka ovat edelleen käytössä.⁷¹

⁶³ Nieminen 2008:57-59

⁶⁴ Manninen 2000:71

⁶⁵ Nieminen 2008:60

⁶⁶ Nieminen 2008:63

⁶⁷ Manninen 2000:71

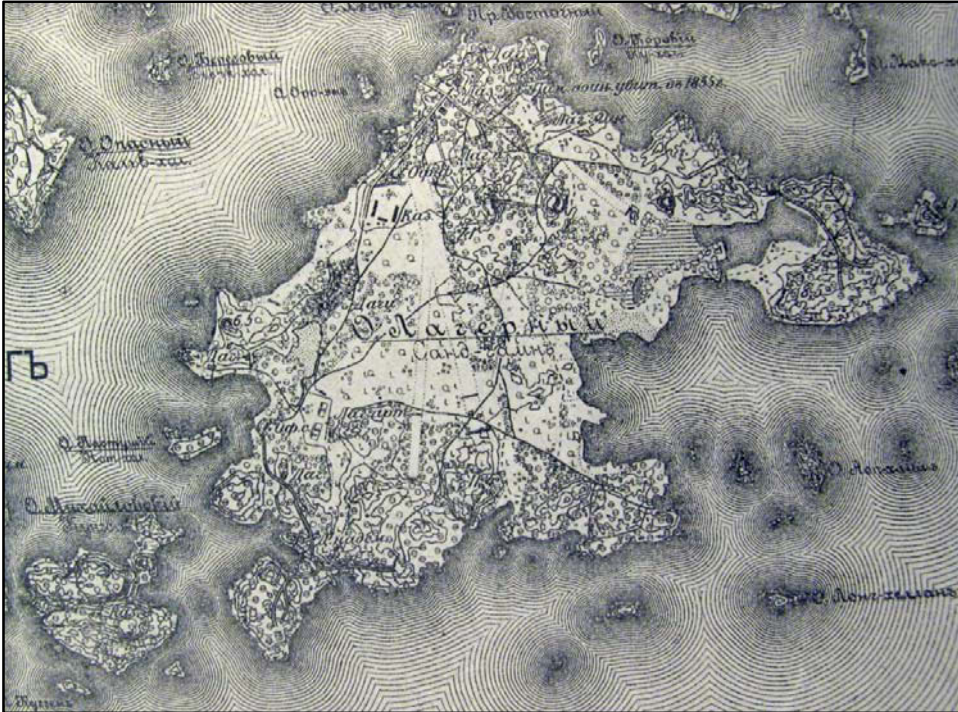
⁶⁸ Nieminen 2008:65

⁶⁹ Manninen 2000:71

⁷⁰ Karttalähde MV/Vik Sa186. Karttapiirustus vuodelta 1900.

⁷¹ Nieminen 2008:69, 73

Viaporin kapinassa vuonna 1906 Santahamina oli keskeisessä osassa. Venäjän hallitsijoita vastaan kansanparissa vallanneen yleisen tyytymättömyyden pohjalta joukkomielenosoitukset ja lakkoilut levisivät myös armeijan keskuuteen. Viaporin kapina sai alkunsa kun Santahaminassa leirillä ollut miinakomppania kieltäytyi lähtemästä miinoitteiden rakennustöihin. Santahaminan saari pysyi kapinan alun jälkeen koko ajan hallituksen joukkojen hallussa. Kapinan aikana kuolleet kapinalliset haudattiin Santahaminaan nykyisen Saharan ja Rivieran alueelle. Hallituksen puolella kaatuneiden muistoksi on Santahaminan jalkaväkirykmentin kasarmialueelle pystytetty muistomerkki.⁷²

Kartta 8 Ote venäläisestä topografiakartasta vuodelta 1904. Kuvassa Santahamina.⁷³

Ensimmäisen maailmansodan alkua Pietarin puolustusta alettiin suunnitella uudelleen. Koska Venäjän laivasto oli puutteellinen, päätettiin Suomenlahden rannikko varustaa rannikkolinnoituksin.⁷⁴ Vielen vuoden 1914 alussa linnoitustyöt rajoittuivat neljän vanhan patterin (Santahaminassa, Valisaaressa, Kustaanmiekassa ja Susisaassa) modernisointiin. Rahoitusta rakennustöihin oli vähän. Viaporin linnoitusta ryhdyttiin kuitenkin laajentamaan toukokuussa 1914. Pattereita rakennettiin Isosaareen ja Melkkiin.⁷⁵ Sodan venyessä ja Saksan hyökkäystä odoteltaessa Pietarin puolustus suunniteltiin uudestaan ja Viaporin asema muuttui oleellisesti. Viapori tuli vahvistaa sekä maan että meren puolelta. Aikaisemmat kenttälinnoitukset tulivat uudistettaviksi. Helsingistä ympäristöineen muodostuikin suuri linnoitusleiri.⁷⁶ Helsingin johtava meriväylä suojattiin kahdella

⁷² Salomaa 1965, Nieminen 2008:73-74

⁷³ Karttalähde: MV / Venäläiset topografiakartat VI:30, kartta vuodelta 1904.

⁷⁴ Alopaeus 1988, Heinämies & Löfgren 1979

⁷⁵ Manninen 2000:17

⁷⁶ Heinämies & Löfgren 1979

maayhdysmiinakentällä. Santahaminan etelänpuoleiset merialueet kuuluivat Viaporin saarten välisiin m eriväyliin, jotka suljettiin m iinoin. Maayhdysmiinoja käsiteltiin m aasta käsin. Miinakenttiin johti miinakeskuksesta sähkökaapelit, joiden väli tyksellä m iinujen toimivalmiutta säädeltiin sähköv irralla. Santahaminan Isosaaressa p atterin numero 6 eteläpuolella toimi jo vuonna 1906 betoninen miina-aseman konekasematti.⁷⁷

Santahamina kuului I maailmansodan alussa meririntamaan, joka jakautui kuuteen sektoriin. Sektorinumerot 1–4 käsittivät vanhan linnoituksen alueen Harakasta Santahaminaan, numero 5 Isosaare ja numero 6 Melkin. Keskustulentoipaikka oli Vallisaarella. Vuoden 1914 lopulla meririntama jaettiin kahteen osaan: etulinjaan Melkistä Isosaareen ja toiseen linjaan, joka ulottui Lauttasaaresta Santahaminaan.⁷⁸

Suomen itsenäistyttyä venäläisiä sotilaita oli vielä runsaasti Suomessa. Viaporin linnoitus siirtyi venäläisiltä suomalaisille saksalaisten Helsingin valtauksen jälkeen huhtikuussa 1918. Santahaminan asema sotilasalueena ja osana Viaporin (12.5.1918 lähtien Suomenlinna) linnoitusta säilyi entisellään. Santahaminassa sijaitsevan naisten naisvankien vankileiri vanhoissa kasarmi- ja huoltorakennuksissa kasarmialueen eteläosassa 14.4.1918–14.3.1919 välisenä aikana. Santahaminaan haudattiin sekä teloitettuja että leireillä kuolleita punaisia vankeja. Hautausmaa-alue sijaitsee Santahaminan keskellä, Saharan länsilaidalla.⁷⁹

Suomeen rakennettiin rannikkopuolustus Suomeen jääneiden Pietari Suuren merilinnoituksen osien pohjalta Suomen itsenäisyyden alussa.⁸⁰ Suomen rannikkopuolustus oli Venäjän vallan aikana suunniteltu Pietarin puolustuksen näkökulmasta, joten rannikkopatterit olivat olleet suunnattuina lännestä tulevaa hyökkäystä vastaan. Suomen itsenäistyttyä linnoitteiden tuli kuitenkin suojata etelärannikon tärkeitä satamia ja saaristoväyliä idästä tulevaa vihollista vastaan ja estää maihinnousuyritykset, jotka vaikeuttaisivat maa-armeijan toimintaa.⁸¹

Santahaminan osalta rannikkopuolustusta ei päästy kukaan kehittämään vielä 1920- ja 30-luvulla määrärahojen vähyden ja epäselvien hallinnollisten ky symyksien vuoksi.⁸² Maailmansotien välisen ajan Santahamina toimi varuskuntana ja siellä koulutettiin joukkoja moderniin sodankäyttöön.⁸³ Helsingin Suomenlinnan erillinen ilmatorjuntapatteristo perustettiin presidentin erilliskäskyllä jouluun 30. päivänä vuonna 1938.⁸⁴ Vuoden 1944 alussa Santahaminassa oli kolme ilmatorjuntapatteria: kuuden ilmatorjuntakanuunan raskas patteri ”Rata” Santahaminan lentokentällä, neljän ilmatorjuntatykin raskas patteri

⁷⁷ Nieminen 2008: 84

⁷⁸ Manninen 2000: 24

⁷⁹ Nieminen 2008:93–96

⁸⁰ Enqvist 2007:152

⁸¹ Enqvist 2007:153

⁸² Enqvist 2007:156

⁸³ Saressalo 1991:60-65

⁸⁴ Alanen 1998:15

”Santa” Santahaminan eteläkärjessä ja koulutettavana oli kuuden ilmatorjuntakanuunan patteri ”Rata II”.⁸⁵

4 Inventointimenetelmät

Ennen maastotöitä elokuussa 2009 perehdyttiin olemassa olevaan kirjallisuuteen ja arkistomateriaaliin sekä Santahaminan esittäviin vanhoihin karttoihin ja piirustuksiin. Arkistotyön tavoitteena oli selvittää Santahaminan maankäytön historiallisen vaiheet. Inventoinnin kehittäytävävaiheessa keskityttiin tarkastamaan saarelta tunnetut muinaisjäännekohteet, rajaamaan ja paikallistamaan saaren tykkipatterit, tarkastamaan paikallisilta saatua tietoa mahdollisista uusista muinaisjäännekohteista sekä etsimään uusia muinaisjäännekohteita. Inventointialueeseen kuului Santahaminan saaren lisäksi sen lähellä sijaitsevat pienet lähisaaret, joista tarkastettiin Nuottasaari, Lehmäsaari ja Matosaari. Koska kaikkia lähisaaria ei ollut mahdollista tarkastaa, valittiin tarkastettavat lähisaaret historiallisen karttamateriaalin ja kirjallisuuden perusteella. Tarkastettavat saaret ovat olleet osa Santahaminan liittävää puolustajärjestelmää. Lähisaariin saatiin venekuljetus puolustusvoimilta. Merkittävää paikallistuntemukseen perustuvaa tietoa alueen muinaisjäännekohteista saatiin Santahaminassa toimivan Maanmittauslaitoksen sotahistorianlaitoksen johtajalta, everstiluutnantti Jarmo Niemiseltä.

Maastossa kaikki havaitut muinaisjäännekohteet mitattiin ja niistä kirjoitettiin sanalliset kuvaukset. Kohteet kuvattiin mustavalkonegatiiville (MV/RHO 217908: 1–17), ja digitaalisesti (MV/RHO 217908: 18–127). Muinaisjäännekohteiden sijaintitiedot mitattiin GPS:llä. Inventointihavainnot perustuvat etupäässä muinaisjäännekohteiden maanpäällisten osien havainnointiin. Koekuoppia tehtiin vain muutamaan kohteeseen kohteiden tarkemman sijainnin ja luonteen selvittämiseksi. Koska Santahaminan saari on sotilaskäytössä, oli alueella kulkeminen ja koekuoppien kaivaminen rajattua. Ampumaharjoittelualueita päästiin tarkastamaan vain ennalta määrättyinä ajankohtina. Aikataulu ampumaharjoittelualueilla oli hyvin tiukka, mikä vaikeutti kohteiden dokumentointia. Näillä suoja-alueilla dokumentoinnissa painotettiin sitä, että muinaisjäännealueet saatiin rajattua ja tärkeimmät tiedot kohteesta kirjattua ylös. Maastossa tehdyt mahdolliset esinelöydöt on kirjattu ylös kohdekuvauksien yhteyteen. Jälkitöiden yhteydessä esineitä ei katsottu tarpeelliseksi luetteloida ja ne poistettiin.

Inventoinnin aikana asetoitiin historiallisia karttoja nykykartalle MapInfo- ja AutoCad-ohjelmia apuna käyttäen⁸⁶. Kartat asetettiin maastotyön helpottamiseksi. Asemoinnilla

⁸⁵ Alanen 1998: 44-45

⁸⁶ Karttapohjana toimi Museovirastolla oleva Maanmittauslaitoksen peruskartta-aineisto (© Maanmittauslaitos 2008).

haluttiin selvittää tarkempi sijainti Sandhamnin keskiaikaiselle kyläläntielle⁸⁷, saaren pohjoisosassa sijaitsevalle hautausmaalle⁸⁸ ja Santahaminan reduktille⁸⁹. Käytettävästä historiallisesta kartasta ja tarkasteltavasta kohteesta riippuen asemoinnin virhe vaihteli 10–30 metriin.

Inventoinnin aikana tarkastetut kohteet jakautuvat kiinteisiin muinaisjäänköksiin, mahdollisiin muinaisjäänköksiin ja muihin kohteisiin. Muinaismuistolain suojaamat kiinteät muinaisjäänköset luokitellaan Museovirastossa vakiintuneen käytännön mukaisesti kolmeen luokkaan:

1. Valtakunnallisesti tai alueellisesti merkittävä muinaisjäänkö, jonka suojaaminen on turvattava kaikissa olosuhteissa
2. Kohteen määrittely edellyttää lisätutkimuksia, jonka jälkeen kohteeseen voidaan siirtää luokkiin 1 tai 3.
3. Muinaisjäänkö on tuhoutunut tai hyvin epämääräinen.

Mahdolliset muinaisjäänkökohteet ovat kohteita, jotka eivät tämän hetkisen tiedon perusteella täytä muinaisjäänkösen määritelmää, mutta jotka voidaan lisätutkimusten jälkeen mahdollisesti luokitella suojeltaviksi kiinteiksi muinaisjäänköiksi.

Muut kohteet eivät ole kiinteitä muinaisjäänköksiä. Kohteet on kuitenkin dokumentoitu inventoinnin aikana silta varalta, että tietoa kohteista mahdollisesti tarvitaan myöhempiä tutkimuksia tai maankäytön suunnittelua varten. Muita kohteita ovat muun muassa Santahaminan saarella sijaitsevat rakennusten pohjat, jotka liittyvät etupäässä 1800–1900-lukujen tai teessa rakennettuihin taloihin ja huviloihin ja jotka ovat purettu 1900-luvulla. Lisäksi esimerkiksi sällissodan aikaiset ja tätä myöhemmät hautapaikat eivät ole muinaisjäänköksiä.

5 Inventointihavainnot

Tässä luvussa on esitetty ensin vuoden 2009 inventoinnissa tarkastetut ennestään tunnetut, Museoviraston muinaisjäänkörekisterissä olevat muinaisjäänkökohteet (luku 5.1). Joidenkin kohteiden lajia ja muinaisjäänkötyyppiä on muutettu inventoinnissa tehtyjen uusien havaintojen ja tulkintojen perusteella. Tämän jälkeen on luvussa 5.2. esitetty inventoinnin aikana paikallistetut uudet muinaisjäänkökohteet⁹⁰. Viimeisenä luvussa 5.3 on esitetty inventoinnin yhteydessä dokumentoidut muut kohteet, jotka eivät kuitenkaan ole muinaisjäänköksiä.

⁸⁷ Asemoidut kartat: Isojokikartta vuodelta 1778 (KA/MMH 24/1-3) ja Kuninkaallinen merikartasto 1790-luvulta (Kuninkaallinen merikartasto Helsinki XVI:19)

⁸⁸ Asemoitu kartta: Santahaminan ja sen ympäristön kartta vuodelta 1846 (MV/VIK Sa6)

⁸⁹ Asemoitu kartta: Osa Lagerniin saaren yleisasemapiirustuksesta, kartta vuodelta 1901 (MV/VIK Sa45)

⁹⁰ Uusilla muinaisjäänkökohteilla tarkoitetaan tässä raportissa niitä kohteita, joista ei ollut aikaisemmin tietoa Museoviraston muinaisjäänkörekisterissä. Muissa lähteissä ja kirjallisuudessa kohteet ovat voineet olla ennestään tunnettuja.

Muinaisjäännöskohteet on lueteltu seuraavilla sivuilla olevissa taulukoissa ja niiden sijainti on merkitty peruskarttaotteeseen taulukoiden jälkeen. Muinaisjäännöskohteiden tarkat aluerajaukset ja kohteisiin liittyvät mahdolliset erilliskohteet on esitetty kunkin kohteen jälkeen erillisessä karttaotteessa.

Taulukko 1 Ennen vuoden 2009 inventointia muinaisjäännösrekisterissä olleet muinaisjäännöskohteet Santahaminassa. Kohteiden numero viittaa taulukoiden jälkeen olevaan peruskarttaotteeseen.

Nro	Kohde	Mj-rek.nro	Mj-laji	Mj-tyyppi / tarkenne	Ajoitus
1	Sandhamn	1000001679	Kiinteä muinaisjäännös	Asuinpaikat / kyläpaikat	Historiallinen
2	Santahamina Maanpuolustuskorkeakoulu	1000003620	Kiinteä muinaisjäännös	Hautapaikat / hautausmaat	Historiallinen
3	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI ⁹¹	1000007306	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
4	Santahamina Isosaari tykkipatteri VII ⁹²	91010024	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
5	Santahamina Hämylänniemi tykkipatteri VIII ⁹³	91010023	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
6	Santahamina puolustusvalli	1000004358	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / maavallit	1800-luku
7	Santahamina Kissalampi 1	1000004354	Kiinteä muinaisjäännös	Kivirakenteet	Historiallinen
8	Santahamina Kissalampi 2	1000004355	Kiinteä muinaisjäännös	Kivirakenteet	Historiallinen
9	Santahamina Itäniemi	1000004357	Kiinteä muinaisjäännös	Kulkuväylät / merimerkit	Historiallinen
10	Matosari	1000002142	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
11	Santahamina	1000005715	Irtolöytö	Löytöpaikat	Rautakautinen

⁹¹ Kohteen nimi, mj-tyyppi ja tarkenne on päivitetty vuoden 2009 inventoinnin tulosten mukaan. Aikaisemmin kohteen nimi oli Isosaari 2, tyyppi oli maarakenteet ja alatyypit kummut.

⁹² Kohteen nimi, mj-tyyppi ja tarkenne on päivitetty vuoden 2009 inventoinnin tulosten mukaan. Aikaisemmin kohteen nimi oli Santahamina Isosaari, tyyppi oli maarakenteet ja alatyypit kummut.

⁹³ Kohteen nimi, mj-tyyppi ja tarkenne on päivitetty vuoden 2009 inventoinnin tulosten mukaan. Aikaisemmin kohteen nimi oli Hämylänniemi, tyyppi oli hautapaikat ja alatyypit hautakummut.

Taulukko 2 Vuoden 2009 inventoinnissa paikallistetut uudet muinaisjäännöskohteet. Kohteiden numero viittaa taulukoiden jälkeen olevaan peruskarttaotteeseen.

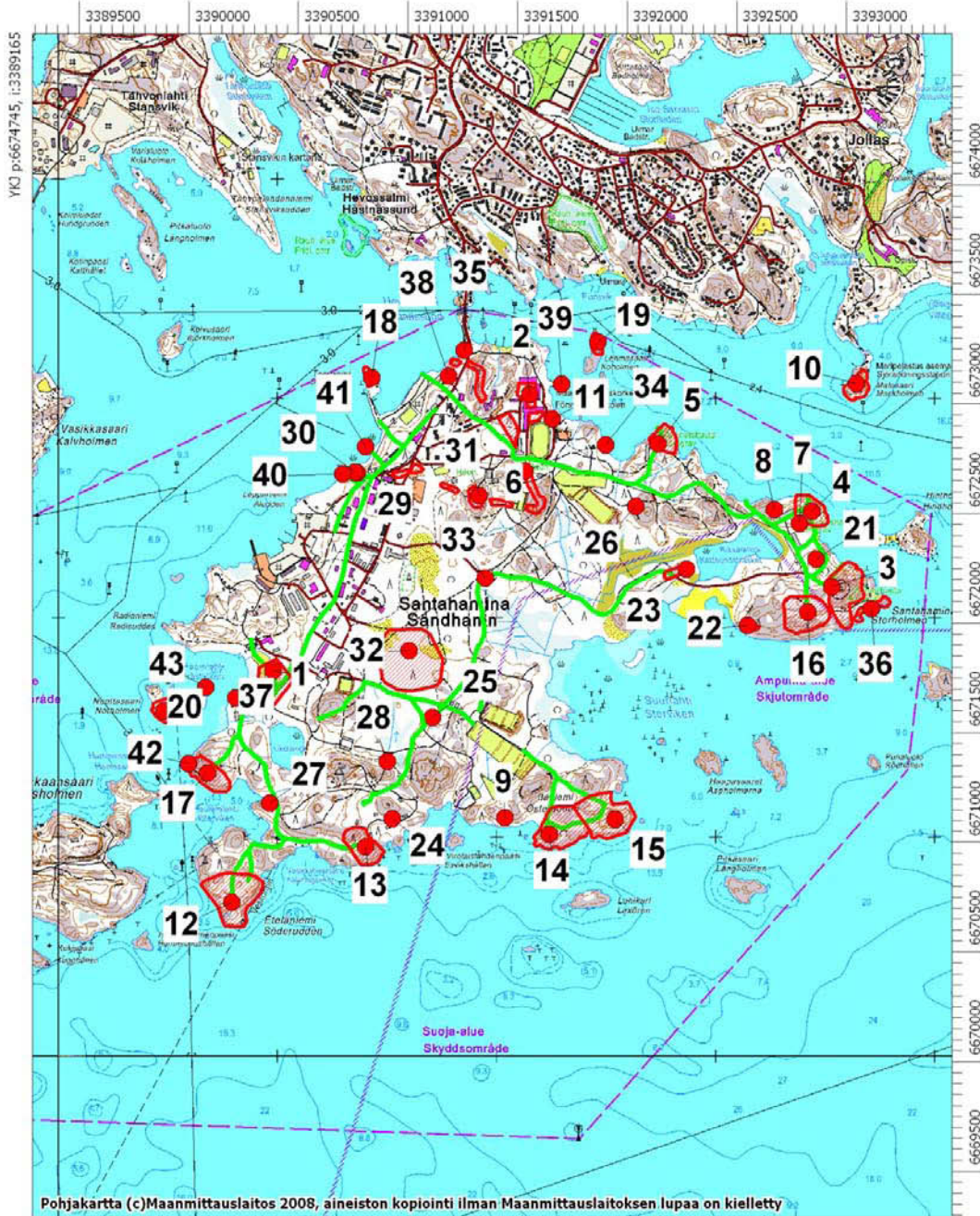
Nro	Kohde	Mj-rek.nro	Mj-laji	Mj-tyyppi / tarkenne	Ajoitus
12	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I	1000015426	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
13	Santahamina Eteläranta tykkipatteri II	1000015428	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
14	Santahamina Itäniemi tykkipatteri III	1000015429	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
15	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV	1000015436	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
16	Santahamina Isosaari tykkipatteri V	1000015437	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
17	Santahamina Kiviarkunniemi tykkipatteri X	1000015439	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
18	Santahamina Teerisaaren tykkipatteri	1000015444	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
19	Lehmäsaari	1000015446	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
20	Nuottasaari	1000015451	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1800–1900-luvut
21	Santahamina Kissalampi 4	1000015430	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset	Historiallinen
22	Santahamina Kissalampi 5	1000015431	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / kivivarustukset	Historiallinen
23	Santahamina Kissalampi 6	1000015432	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiasemat	1900-luku
24	Santahamina Eteläranta 2	1000015433	Mahdollinen muinaisjäännös	Kivirakenteet	Historiallinen
25	Santahaminan tykkiet	1000015441	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / tykkiet	1800–1900-luvut
26	Santahamina Hämylänniemi 2	1000015442	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / suojahuoneet	1800–1900-luvut
27	Santahamina Hauteralahdi	1000015445	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / suojahuoneet	1800–1900-luvut
28	Santahamina Likolampi	1000015448	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset / maavallit	1800-luku
29	Santahamina Leppäniemi 1	1000015450	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset	1900-luku
30	Santahamina Leppäniemi 2	1000015452	Kiinteä muinaisjäännös	Puolustusvarustukset	1800–1900-luvut
31	Santahamina vesitorinmäki	1000015453	Mahdollinen muinaisjäännös	Kivirakenteet	Historiallinen
32	Santahamina Sahara	1000015454	Mahdollinen muinaisjäännös	Hautapaikat	1900-luku

Nro	Kohde	Mj-rek.nro	Mj-laji	Mj-tyyppi / tarkenne	Ajoitus
33	Santahamina Puhelinkeskuksen risteys	1000015476	Kiinteä muinaisjäännös	Taide- ja muistomerkit / hakkaukset	1800-luku
34	Santahamina Hämylänniemi 3	1000015477	Kiinteä muinaisjäännös	Taide- ja muistomerkit / hakkaukset	1800-luku
35	Santahamina Hevossalmi 2	1000015478	Kiinteä muinaisjäännös	Taide- ja muistomerkit / hakkaukset	1800–1900- luvut
36	Santahamina Isosaari	1000015479	Kiinteä muinaisjäännös	Taide- ja muistomerkit / hakkaukset	1800–1900- luvut
37	Santahamina Papinlahti	1000015480	Kiinteä muinaisjäännös	Taide- ja muistomerkit / hakkaukset	1800–1900- luvut
38	Santahamina Hevossalmi 3	1000015511	Mahdollinen muinaisjäännös	Asuinpaikat / -	1800–1900- luvut
39	Santahamina Maanpuolustuskorkea- koulu 2	1000015533	Kiinteä muinaisjäännös	Kulkuväylät / laiturit	1800–1900- luvut
40	Santahamina Leppäniemi 3	1000015534	Kiinteä muinaisjäännös	Kulkuväylät / laiturit	1800–1900- luvut
41	Santahamina Leppäniemi 4	1000015535	Kiinteä muinaisjäännös	Kulkuväylät / laiturit	1800–1900- luvut
42	Santahamina Kiviarkunniemi 2	1000015536	Kiinteä muinaisjäännös	Kulkuväylät / kiinnitysrenkaat	Historiallinen
43	Nuottasaari 2	1000015537	Kiinteä muinaisjäännös	Kulkuväylät / kiinnitysrenkaat	Historiallinen

HELSINKI SANTAHAMINAN INVENTOINTI 2009

- Muinaisjännöskohde.
Kohteiden numerointi viittaa edellisten sivujen taulukoihin.

— Santahaminan tykkitiet (kohde nro 25)

YKJ p:6669345, i:3393364

5.1 Vuoden 2009 inventoinnissa tarkastetut ennestään muinaisjäännösrekisterissä olleet muinaisjäännöskohteet

5.1.1 Sandhamn

Mj.rek. tunnus:	1000001679
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Kyläpaikat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671758, Ikoo: 3390978
Erilliskohteet:	Kiviaita pkoo: 6671908, ikoo: 3390699 Kiviholvikellari pkoo: 6671906, ikoo: 3390626 Mahdollinen uunipaikka ja kivijalka pkoo : 66 71630, ikoo : 3391173 Maakellari pkoo: 6671810, ikoo: 3391059
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	M. Niukkanen 2005, tarkastus
Historialliset kartat:	Isojakokartta Santahaminasta vuodelta 1778. (Karttalähde KA/MMH 24/1-3) Isojakokartan konseptista laadittu kopio vuodelta 1778. (Karttalähde: Helsingin kaupungin arkisto, Kaupunkisuunnitteluvirasto, asemakaavaosasto, 51. Santahamina) Kuninkaallinen merikartta 1790-luvulta (Kartasto julkaistu teoksessa <i>Kuninkaallinen merikartasto 1791–1796. C.N. af Klercerin johtama kartoitustyö Suomenlahdella.</i>) Lisäksi Sandhamnin kyläpaikka on esitetty useassa Helsingin seutua koskevassa kartassa esim. KA/ Maanmittausviraston kartat, kaupunkikartat, senaatin kartasto, Sosiaalisen keskusosaston kartat ja piirustukset; MV/ Venäläisen insinöörikomennuskunnan kartat 1800-luvulta; Helsingin kaupungin museon arkisto; Kuninkaan kartasto.

Santahaminan itärannalla Pöytälahden eteläpöytäjukassa on sijainnut Sandhamnin keskiaikainen kylätontti. Sandhamnin kylässä oli 1750-luvulla kaksi kantataloa.

Santahaminassa oli vuonna 1548 kirkontilien mukaan kaksi tilaa⁹⁴ ja seitsemän talonpoikaa⁹⁵. Talojen vanhimmista nimistä ei ole tietoa. Vuonna 1641 isännät taloissa olivat Hans Styrman ja Henrik Syyte⁹⁶. Santahaminan tilat kuuluivat vuosina 1646–58 meritullitarkastaja Augustin Larsson Svanströmille. Svanström oli saanut Santahaminan kaksi tilaa lahjoituksena 1600-luvun puolivälissä. Tilat pysyivät Svanströmin suvulla 1700-luvun alkuun asti. Santahamina vakiintui 1600-luvun lopulla luotsien keskuksena. Saarella oli 1600-luvun lopussa kaksi verosta vapautettua luotsitilaa. Vuonna 1667 Ruotsi julkaisi merilain, johon sisältyi luotsipakko. Sopiville paikoille asetettiin valtion palkkaamia luotseja. Oletettavasti Santahaminan tilalliset kuuluivat tähän joukkoon. Helsingin pitäjän vuoden 1710 maakirjan mukaan Santahaminan tilat otettiin maaherran käskystä Svanströmin suvulta kruunutiloiksi. Tänä vuonna kahta tilaa hoitivat Hanns Lahrsson, Anders Erichsson, Markus Sigfredsson ja Eric h Erichsson.⁹⁷ Santahaminan talojen nimet ovat olleet 1700-luvun puolivälisestä lähtien Öfre gården ja Nedre gården (1756) ja myöhemmin Norra gården ja Södra gården (1778).⁹⁸

Santahaminan kaksi luotsitaloa (Norrgård ja Södergård) liitettiin muun Santahaminan ohella Viaporin linnoitukseen toukokuussa 1817⁹⁹. Myöhemmin maastoa on muokattu runsaasti. Kylätontin paikalla on 1800-luvulla sijainnut rakennuksia ja puu tarhavihjelmiä. Maastossa erottuu myös maa-aineksenottokuoppia. Tonttimaan läpi etelässä kulkevaa tietä on pengerretty ympäristöön nähden noin 1–1,5 m korkeammalle. Tonttimaan eteläpuolella matalalla lehmuksien ympäröimällä mäellä on sijainnut upseerikerho, joka perustettiin vuonna 1971¹⁰⁰.

Kasvillisuus paikalla on nykyisin runsasta. Kohteen itäreunalla sijaitsee horsmaa ja vadelpensasasta kasvavaa niittyä ja länsireunalla lehti metsää. Kohde rajautuu pohjoisessa Radioaseman rakennuksiin ja paikoitusalueeseen ja idässä merenrantaan. Lännessä ja etelässä kohde rajautuu lähes nykyisiä hiekkateitä. Etelässä tie kulkee osittain tonttimaan läpi. Kohderajaus on tehty historiallisen kartta-aineiston ja maastonmuotojen perusteella.

Maanpinnalle erottuvia merkkejä kiinteästä muinaisjäännöksestä ei inventoinnissa havaittu. Kylätontin alueelle ja sen ympäristöön tehtiin yhteensä kaksi aksitoista koekuoppaa (noin 0,3x0,3–0,4x0,4 m kokoisia ja noin 0,5–0,75 m syviä), joiden tarkoituksena oli selvittää mahdollisten historiallisten kerrosten säilyvyyttä. Koekuoppien kohdalla maassa oli etupäässä hiekka- tai multamaata. Koekuopista löytyi muun muassa pullolasia, joka oli todennäköisesti 1800-luvun lopusta tai 1900-luvun alusta, rautaesineiden katkelmia ja tiilimurskaa. Merkkejä arkeologisesti mielenkiintoista kerroksista ei koekuopista havaittu.

⁹⁴ Suomen asutuksen yleisluettelo

⁹⁵ Kerkkonen 1965: 9

⁹⁶ Kepsu 2005: 143

⁹⁷ Kuisma 1990: 159, 384, Nieminen 2008: 19, Suolahti 1950a: 305

⁹⁸ Kepsu 2005: 143

⁹⁹ Enqvist 2007: 58

¹⁰⁰ Tarnanen & Nieminen 2009: 96

On mahdollista, että alueella on säilynyt jäänteitä keskiaikaista kulttuurikerroksista ja rakenteista, mutta jatkuva alueen kätty ja maaston muokkaaminen ovat väistämättä tuhonneet tonttimaata.

Kuvat 4 - 5 Kylätontin ympäristöä. Vasemmalla olevassa kuvassa näkyy kylätontin eteläosan läpi kulkeva tie. Oikealla näkymä Papinlahden luoteesta. Kuvat: U. König 2009.

Erilliskohteet 1–4:

1. Kylätontin ympäristöstä havaittiin merkkejä neljästä muusta rakenteesta, jotka mahdollisesti liittyvät kylätonttiin. Papinlahden pohjoisrannalla sijaitsee rannanmyötäisesti kulkevan kapean metsäautotien molemmilla puolilla kiviäitä. Lähes suorakaiteenmuotoista kiviäitää on säilynyt yhteensä noin 110 metrin pituudelta. Kiviäitä alkaa rannan tuntumasta jatkuen pohjoiseen ja taittuessa suorakulmaisesti länteen. Kiviäiden eteläpäätyrannan tuntumassa on rikkoutunut kaatuneen puun seurauksena. Lohko- ja luonnonkivistä ladotusta kiviäidasta on näkyvissä 1–3 päällekkäistä kiviäitettä. Kiviäiden koko vaihtelee pienistä noin 0,2x0,2 metrin kokoisista kiviäistä jopa noin 1x1,4 metrin kokoisiin kiviäisiin. Kivet ovat osittain sammaloituneita. Kiviäiden ympäristössä kasvaa lehtipuita ja mäntyjä, keuhkakasvillisuus koostuu etupäässä saniaisista ja hienistä. Kiviäitä on reunustanut vanhaa peltoa. Samalle paikalle on vuoden 1778 isojakokartassa merkitty ”*Norr uds gierdet*”. 1800-luvun karttojen perusteella paikalla on sijainnut vihannestarhoja.

Kuvat 6 - 7 Papinlahden pohjoisrannalla sijaitseva kiviaita. Kuvat: U. Kõngäs 2009.

2. Kiviaidan länsipuolella, Papinlahden pohjoisrantaan pitkin kulkevan metsäautotien pohjoispuolella on lohko- ja luonnonkivistä holvattu maakellari. Kellari on sen sisäpuolelta noin 5x2 m kokoinen ja 1,8 m korkea. Sen kivet olivat noin 0,1x0,2–0,6x0,8 m kokoisia ja niissä oli halkaisijaltaan noin 3,5 cm kokoisia poran reikiä. Kivien päällä ja välissä oli paikoittain hyvin uuden näköistä laastia, todennäköisesti kiveystä on myöhemmin paikkailtu. Kivien lomassa oli myös muutama tiili. Kellarin sisällä oli hetekä. Kellarin iästä ei voitu tehdä varmoja päätelmiä. Mahdollisesti vanha kellari on ollut käytössä pitkään ja sitä on ajan myötä korjattu.

3. Kylätontista noin 220 metrin päässä idässä, hiekkakentän itäpuolella havaittiin kallionseinämän vieressä ruohon alta pilkistävä mahdollinen kivijalka ja mahdollinen uunin pohja. Uunin pohja erottui maastossa halkaisijaltaan noin 3 m kokoisena maakumpuna, jonka keskellä kasvoi muutama vanha mänty ja nuorta pihlajaa. Kumpua kairatessa maasta löytyi tiilimurskaa ja kummun sisällä tuutui kiveys. Maakummun vieressä ruohon alta pilkisti koillis-lounais-suuntaisesti kiviä, jotka mahdollisesti voivat olla kivijalan jäänteitä. Selkeitä seinälinjoja ei kuitenkaan ollut havaittavissa. Maasto on kohteella tasaista ja paikalla kasvaa harvakseltaan suuria mäntyjä. Kenttäkasvillisuus koostuu etupäässä heinistä ja ruohosta. Paikalle tehdyistä koekuopista löydettiin tiilimurskaa sekä hiiltä ja maanpinnalta löydettiin vihreää, todennäköisesti 1800–1900-lukujen taitteeseen ajoittuvaa vihreää pullolasia. Kuninkaalliseen merikarttaan 1700-luvun lopulta on lähes samalle paikalle merkitty rakennus¹⁰¹. Paikalla on sijainnut myös kenttäsairaala vuoden 1825 kartan mukaan¹⁰².

¹⁰¹ Kuninkaallinen merikartasto XVI:19, kartta 1790-luvulta

¹⁰² MV/VIK Sa 21, kartta vuodelta 1854

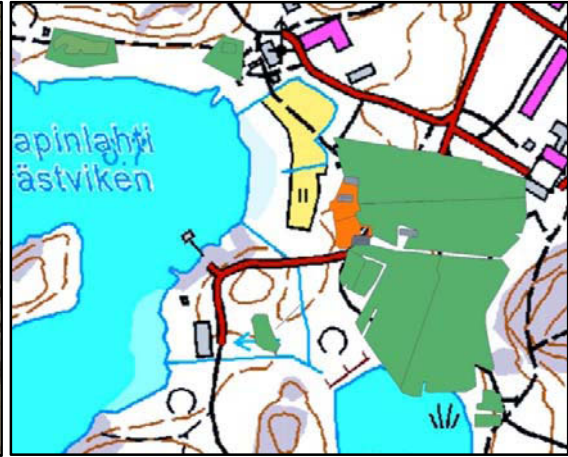
Kuva 8 (vasemmalla) Papinlahden pohjoisrannalla sijaitsevan kiivoholvikellarin sisältä pilkottaa heteka. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 9 (oikealla) Mahdollinen uuninperustus näkyy kuvassa maakumpuna. Kummun vasemmalla puolella apulaistukija Tiina Mikkanen kairaa näytettä maasta. Kuva: U. Kõngäs 2009.

4. Papinlahden pohjukassa, aivan radioasemalle johtavan tien pohjoispuolella sijaitsi maavallien ympäröimä, noin 4x4 m kokoinen kellari kuoppa. Kuoppaan kiersi noin 1 m korkuiset maavallit. Ulkopuolelta vallit olivat noin 0,2–0,8 m ympäristöään korkeammat. Kellarikuopan noin 1 m leveä suuaukko oli etelään tielle päin. Kuoppaan ympäröivää valliä kairattiin. Kairanpistossa näkyi selkeä 0,1–0,15 m paksuinen hiilensekainen hiekkakerros noin 0,3–0,4 m syvyydessä. Kellarin iästä ei ole varmaa tietoa. Se saattaa liittyä 1800–1900-lukuihin, tai ajoittua mahdollisesti jo varhaisemmaksi kylätontin aikaiseksi.

Kuva 10 Apulaistukija Tiina Mikkanen kirjoittamassa maustinpanoja maavallien ympäröimän kellarikuopan keskellä. Kuva: U. Kõngäs 2009.

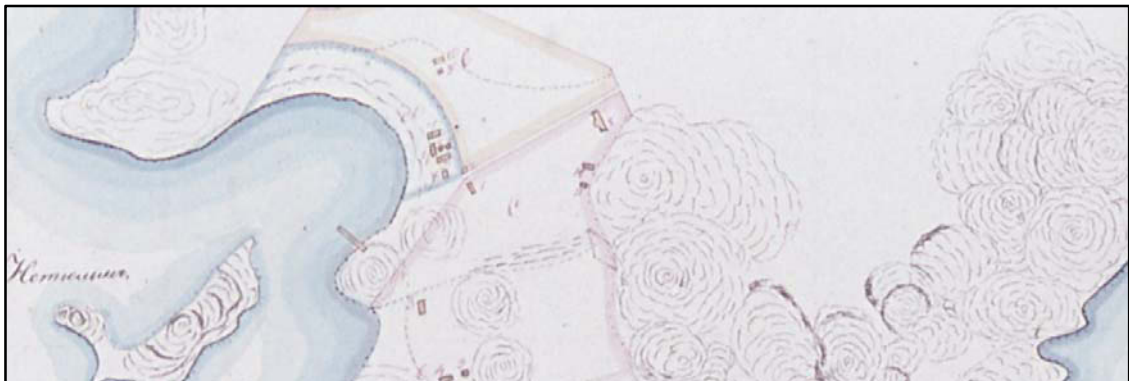
Kartta 9 (vasemmalla) Santahaminan kylätontti esitettyä isojakokartassa vuonna 1778.¹⁰³ Karttaan on ympyröity punaisella värillä pelto, jonka ympärillä maastossa havaittu kiviäita on.

Kartta 10 (oikealla) Isojakokartta vuodelta 1778 aseoituna nykykartan päälle. Kartassa on esitetty pellot on vihreällä ja isojakokartassa näkyvät talot (tontit) harmaalla värillä.

Kartta 11 (vasemmalla) Santahaminan kylätontti esitettyä kuninkaallisessa merikartassa 1790-luvulla.¹⁰⁴ Karttaan on merkitty punaisella ympyrällä rakennus, jonka paikalta maastossa havaittiin mahdollinen kivijalka ja uuninperustus.

Kartta 12 (oikealla) Kuninkaallinen merikartta 1790-luvulta aseoituna nykykartan päälle. Kartassa on esitetty talojen paikat oranssilla ja tiet harmaalla värillä.

Kartta 13 Kylätontin paikka esitettyä vuoden 1844 kartassa.¹⁰⁵ Karttaan on merkitty punaisella ympyrällä rakennus, jonka paikalta maastossa havaittiin mahdollinen kivijalka ja uuninperustus

¹⁰³ Karttalähde: Isojakokartta KA/ MMH 24/1-3, kartta vuodelta 1778

¹⁰⁴ Karttalähde: Kuninkaallinen merikartasto XVI:19, kartta 1790-luvulta

¹⁰⁵ Karttalähde: MV/ VIK Sa18, kartta vuodelta 1844

HELSINKI SANDHAMN

- Kylätontin aluerajaus
- Erilliskohteet 1-4
- Koekuoppa
- 1. Kiviaita
- 2. Kiviholvikellari
- 3. Mahdollinen uuninpaikka ja kivijalka
- 4. Maakellari

5.1.2 Santahamina Maanpuolustuskorkeakoulu

Mj.rek. tunnus:	1000003620
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Hautapaikat
Tyypin tarkenne:	Hautausmaat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6673020, Ikoo: 3392150
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	E.-K. Lahti 2004, kaivaus
Historialliset kartat:	Charta öfwer ga mble och nya Helsingfors varande ägor. Kartta a vuodelta 1645. (Karttalähde: Helsingin kaupunginarkisto, alkuperäinen kartta Ruotsin valtionarkistossa) Santahaminan asemapiirustus. Kartta vuodelta 1832. (Karttalähde: MV/VIK Sa 16) Kartta Santahaminasta ja sen lähiympäristöstä vuodelta 1833. (Karttalähde: MV/VIK Sa 5) Santahaminan ja sen lähiympäristön kartta. Kartta vuodelta 1846. (Karttalähde: MV/VIK Sa 6)

Santahaminan pohjoisosassa, Maanpuolustuskorkeakoulun pihassa, Krimin sodassa kaatuneiden muistomerkin läheisyydessä sijaitsee vanha hautausmaa-alue. Santahaminan pohjoisosaan lähelle Hevossalmea on vuonna 1645 laadittuun karttaan merkitty hautausmaa. Kartta on suunnittainen, mutta hautausmaapaikka sijaitsee lähellä nykyistä Maanpuolustuskorkeakoulua. Hautausmaa on esitetty jälleen 1800-luvulle ajoittuvissa venäläisen insinöörikomennuskunnan kartoissa. Karttojen perusteella hautausmaa olisi sijainnut Maanpuolustuskorkeakoulun alueella ja sen eteläpuolella olevan urheilukentän pohjoisosassa. Samalla paikalla sijaitseva Krimin sodassa kaatuneiden muistomerkki on esitetty senaatin kartastossa vuonna 1886¹⁰⁶. Muistomerkin länsipuolella on maassa yksi hautakivi vuodelta 1859, jossa on todoksiristi ja venäjäksi nimi Maria. Muita merkkejä hautauksista ei maanpinnalla ole. Noin 100x70 m kokoinen alue on tasaistettu nurmikko, jossa kasvaa mäntyjä ja muutama koivu.

Vuonna 2004 kohteella suoritettiin arkeologiset kaivaukset vesijohto- ja viemärikaivaustyömaan yhteydessä. Tutkimuksissa todettiin, että vainajat olivat haudattu

¹⁰⁶ KA/ Senaatin kartasto 1b VI 30, kartta vuodelta 1886.

aikaisintaan 1700–1800 -lukujen taitteessa. Ortodoksisuuteen viittaa viennäläisten korulöytöjen sekä ajoituksen perusteella paikalla toimintain ainakin Venäjän armeijan hautausmaana, mutta mahdollisesti samalla paikalla on sijainnut hautausmaajo 1600-luvun puolivälissä.¹⁰⁷

Muinaisjäännöskohteen rajausta on tehty hautausmaan paikkaa esittävien vanhojen karttojen ja maastotarkastuksen perusteella. Rakentaminen ja alueen pitkäaikainen käyttö ovat todennäköisesti tuhonneet osan hautausmaa-alueesta. Vuoden 2004 arkeologisten tutkimusten perusteella hautausmaa-alue ja tulkitaan ainakin Viaporin pommituksen uhreille pystytetyn muistomerkin eteläpuolelle asfaltoidulle alueelle saakka.

Kartta 14 Kopio vuonna 1645 laaditusta kartasta, jossa Santahaminan pohjoisosan on merkitty hautausmaa (ympyröity kartassa punaisella).¹⁰⁸

Kartta 15 Hautausmaan paikka esitettynä vuonna 1846 laaditussa kartassa.¹⁰⁹

Kuva 11 Hautausmaan aluetta. Kuvan keskellä näkyy Krimin sodassa kaatuneiden muistoksi pystytetty muistomerkki, kivrakenteinen pyramidi. Kuva: U. König 2009.

¹⁰⁷ Lahti 2004

¹⁰⁸ Karttalähde: Helsingin kaupunginarkisto jäljennös laadittu 1909, alkuperäinen kartta vuodelta 1645 Ruotsin valtionarkistossa.

SANTAHAMINA MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

 Hautausmaan aluerajaus

¹⁰⁹ Karttalähde: MV/VIK Sa 6, kartta vuodelta 1846.

5.1.3 Santahamina Isosaari tykkipatteri VI

Mj.rek. tunnus:	1000007306
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672139, Ikoo: 3393529
Peruskartta:	203409
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Hukkinen 1957, kaivaus E. Löfgren 1972, inventointi H. Jansson & J. Latikka 2003, inventointi

Santahaminan Isosaaren eteläosaan rakennettiin vuonna 1855 tykkipatteri numero VI¹¹⁰. Tykkipatterin VI kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen, etäisyysmittaustornin, vanhan maarakenteisen ruutikellarin, kallioon louhitun tunneliruutikellarin, ventilaattorin osia, laiturin perustukset ja miina-aseman sekä siihen liittyvät miinakaapelikaivannot. Tykkipatterin luoteispuolella sijaitsee patteriin liittyneen vartiorakennuksen ja tykistötarvikevaraston perustukset. Nämä rakennuksen pohjat on liitetty Santahamina Isosaari tykkipatteri V:n erillisiksi. Lisäksi patterin välittömässä yhteydessä on rantakallioilla useita 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kalliohakkauksia (ks. kohde: Santahamina Isosaari). Kohteen ympäristössä kasvaa etupäässä mäntymetsää ja alue on kallioista. Kenttäkasvillisuus koostuu etupäässä heinä- ja sammalkasveista.

Tykkipatteri on suunnilleen etelä-pohjois-suuntainen, noin 32 m pitkä ja sen molemmat reunat tahtuvat länteen. Rintamuurin korkeus on noin 1,6–1,9 m ja siitä on näkyvissä 3–4 kivikertaa. Rintamuurin lohkokivet ovat noin 0,4x0,5–0,7x1,3 m kokoisia. Muuria on tilkitty betonilla kahdella eri tavalla: betonivalu on joko korvattu kivien välillä tai se on jätetty koholle kivien väliin. Varustuksen pohjoispuolella rintavarustuksen yläosa on tuettu betonilla noin 0,4 m korkeudelta. Vallikäytävä on noin 13 m leveä ja noin 19,2 m pitkä. Rintavarustuksen päällä on noin 8 m leveä maavalli. Maavallissa on viisi noin 1,5–2x1,5–2 m kokoista myöhemmin rakennettua poteroa. Maavallin eteläreuna laskautuu muurin päältä luiskamaisesti miinauspaviljongin ohitse vallikäytävän eteläreunaan, josta alkaa patterille johtava tykkitie.

¹¹⁰ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

Kuva 12 (vasemmalla) Patterin kivirakenteinen rintavarustus. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 13 (oikealla) Tunneliruutikellariin johtava kallioon louhittu käytävä ja oviaukko. Kuva: U. köngäs 2009.

Tykkipatterin etelä reunassa on etäisyysmittaustornin perustukset. Lohkokivistä rakennettu noin 0,6x0,6 m kokoinen ja noin 1,4 m korkea pylväs on pystytetty lohkokivistä rakennetun ja betonilla tuetun jalustan päälle. Jalusta on noin 2,3x2,6 m kokoinen, ja se on korkeimmillaan noin 1,4 m. Jalustan koillisivuon on porrastettu ja sen itäkulma on sortunut. Etäisyysmittaustornin ympäröineestä paviljongista on jäljellä osan sen koristeellista rautakaidetta.

Tykkipatterin länsipuolella erottuu maastossa 1800-luvun puolivälissä rakennettu ruutikellari noin 2–3 m korkeana ja halkaisijaltaan noin 9,5 m kokoisena maakumpuna. Maakumpu on muodoltaan soikea ja sen seinät ovat jyrkät. Kummun päällä on pyöreä, halkaisijaltaan noin 1,5 m kokoinen ja noin 0,4–0,8 m syvä painauma. Maakumpun päällä kasvaa kokkaimia, mäntyjä. Kumpareita on tutkittu viikinkiaikaisena hautakumpuna arkeologisin tutkimuksin kesä-heinäkuussa 1957¹¹¹. Jokotykkipatterin VI ja VII yhteydestä on ruutikellarin yhteydestä löydetty todennäköisesti irto löytönä vuonna 1962 kupariastian reunapala (KM 15688).

Tykkipatterin luoteispuolella on kallioon louhittu tunneliruutikellari. Kellarin sisäänkäynnille on louhittu kallioon noin 3–3,5 m leveä ja noin 18 m pitkä käytävä. Kalliossa on halkaisijaltaan noin 2,5 m kokoisia poranreiکیä. Sisäänkäynnin vierestä lähtee tykkipatterin pihalle kallioon louhitut portaat. Portaikko on noin 2 m leveä ja noin 10 m pitkä ja se on sammaleen peitossa. Louhitusta käytävästä lähtee lisäksi osittain kallioon louhittu, osittain kivellä ja maalla seinistään tuettu yhdyshauda lounaaseen. Yhdyshaudan osia on säilynyt myös patterin ympäristössä. Tunneliruutikellarin rautainen ovi on noin 1,7 m leveä ja 2,25 m korkea ja siinä on kääntökahva. Kellarin eteinen on noin 2,2 m korkea. Eteisen vasemmalla puolella oleva pohjaleikkaukseltaan soikeanmuotoinen huone on noin 6,3x4,6 m kokoinen ja 3 m korkea. Kellarin lattiassa on säilynyt ventilaattorin keraamisia putkia. Putket on koottu yhteen noin 0,6 m pituisista osista.

¹¹¹ Hukkinen 1957

Tunneliruutikellarin ilmastointiin ja lämmitykseen liittyneistä ventilaattorista on säilynyt ventilaattorin rakenteiden perustuksia ja keraamisia putkenkappaleita. Tunneliruutikellarin yläpuolella kallion päällä erottuu ventilaattoriin liittyneen rakenteen paikka noin 0,2–0,3 m syvä ja noin 3,5x3,5 m kokoinen eliönmuotoisen painanteena. Painanteen reunoilla on kalliosta kiinni rautaisia kiinnitysrenkaita ja rautan auloja tai -niittejä. Lisäksi paikalla on säilynyt kiivistä ja betonista rakennettu putken paikka, joka laskeutuu kohti tunneliruutikellarin suuaukkoa. Ventilaattorin keraaminen putki on ollut halkaisijaltaan noin 0,2 m kokoinen. Tunneliruutikellarin oven vasemmalla puolella olevassa kalliosta on säilynyt ventilaattorin putken rautaisia kiinnitysrenkaita.

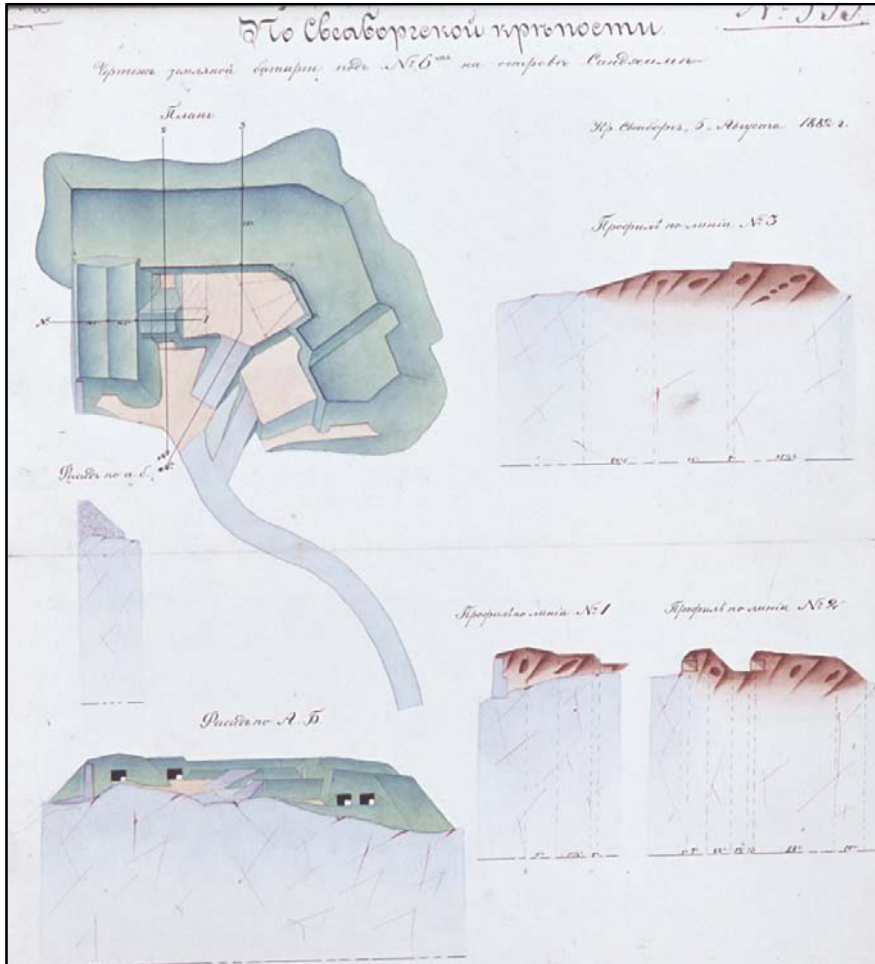
Kuva 14 Ventilaattorin putki (osoitettu kuvassa nuolella) on kulkenut kivistä ja betonista rakennetun alustan päällä. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Tykkipatterin pohjoispuolella on sijainnut tykkipatterin laiturin josta on jäljellä sen kivi- ja puurakenteiset perustukset. Perustuksia on vedenpinnan yläpuolella noin 4,5 m leveydeltä ja noin 5 m pituudelta. Rakennus jatkuu veden alle. Veden alta erottuu kivillä täytettyjen hirsiarokien perustuksia. Laiturille johtaa tie, jonka rannanpuoleinen reuna on tuettu lohkokivillä. Laituri on osittain rakennettu kallion päälle.

Kuvat 15 - 16 Vasemmalla on miina-asema ja oikealla siihen liittyvä kaapelikaivanto. Kuvat: U: Kõngäs 2009.

Tykkipatterin eteläpuolella on merenrannassa yhä pystyssä oleva, vuonna 1908 valmistunut¹¹², valkoinen, betoninen miina-aseman konekasematti. Miina-asemalta lähtee merelle päin betonoitu kaapelikaivanto. Aivan rannassa kaivanto on louhittu kalioon. Kaivanto ovat noin 0,95 m syvä ja noin 1,2 m leveä. Se on osittain kivien ja maan peitossa ja kaivannossa kasvaa pensaikkoo ja vesakkoa.

Kartta 16 Tykkipatteri IV esitettynä vuonna 1882 laaditussa karttapiirustuksessa¹¹³.

¹¹² Manninen 2000:76

¹¹³ Karttalähde: MV/VIK Sa 102, kartta vuodelta 1882

SANTAHAMINA ISOSAARI TYKKIPATTERI VI

 Tykkipatterin VI aluerajaus

5.1.4 Santahamina Isosaari tykkipatteri VII

Mj.rek. tunnus:	91010024
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6 672 485, Ikoo: 3 393 437
Erilliskohteet:	Laituri: pkoo: 6672527, ikoo: 3393137
Peruskartta:	203409
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Hukkinen 1957, kaivaus V. Lehtosalo 1962, tarkastus E. Löfgren 1972, inventointi

Santahaminan Isosaaren koillisella mäen päälle rakennettiin vuonna 1855 tykkipatteri VII¹¹⁴. Tykkipatterin VII kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen, betonisen ruutikellarin, vanhan maarakenteisen ruutikellarin ja laiturin perustukset. Lisäksi patteriin on liitetty erilliskohteena sen läheisyydessä sijaitsevan toisen laiturin perustukset.

Kuva 17 Yleiskuva tykkipatterille VII. Kuva: U. Köngäs 2009.

Patteri on alun perin ollut maa- ja kivirakenteinen varustus, johon suunnitelmapiirustuksen mukaan on suunniteltu neljä kanuunaa¹¹⁵. Vuosisadan vaihteessa patteria on uusittu ja sen rintavalli on tuettu betonilla¹¹⁶. Rintavarustus on noin 38 m pitkä ja sitä on näkävissä noin 1,25 m korkeudelta. Rintavarustuksen päällä olevan maavallin leveys on noin 8–10 m ja se

¹¹⁴ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

¹¹⁵ MV Sa 617, kartta vuodelta 1857

¹¹⁶ Manninen 2000:76

laskee laidoilta jyrkästi alas. Rintavarustuksessa on kahdeksan ammustarvikekomeroa, joiden korkeus on noin 0,80 m, leveys 1,50 m ja syvyys 1,10 m. Vallikäytävän leveys on noin 10,5 m. Patterin kaakkoisreunalla on maarakenteinen sivusuoja, joka on noin 13 m pitkä ja 5 m leveä. Aivan varustuksen luoteispäädyssä, laiturille vievän mukulakivitienvarellalla, on betoninen ruutikellari¹¹⁷. Ruutikellari on noin 4 x 5,3 m kokoinen ja sen korkeus on noin 3 metriä. Patterin seinästä ruutikellarin vierestä on tuettu kivillä. Kiviseinämä on noin 3 m korkea ja siitä on näkyvissä 5 kiveä. Kivien koko on noin 0,6x0,3–1x0,6 m. Kivissä on poranjälkiä, joiden halkaisija on noin 3 cm.

Kuva 18 (vasemmalla) Tykkipatterin luoteiskulmassa oleva betoninen ruutikellari ja kivillä tuettua patterin seinämää. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 19 (oikealla) Maakumpuna erottuva 1800-luvun puolella välissä rakennettu ruutikellari. Kuva: U. Köngäs 2009.

Patterin kaakkoispuolella on soikeana maakumpuna erottuva 1800-luvun puolella välissä rakennettu ruutikellari. Sen päällä kasvaa mäntyjä. Aluskasvillisuus kummalla on harvaa ja maanpinta on näkyvissä. Kumpareen halkaisija on noin 8 m ja sen laidat laskevat jyrkästi alas. Kummun korkeus on luoteispuolella noin 2,5 m ja koillispuolella noin 4–5 m. Kumpareta on tutkittu viikinkiaikaisena hautakumpuna arkeologisin tutkimuksin kesäheinäkuussa 1957¹¹⁸. Joko tykkipatterin VI tai VII yhteydestä on ruutikellarin yhteydestä löydetty todennäköisesti irtolöytönä vuonna 1962 kupariastian reunapala (KM 15688).

Patterin 7 etelä- ja länsipuolella kulkevat vanhat tykkitiet. Patterin länsipuolelta vie tykkitie pohjoisrantaan laiturille. Tien reunat on tuettu noin 0,8 m korkealla kiveyksellä. Tien leveys on noin 3,5–4 m. Rannassa olevasta laiturista on jäljellä vain perustukset. Perustus on noin 4 m leveä ja ulottuu rannalta ainakin 4 m mereen. Kiviperustuksen keskellä on kaksi hirttä, joihin laiturin on ollut kiinnitettyä. Hirsissä on salvokset noin 1 m päässä toisistaan. Salvosten leveys on noin 16 cm.

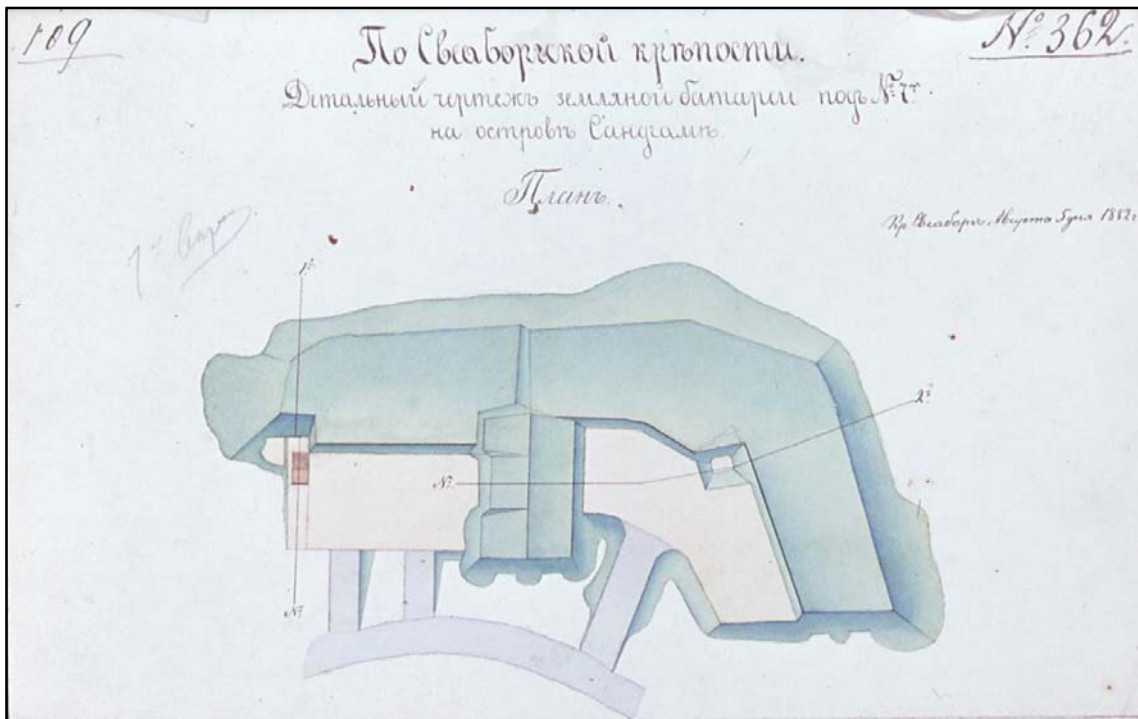
¹¹⁷ Myös tykkipatterilla VIII on samanlainen varasto

¹¹⁸ Hukkinen 1957

Kuvat 20 - 21 Patterin 7 laiturin perustukset. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kasvillisuus paterilla on runsasta. Patterin ympärillä on sekametsää ja patterin rintavallin päällä kasvaa korkeaa heinää ja vesakkoa. Vallikäytävä on hiukkaista maa, jossa kasvaa heinää, vadelmapensaita ja vesakkoa. Rantaan vievän tykkitien päällä kasvaa korkeaa heinää ja vadelmapensaita. Tykkitien päällä kulkee heinikossa polku.

Kartta 17 Tykkipatteri VII esitettynä vuonna 1885 laaditussa karttapiirroksessa¹¹⁹.

¹¹⁹ Karttalähde: MV/VIK Sa 109, kartta vuodelta 1885

Erilliskohteet:

Isosaareen johtavalta päätieltä erkanee pohjoisrannalle patterin 7 länsipuolelle vanha tykkitie. Tie päättyy laituriin. Paikalla on sijainnut 1800-luvun lopussa rakennettu laituri¹²⁰, jonka vanhojen perustusten päälle on rakennettu uusi laituri. Tie on nykyisin päällystetty soralla, mutta soran alla ovat mukulakivet ovat nähtävissä. Tien leveys on noin 5 m. Rannanpuoleinen reuna on tuettu tien keskiosaa isommilla lohkokivillä. Kivien koko on noin 0,4x1,1 m ja niissä on näkyvissä 2,5–3 cm kokoisia poranjälkiä. Tien eteläpuolella kulkee oja, joka on noin 2 m leveä ja 1 m syvä. Tien loppuosa rannassa on korotettu. Tien reunassa on näkyvissä kolme kivikertaa ja tien korkeus rantahietikosta on noin 0,9 m. Korotettu osa on betonoitu. Osittain tie on rakennettu kallion päälle.

Kuva 22 Vanhalle laiturin paikalle johtava tykkitie patterin VII länsipuolella. Kuva: U. Kögäs 2009.

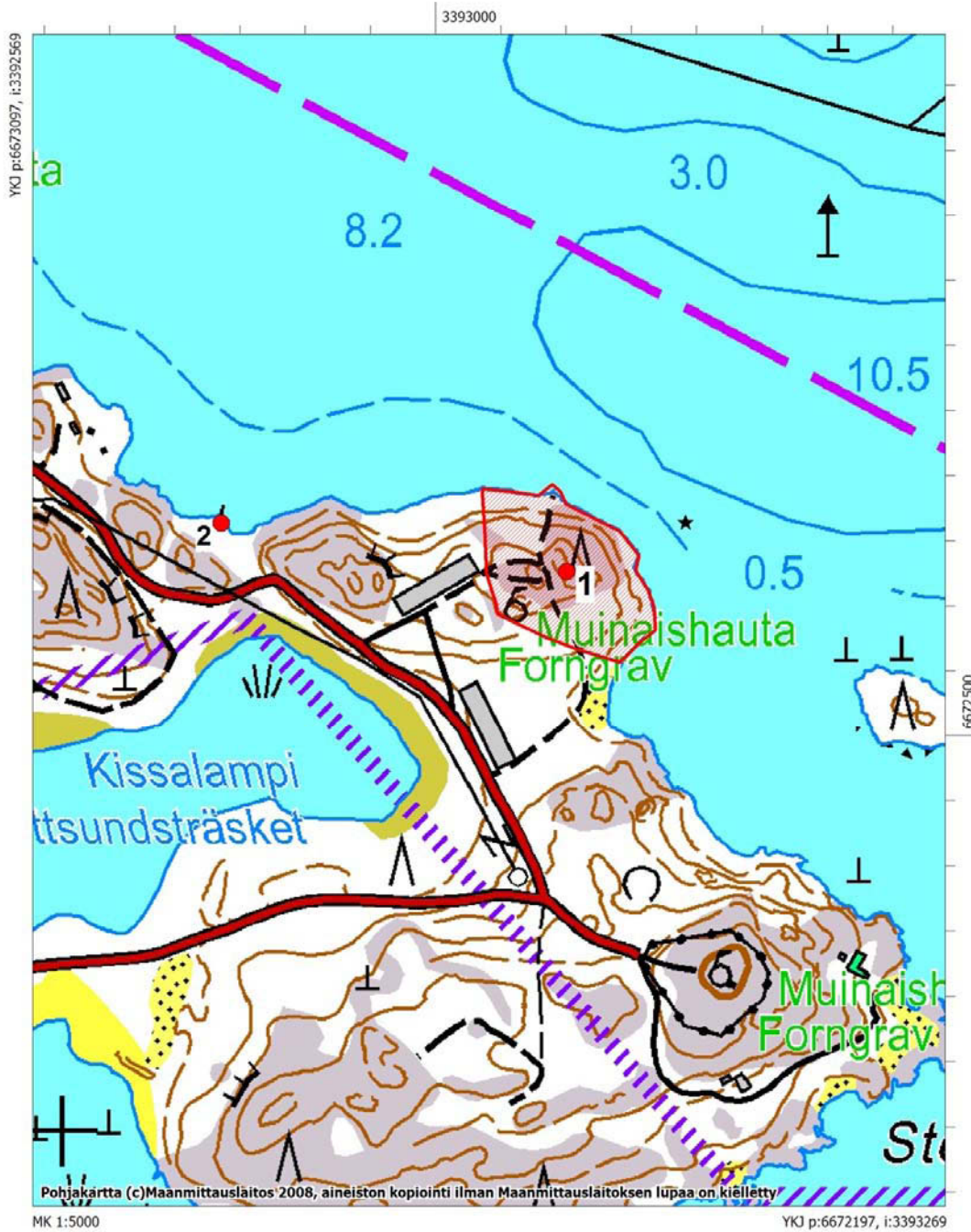
Kartta 18 Laituri esitettyinä vuoden 1899 kartassa¹²¹.

¹²⁰ MV/VIK SA 654, kartta vuodelta 1894 & Sa 656, kartta vuodelta 1899

¹²¹ Karttalähde: MV/VIK Sa 656, kartta vuodelta 1899

SANTAHAMINA ISOSAARI TYKKIPATTERI VII

- Tykkipatterin VII aluerajaus
- 1. Tykkipatteri VII
- 2. Laituri

5.1.5 Santahamina Hämylänniemi tykkipatteri VIII

Mj.rek. tunnus:	91010023
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672794, Ikoo: 3392737
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	L. Pohjakallio 1971, tarkastus E. Löfgren 1972, inventointi

Santahaminan pohjoisrannalle Hämylänniemeen rakennettiin vuonna 1855 tykkipatteri VIII¹²². Tykkipatterin V III kokonaisuus pitää sisällään patteri varustuksen, betonisen ruutikellarin, vanhan maarakenteisen ruutikellarin ja laiturin perustukset. Kasvillisuus kohteella on runsasta, mikä vaikuttaa maanpinnan havainnointiin. Paikalla kasvaa nuoria lehtipuita ja pensaikkoa.

Kuva 23 Yleisnäkymä tykkipatterille VIII. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Lähes pohjois-eteläsuuntaisen tykkipatterin rintavarustus on betoninen. Sitä on näkyvillä noin 1,4 m korkeudelta ja 39 m pituudelta. Lähes puoleksavälissä varustusta betonisessa rintavarustuksessa on noin 5 m kokoinen aukko. Rintavarustuksessa on kuusi ammustarvikekammeroa. Kammerot ovat noin 0,8 m korkeita, 1,2 m leveitä ja 1,6 m syviä.

¹²² MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

Komeroita reunustaa puiset karmit, joissa on kiinni rautasaranat. Varustuksen vallikäytävä on noin 7,5 m leveä ja se on noin 1–1,5 m korkeammalla kuin maasto tykkipatterin taustalla. Rintavarustuksen päällä olevan maavallin leveys on noin 8,5 m. Maavallissa on paterin eteläosassa pyöreä, halkaisijaltaan noin 2 m kokoinen ja noin 0,5 m syvä kuoppa. Patterin valli taittuu pohjoisreunasta länteen päin sivusuojaksi. Taittekohdassa on noin 3x3,5 m kokoinen ja noin 0,3–1,2 m syvä suorakaiteenmuotoinen kaivanto. Patterin luoteiskulmassa on betoninen ruuti kellari. Kellarin katon perusteella sen koko on noin 5,1 x 4 m. Kellarin suuaukko on sen eteläpuolella. Suuaukolle johtaa 5 porrasta. Kellari oli sisältä vedenpeitossa.

Tykkipatterille johtaa mukulakivetty tykkitie etelästä. Tie on nykyisin päällystetty soralla. Tie johtaa tykkipatterin ohitse rantaan, missä on sijainnut patterin laiturin. Nykyisin laiturin paikalla on puurakenteinen rantasauna ja uudistettu laiturin. Saunarakennuksen alta pilkottaa merelle päin vanhan näköistä muurattua kiveystä, joka saattaa olla osa vanhan laiturin perustuksia.

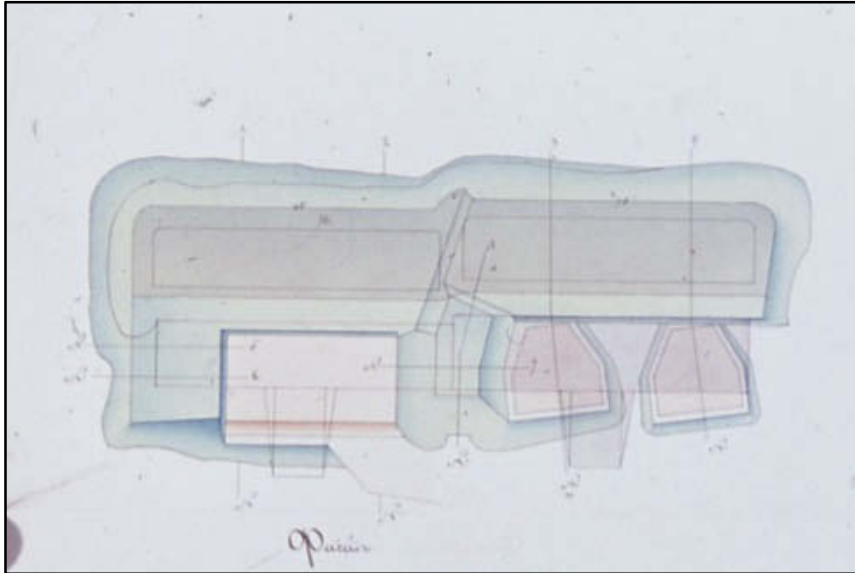

Kuva 24 (vasemmalla) Betonisessa rintavarustuksessa olevia ammustarvikekomeroita. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 25 (oikealla) 1800-luvun puolivälissä rakennettu ruutikellari erottuu nykyisin maastossa maakumpareena. Kuva: U. Köngäs 2009.

Tykkipatterin länsipuolella erottuu maastossa 1800-luvun puolivälissä rakennettu ruutikellari maakumpuna. Maakumpu sijaitsee noin 10 m päässä merenrannasta, puisen varistorakennuksen koidonpuolella. Maakumpu on pyöreä, halkaisijaltaan noin 10 m kokoinen ja noin 5 m korkea. Kummun päällä on kaksi noin 1,5x2 m kokoista suorakulmaista kaivantoa ja lounaisreunassa on noin 0,5 m syvä ja noin 1 m levyinen kulku-ura. Jo vuonna 1971 on kummun keskellä ollut potero ja tämän poteron keskellä on ollut sähköpölväs¹²³. Kummulla kasvaa muutamien kookkaan männyn lisäksi nuoria lehtipuita sekä heinäkasveja.

¹²³ Pohjakallio 1971

Kartta 19 Tykkipatteri VIII esitettynä vuonna 1989 laaditussa karttapiirroksessa¹²⁴.

¹²⁴ Karttalähde: MV/VIK Sa 112, kartta vuodelta 1898

SANTAHAMINA HÄMYLÄNNIEMI TYKKIPATTERI VIII

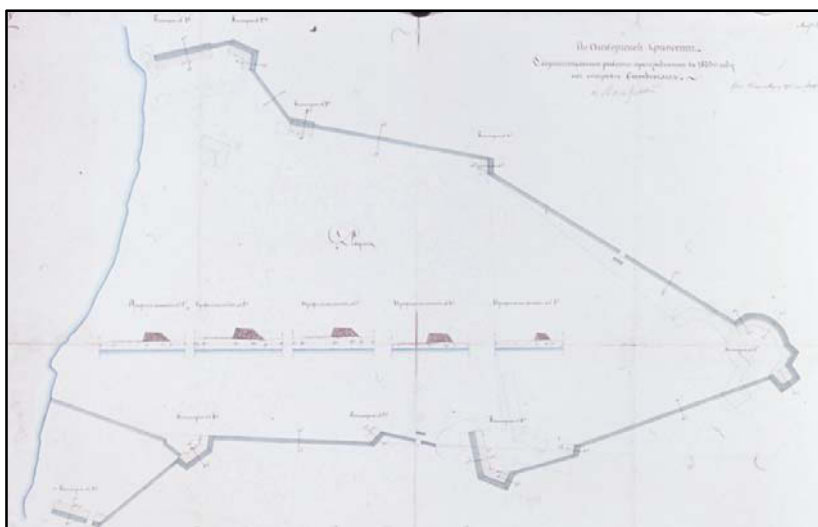
 Tykkipatterin VIII aluerajaus

5.1.6 Santahamina puolustusvalli

Mj.rek. tunnus:	1000004358
Laji:	Kiinteä muinaisjäänös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Maavallit
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672669, Ikoo: 3392127
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	M. Niukkanen 2005, tarkastus

Santahaminan pohjoisosiin rakennettiin vuonna 1863 Redutin rakentamisen taustalla oli Helsingin puolustamisen parantaminen ja Viaporin linnoituksen kunnostaminen Puolan kapinan (1863–1864) seurauksena¹²⁶. Redutin noin 2 km pitkä maarakenteinen valli kulki Helsingin eteläpuoleisilta kallioilta Veitorninmäelle ja sieltä edelleen Saharan poikki merenrantaan. Merenpuoleiselta sivulta Redutin oli alustava puolustus suunta oli suunnattu saarensäosiin päin. Redutin kulmissa oli yhteensä yhdeksän tykkiasemaa.¹²⁷ Annetut koordinaatit ovat Redutin osasta pistooliampumaradan pohjoispuolelta.

Kartta 20 Redutissa suoritettavat rakennustyöt vuonna 1863. Yhdeksän tykkiaseman paikat on merkitty karttaan numeroin 1–9.¹²⁸

¹²⁵ MV/VIK Sa 128 (kartassa on esitetty vuoden 1863 puolustustyöt)

¹²⁶ Manninen 2008: 54

¹²⁷ esim. MV/VIK Sa27 (kartta vuodelta 1866), Sa 35 (kartta vuodelta 1885), Sa 45 (kartta vuodelta 1901), Sa 128 (kartassa on esitetty vuoden 1863 puolustustyöt); MV/venäläiset topografikartat (1900-luvun alku)

¹²⁸ Karttalähde: MV/VIK Sa 128, karttapiirroksessa on esitetty vuoden 1863 puolustustyöt, kartta on päivätty vuonna 1867.

Redutin maavalleja on säilynyt katkelmina yhteensä noin 1 km matkalta. Parhaiten säilyneet osat ovat nykyisen Maanpuolustuskorkeakoulun pihalla ja koulurakennusten eteläpuolella pistooliampumaradan takana. Redutin alkukohdassa Hevossalmen eteläpuoleisella kalliolla erottuu kallion ja tien välissä itä-länsi-suuntainen noin 13 m leveä noin 1 m korkea maakumpu, joka todennäköisesti on redutin perustaa. Samalta kalliolta erkaneen suunnaisesti itäkoilliseen noin 0,7–1 m korkea, 1,5–5 m leveä ja 25 m pitkä maavalli. Vallin alaosassa pilkottaa muutamia vallin perustuskiviä. Valliin on kaivettu myöhemmin poteroita. Todennäköisesti tämä valli liittyy reduttiin, mutta sitä on pidetty myös itsenäisenä patterina.

Maavallin jatkuu selkeämpänä Hevossalmen sillalta johtavassa falttitiellä itäpuolella mäntymetsässä, missä valli on noin 0,5–1,2 m korkea ja noin 2–6 m leveä. Vallia on säilynyt yhtäjaksoisesti yhteensä noin 200 m pituudelta. Metsässä kulkeva polku noudattelee redutin vallin suuntaa. Tykkiaseman nro 2 (ks. edellä oleva kartta) kohdalla kallion päälle rakennettu hiekkavalli kääntyy kohti etelää. Tykkiaseman kohdalla erottuu rintavallin edessä noin 6 m leveä vallikäytävä. Vallin päällystä on hyvin erodoitunut.

Valli on tuhoutunut Maanpuolustuskorkeakoulun rakennuksen kohdalla. Rakennusten väliin jäävässä pienessä metsäisessä puistossa vallia on säilynyt noin 120 m pituudelta. Noin 1,5 m korkean ja noin 4,8 m leveän luode-kaakko-suuntaisen vallin molemmin puolin on kaivettu ojat. Redutin sisäpuolella oleva oja on noin 1,5–4 m leveä ja 0,8 m syvä. Vallin ulkopuolella kulkeva oja on noin 2 m leveä ja sen ulkoreuna nousee loivasti kohti koillista. Maavallissa on havaittavissa kaksi suorakaiteenmuotoista, noin 1,2–2,5 m leveää ja 0,5–1 m syvää lovia. Lovet ovat noin 13 m etäisyydellä toisistaan.

Pistooliampumaradan ympärillä vallia on säilynyt noin 300 m matkalta. Pistooliampumaradan pohjoispuolella noin 5,5 m leveän ja noin 0,5 m korkean vallin molemmin puolin on ojakavannot. Valli nousee pistooliampumaradan takana sijaitsevalle kalliolle, jonka päällä on ollut redutin tykkiasema numero 5. Tykkiaseman kohdalla hiekkarakenteinen maavalli on hyvin kulunut ja vallin läpi kulkeva tie halkaisee vallin. Valli on noin 1–5 m leveä ja noin 0,4–1 m korkea. Valli kulkee jyrkkää mäen reunaan seuraten. Pistooliampumaradan on tuhonnut osan vallia ja valli jatkuu katkonaisena pistooliampumaradan länsipuolella kohti Vesitorninmäkeä. Pistooliampumaradan ja Vesitorninmäen välissä vallia on säilynyt noin 60 m pituudelta.

Vesitorninmäellä on sijainnut redutin tykkiasema numero 6. Noin 7 m leveä ja 0,85 m korkea maavallin suoraan vesitornin mäen kalliosta reunaa. Vallia on säilynyt noin 90 m pituudelta. Vesitornille johtava tie halkaisee vallin. Tykkiaseman sisäpuolella sijaitsee nykyisin vesitorni. Vesitorninmäen länsipuolella on säilynyt noin 75 m pitkä vallin osana Saharan pohjoisosassa.

Kuva 26 (vasemmalla) Redutin maavallia Hevossalmen sillalta etelään johtavan tien itäpuolella, redutin pohjoisosassa. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 27 (oikealla) Redutin maavalleja pistooliampumaradan takana kohoavan mäen päällä. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kaartin jääkäri rykmentin esi kuntarakennuksen pohjoispuolella, paikoitusalueen ja teiden väliin jäävällä viheralueella on havaittavissa todennäköisesti reduttiin liittyviä vallirakenteita noin 120 m pituudelta. Paikoitusalueen pohjoispuolella oleva maakumpu on todennäköisesti jääne redutin tykkiasemasta numero 8. Valli on noin 1,5–2 m korkea ja noin 12,5 m leveä. Redutin alkuperäistä muotoa on vaikea hahmottaa, sillä kumpua on muokattu myöhemmin. Maakummulle on kaivettu uusia poteroita ja hirsillä tuettu korsi. Kummun päällä sijaitsee kaksi suorakaiteenmuotoista tasannetta, joiden reunoja kiertää noin 0,2–0,6 m korkea pienten kivien- ja maansekainen valli. Kivet ovat noin 0,15x0,3–0,3x0,45 m kokoisia. Tasanteiden ja kivien alkuperästä ei ole varmaa tietoa. Maavalli jatkuu vielä kummun lounaispuolelle, Kaartin jääkäri rykmentin esi kuntarakennuksen pohjoispuoleiselle nurmikolle, jossa valli erottuu noin 0,3–0,6 m korkeana. Merenranta lähinnä sijainneet redutin osat ovat tuhoutuneet.

Kuva 28 Kasarmialueen pohjoispuolella oleva maakumpu on mahdollisesti jääne redutin tykkiasemasta numero 8. Kuva: U. Kõngäs 2009.

SANTAHAMINA PUOLUSTUSVALLI

 Säilyneiden vallin osien aluerajaus

5.1.7 Santahamina Kissalampi 1

Mj.rek. tunnus:	1000004354
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kivirakenteet
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672430, Ikoo: 3393381
Peruskartta:	203409
Aikaisemmat tutkimukset:	M. Niukkanen 2005, tarkastus

Santahaminan Isosaarissa Kissalammen koillispuolella, tykkipatterin 7 rautikellarin lounaispuolella, sijaitsee loivassa rinteessä erikoinen kivirakenne. Rakenne koostuu viidestä, mahdollisesti kuudesta kaarevasta kivirivistä. Rakenne on koottu erikokoisista kivistä, joiden koko on noin 0,7x0,35–0,35x0,2 m. Kivirivit ovat noin 0,4–0,5 m päässä toisistaan ja niiden korkeus vaihtelee 0,2–0,5 m. Rivit ovat levimmillään n. 10 m ja rakenteen pituus on 4,5 m kohtisuoraan rinnettä.

Kivirivien edessä on kaksi pöyristä luonnonkivistä koottua kivilatomusta ja sivustassa lounaan puolella paasimainen iso kivi. Rivit ovat sammaleen peittämiä ja niiden keskellä ja päällä kasvaa kuusia ja mäntyjä. Ympäriällä on myös lehtipuita. Kivilatomukset ovat turpeen peittämiä noin 1,2x1,5 m ja 1,4x1,8 m kokoisia ja noin 0,5 m korkeita. Kivirivien kaarevan amfiteatterimaisen muodon perusteella kyseessä voisi olla leirikirkko tai euraänlainen katsomo. Rakennetta on epäilty myös suuntimalaitteeksi. Samanlainen kivirakenne sijaitsee kohteesta noin 130 m päässä luoteessa (Santahamina Kissalampi 2).

Kuva 29 Kaarevat kivirivit kuvattuna kohti niiden keskustaa. Kuva: U. Kögäs 2009.

SANTAHAMINA KISSALAMPI 1 JA 2

5.1.8 Santahamina Kissalampi 2

Mj.rek. tunnus:	1000004355
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kivirakenne
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672492, Ikoo: 3393267
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	M. Niukkanen 2005, tarkastus

Santahaminan Isosaaren pohjoisrannalla, patterin 7 varastomakasiinin länsipuolella sijaitsee erikoinen kivi rakenne. Pohjoiseen loivasti viettävässä rinteessä on kuudesta kahdeksaan kaarevaa sektorin muotoon aseteltua kivistä. Selkeiden kivistien korkeus on noin 0,3 m ja kahden epämääräisemmän korkeus on noin 0,10 m. Kaikki kivet ovat sammaleen ja varpujen peitossa, mutta kivet näkyvät noin 0,3x0,5 m kokoisina mättäinä. Rinteessä alimmaisena olevan kivistin edessä, noin kolmen metrin päässä kivististä, on kaksi isoä kivettä. Toisen paasimaisen kiven mitat ovat noin 1,4x0,9 m. Kivet ovat luonnonkiviä, joista molemmissa on yksi lohkottu sivu. Paasimaisten kiviä takana rinne laskee jyrkästi rantaan. Rakenteen leveys on noin 10 m ja pituus noin 8,5 m. Rakenne sijaitsee kahden kallionnyppylän välissä siten että ”katselusuunta” on pohjoiseen. Kivistien kaarevan amfiteatterimaisen muodon perusteella kyseessä voisi olla leiri kirkko tai eräänlainen katomo. Rakennetta on epäilty myös suuntimalaitteeksi. Samanlainen kivirakenne sijaitsee kohteesta noin 130 m päässä kaakossa (Santahamina Kissalampi 1). Peruskarttaote kohteesta on esitetty edellä kohteen Santahamina Kissalampi 1 yhteydessä.

Kuva 30 Kaarevat kivistit erottuvat maastossa matalina mättäinä. Kuva: U. Kõngäs 2009.

5.1.9 Santahamina Itäniemi

Mj.rek. tunnus:	1000004357
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kulkuväylät
Tyypin tarkenne:	Merimerkit
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671087, Ikoo: 3392036
Peruskartta:	203409
Aikaisemmat tutkimukset:	M. Niukkanen 2005, tarkastus

Santahaminan etelärannalla Itäniemessä on kallion rinteeseen ladottu kivirakenne. Kivilatomus on lounais-koillis-suuntainen, noin 7x5,4 m kokoinen ja lähes suorakaiteenmuotoinen. Se on rakennettu etelään päin viettävään rinteeseen osittain kallion halkeamiin. Sen kaakkoisreuna, ja osittain koillisreuna, ovat sortuneet. Säilyneet suorat seinät ovat huolella ladottuja. Rakenteen eteläkulmassa on suurimmaakivi/kallio. Korkeimmillaan kivilatomus on noin 2,1 m ja siitä on näkyvissä parhaimmillaan 12 kivikertaa. Sortuneilta osilta rakenteen korkeus on noin 0,5 m. Rakenne on ladottu etupäässä luonnonkivistä, mutta muutama kivi vaikuttaa lohkotulta. Kivet ovat noin 0,15x0,2–0,3x0,7 m kokoisia ja niitä peittää jäkälä. Etelänurkasta maakiven lounaispuolelta rakenteesta erkaneen noin 2,5x2,5 m kokoinen neliskanttinen uloke. Siitä on säilynyt noin 6 päällekkäistä kivikertaa ja se on noin 1,5 m korkea. Suuremman kivilatomuksen seinä on osittain sortunut ulokkeen päälle.

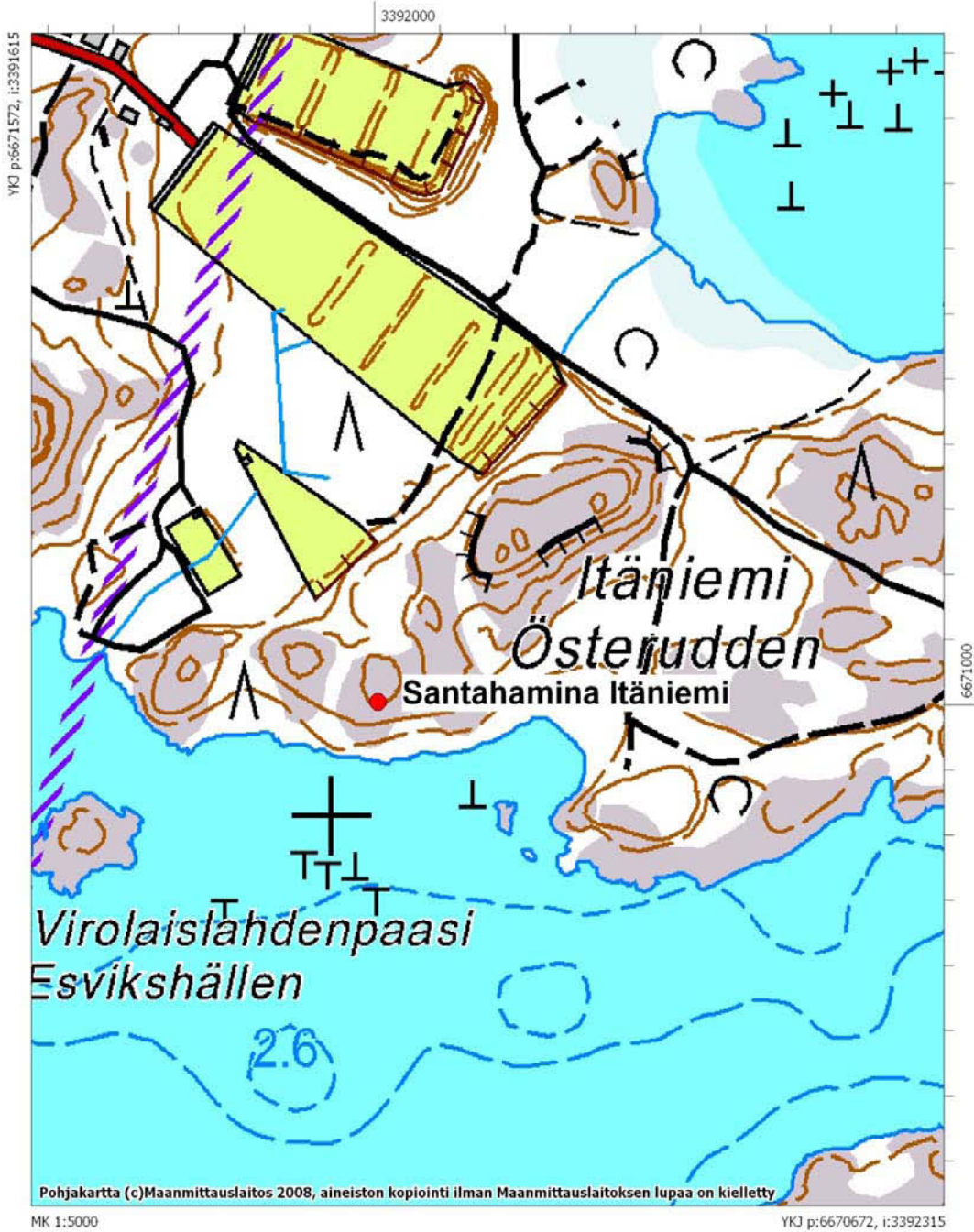

Kuvat 31 - 32 Kivilatomus on rakennettu kallion epätasaiseen rinteeseen. Kuvat: U. Kõngäs 2009.

Latomuksen itäpuolella on kalli on epätasaisen reunan väreihin ladottu kiviä ikään kuin paikalle olisi rakennettu matalaa seinämää kivilatomuksen rinnalle. Kallioinen maasto laskee rakenteelta etelään päin kohti rantaa. Meren rantaan on matkaa noin 35 m. Kivilatomus on rakennettu korkealle kohdalle kalli on rinteeseen, mutta ei kuitenkaan paikan korkeimmalle kohdalle kallion laelle.

Kysymyksessä on todennäköisesti merimerkki. On mahdollista että kivilatomuksen päällä on ollut esimerkiksi puisia rakenteita. Kivilatomuksen tulkintaa merimerkkinä on kuitenkin kritisoitu, koska rakenne ei sijaitse korkeimmalla kallionhuipulla, mistä näkyvyys merelle olisi parempi.

SANTAHAMINA ITÄNIEMI

5.1.10 Matosaari

Mj.rek. tunnus:	1000002142
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6673067, Ikoo: 3393642
Peruskartta:	203409
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan kaakkoispuolella, Jollaksen eteläpuolella sijaitsevaan Matosaareen rakennettiin vuonna 1855 tykkipatteri¹²⁹. Matosaari on nykyisin kapean mantereeseen yhteydessä olevan niemen kärjessä. Matosaaren tykkipatterin kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen ja vanhan maarakenteisen ruutikellarin. Matosaarella on myös jäännöksiä 1920-luvulla rakennetusta ja vuonna 1963 palaneesta huvilasta sekä siihen liittyneestä puutarhasta¹³⁰. Saari on kuulunut alun perin Jollaksen kartanoon. Kasvillisuuskohteella on avointa ja puustomaista. Paikalla kasvaa muutamia puita ja pensaita sekä ruoho- ja heinäkasveja.

Kuva 33 Yleiskuva Matosaaren tykkipatterista. Kuva: U. Köngäs 2009.

Tykkipatterin rintavarustus on maarakenteinen. Varustus on lähes pohjois-etelä-suuntainen ja yhteensä noin 130 m pitkä. Rintavalli on noin 2 m korkea ja noin 1,5–3 m leveä. Varustuksen pohjoisosassa erottuva vallikäytävä on noin 10 m leveä. Koko tykkipatterin aluetta on muokattu paljon 1900-luvulla ja aikalla sijainneen huvilan ja puutarhan myötä. Paikalla sijaitsee pengerryksiä, kivipylväitä ja rintavallin päälle nousee useasta kohdasta portaat. Noin

¹²⁹ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

¹³⁰ Mj rekisteri, luettu 25.2.2010. Rakennusnäkyviellä Maanmittauslaitoksen vuoden 1967 peruskartassa (203409).

puolessavälissä varustusta, kohdassa jossa rintavalli taittuu kaarevasti, sijaitsee näköalaterassi. Näköalaterassin molemmin puolin on rintavallin päällä noin 1,5–2 m korkeat ja 2,5–3 m leveät maakummut, jotka todennäköisesti liittyvät puutarharakennelmiin. Näköalaterassin eteläpuolella maakumpu on noin 8 m pitkä. Pohjoispuolella rintavallin päällä oleva maakumpu on noin 3 m pitkä ja sen päällä sijaitsevalle terassille johtaa portaat.

Patterin takana länsipuolella erottuu maastossa ruutikellarin noin 3–4 m korkeana maakumpuna. Halkaisijaltaan pyöreä maakumpu on noin 12 m kokoinen. Kummunkäytävät ovat jyrkät ja sen päällystys on tasainen. Todennäköisesti päällystys on tasoitettu 1900-luvulla paikalla sijainneen rakennuksen ja puiston tarpeiden mukaan. Maakummun päältä johtaa nykyisin kiviportaat rakennuksen raunioita ylitse tykkipatterin rintavarustukselle. Ruutikellarin ja tykkipatterin välissä olevan rakennuksen raunioihin oli kiinnitetty yömaa-alue- ja sortumavaara-kyltit.

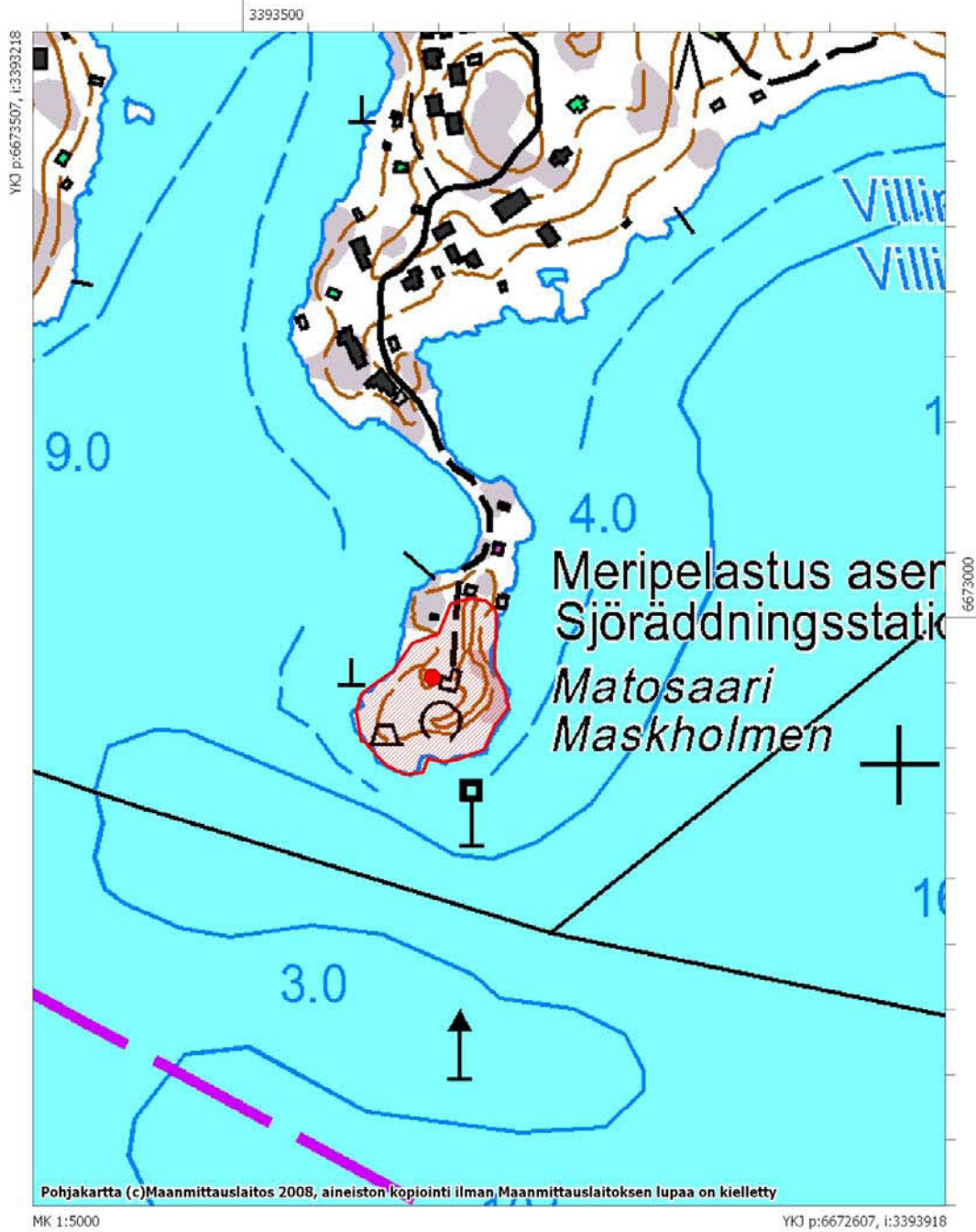

Kuva 34 (vasemmalla) Matosaaren tykkipatteria on muokattu puutarhaksi. Kuva: U. Kögäs 2009.

Kuva 35 (oikealla) 1800-luvun puolessavälissä rakennettu ruutikellari näkyy maastossa maakumpuna. Kuva: U. Kögäs 2009.

MATOSAARI

 Matosaaren tykkipatterin aluerajaus

5.1.11 Santahamina

Mj.rek. tunnus:	1000005715
Laji:	Irtolöytö
Mj-tyyppi:	Löytöpaikat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	Rautakautinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672906, Ikoo: 3392253 (arvioitu löytöpaikka)
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Rautakautinen nuolenkärki (KM 23575) on löytynyt vuonna 1965 tai 1966 raskassinkojoukkueen asemanmenoharjoitusten yhteydessä Santahaminan pohjoisosasta, Lehmäsaarenlahden rantatörmän päältä, Kadettikoulun urheilukentän koidillispuolelta. Löytö on diarioitu kansallismuseon kokoelmiin vuonna 1987. Löytöpaikka tarkastettiin inventoinnin yhteydessä. Kadettikoulun itäpuolella olevan asfaltoidun paikoitusalueen ja jyrkästi itään päin laskevan rantatörmän välissä sijaitsee noin 10 metriä leveä asfaltioimaton runsaan kasvillisuuden peittämä alue. Tämä rakentamaton kaistale tulkittiin paikalla ainoaksi mahdolliseksi alueeksi, missä jäänteitä irtolöytöön liittyvästä mahdollisesta kiinteästä muinaisjäännöksestä olisi voinut säilyä. Alue oli hyvin runsaan ja tiiviin kasvillisuuden peitossa, mikä hankaloitti maanpinnan havainnointia. Paikalla kasvoi lehtipuita ja mättyjä. Runsas aluskasvillisuus oli noin 0,5–1 m korkuista. Paikoitusalueen laitaan oli tehty putkikaivantoja, jotka ylsivät noin 2 m päähän paikoitusalueesta. Putkikaivannot on kaivettu noin 0,5 m syvyyteen. Merkkejä kiinteästä muinaisjäännöksestä ei paikalla havaittu.

Kuva 36 Kuvasse vasemmalla näkyvä asfaltioimaton paikoitusalue ja rantatörmän välillä jäävä kaistale. Urheilukenttä sijaitsee kuvassa oikealla heti autojen takana. Kuva: U. König 2009.

SANTAHAMINA

- Rautaisen nuolenkärjen (KM 23575) löytöpaikka

5.2 Vuoden 2009 inventoinnissa paikallistetut uudet muinaisjäännöskohteet

5.2.1 Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I

Mj.rek. tunnus:	1000015426
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6670700, Ikoo: 3390790 (patterin uusi osa)
Erilliskohteet:	Kaivo pkoo: 6670911, ikoo: 3390797 Tykistötarvikevaja pkoo: 6671010, ikoo: 3391046
Peruskartta:	203405
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Löfgren 1972, inventointi

Santahaminan tykkipatteri I sijaitsee Santahaminan saaren lounaisrannalla Eteläniemessä. Kohde koostuu vanhasta ja uudesta tykkipatterista. Patterin vanha osa on rakennettu aivan niemen eteläkärkeen, hyvin lähelle rantaviivaa. Patteria alettiin rakentaa vuonna 1854¹³¹, mutta jo seuraavana vuonna se korvattiin uudella varustuksella¹³², joka rakennettiin korkeammalle ja hieman kauemmaksi rantaviivasta. Patterin vanhan osan sijainnissa keskeneräiseksi. Tykkipatteriin liittyy myös kaksi erilliskohdetta, tykistötarvikevajain perustukset ja vanha kaivo patterin pohjoispuolella.

Patterin vanha osa:

Vanha patteri koostuu lohkokivistä ladotusta nelisivuisesta muurista, joka on rakennettu rantakallion päälle. Muuri on noin 1,5–6 m leveä ja sitä on säilynyt noin 90 m pituudelta. Muuri on sen ulkosivulta noin 1–2 m korkea, rintamuuria varustukseen ei ole rakennettu. Muurin kivet ovat noin 0,5x0,6x1 m kokoisia ja niissä on halkaisijaltaan noin 3 cm kokoisia poranjälkiä. Kivikertoja on säilynyt 1–4. Muurin länsipuolella on todennäköisesti sortuman aiheuttama noin 4 m pituinen aukko kiveyksen keskellä. Samalla paikalla kalliolla, jonka päälle muuri on perustettu, on lovi ja meren vesiraja ylittää muurin alaosaan. Muurin sisäpuolella on noin 10–12 m leveä vallikäytävä. Vallikäytävä koostuu kalliosta ja maasta. Sen takaseinä on ladottu lohkokivistä ja se on noin 2,5 m korkea. Muurikiveyksen eteen johtaa koillisesta noin

¹³¹ MV/VIK Sa 21, kartta vuodelta 1854

¹³² MV/VIK Sa 52, karttoja vuosilta 1855-1887

15,5 m pitkä, 5 m leveä ja 0,5–2 m korkea kulkuluiska. Kulkuluiska on jäänyt keskeneräiseksi. Se on rakennettu noin 0,3x0,5–0,5x1 m kokoisista lohkokivistä. Kiveyksen päällä on maata.

Kuva 37 Tykkipatterin I vanha osa on rakennettu Eteläniemen rantakalliolle. Kuva: U. König 2009.

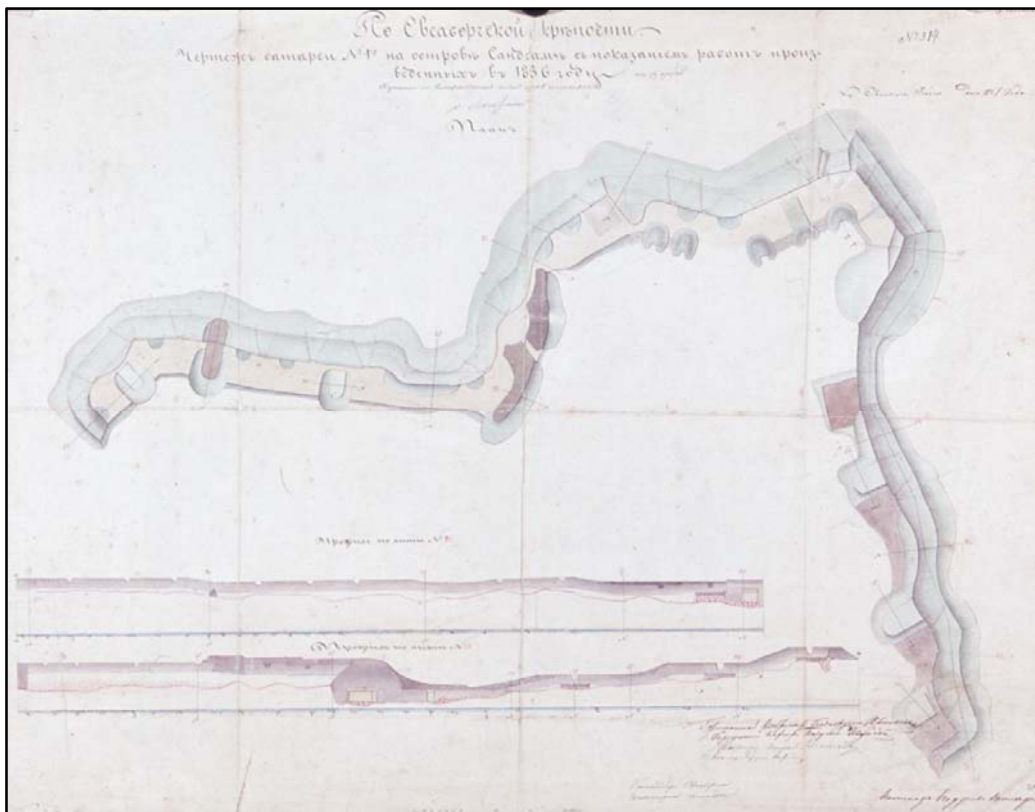

Kartta 21 Tykkipatterin I vanha, vuonna 1854 suunniteltu osa¹³³.

¹³³ Karttalähde MV/VIK Sa 42, kartassa ei ole vuosilukua.

Patterin uusi osa:

Patterin uudempi osa, jota alettiin rakentaa vuonna 1855, sijaitsee noin 40–50 m päässä patterin vanhasta osasta. Se jakautuu kolmeen osaan: länsiosaan, keskiosaan ja itäosaan. Lisäksi siihen liittyy betoninen ammuskellari sekä tähytys- ja tulenjohtotorni.

Kartta 22 Patterin 1 uusi osa esitettynä vuoden 1856 kartassa¹³⁴. Karttaan on merkitty numeroilla 1–3 patterin osat: 1=länsiosa, 2=keskiosa, 3=itäosa. Kartassa pohjoinen on alhaalla ja etelä ylhäällä.

Kaakko-luode-suuntainen länsiosa on maarakenteinen. Varustus on noin 60 m pitkä ja 10–13 m leveä. Noin 1–3 m korkean maavallin sisällä on kolme noin 6x7,5–6,5x10 m kokoista suorakaiteenmuotoista tykkiasemaa. Näistä eteläisin tykkiasema on suorin ja se koostuu kahdesta vierekkäisestä suorakaiteenmuotoisesta painaumasta, joita erottaa toisistaan noin 0,3–0,5 m korkea maavalli. Tässä tykkiasemassa on ennen ensimmäistä maailmansotaa ollut paikka kahdelle kenttätykille ja kahdessa muussa tykkiasemassa on ollut paikka yhdelle kenttätykille¹³⁵. Pohjoisimmassa ja keskimmaisessä tykkiasemassa erottuu maavallissa painanteena lounaaseen avautuva suora ampuma-aukko, joka on noin 4,5–5,5 m pitkä, 3,5 m leveä ja 0,5–1 m syvä. Tykkiasemien seinien maavallit ovat olleet ainakin osittain tuettu kiveyksellä, mutta kivet ovat maan ja kasvillisuuden peitossa. Varustuksen eteen johtaa etelästä noin 4,6 m leveä tie, jonka reunat ovat tuettu noin 0,5–0,8 m korkealla kiveyksellä. Vallilla kasvaa heiniä.

¹³⁴ Karttalähde MV/VIK Sa 52c, kartta vuodelta 1856

¹³⁵ Manninen 2000:73

Kuva 38 Tykkipatterin I länsiosan maarakenteinen varustus kohoaa kallioiden päällä. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 39 (vasemmalla) Tykkipatterin I länsiosan keskimäinen tykkiasema. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 40 (oikealla) Tykkipatterin I keskiosan kivirakenteinen rintavarustus, joka on vahvistettu yläosastaan betonilla. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Patterin keskiosaa uudistettiin nykyiseen asuunsa 1890-luvun lopussa¹³⁶. Se on noin 80 m pitkä koillis-lounais-suuntainen. Keskiosan maavalli taittuu länsipäästä pohjoiseen ja itäpäästä koilliseen yhdistyen itäosaan. Keskiosan rintavarustus on kivirakenteinen. Kiveys on vahvistettu yläosasta betonilla. Rintavarustuksen korkeus on noin 2,65 m. Sen lohkokivet ovat noin 0,4x0,75 m kokoisia. Rintavarustuksen päällä on maavalli. Rintavarustuksessa on yhteensä neljä ampumatarvikekomeroa. Ne ovat noin 1,1x1,2 m kokoisia ja noin 0,95 m syviä. Keskiosassa on yhteensä neljä tykkiasemaa. Tykkiasemat ovat halkaisijaltaan noin 6 m kokoisia ja ne ovat korotettuja. Keskiosan maavallissa on useita, myöhemmin rakennettuja kaivantoja ja poteroita. Painanteiden koko vaihtelee noin 1x1 m kokoisista ja noin 0,8 m syvyydestä neliskanttisista kuopista 3,5x4,5 m kokoisin ja noin 0,6–0,8 m syvyyteen suorakaiteenmuotoisiin painanteisiin. Painanteet ovat todennäköisesti jääniteitä patterin olleista ilmatorjuntavarusteista. Keskiosan sisäpuolella on pyöreäkattoinen, betoninen, osittain kallioon louhittu ammuskellari. Ammuskellari on noin 11,5x15,5 m kokoinen. Se on rakennettu 1890-luvulla¹³⁷. Rakennus oli inventoinnin aikana lukittu. Ammuskellarin edestä kulkee yhdyshauta patterin itäosan edustalle ja patterin länsipään kalliolle. Yhdyshauta on

¹³⁶ Manninen 2000:73

¹³⁷ MV/VIK Sa 151-157, karttoja ja piirustuksia vuosilta 1894-1898

osittain kallioon louhittu, noin 1,5–2 m leveä ja noin 2 m syvä ja pääosin runsaan kasvillisuuden peittämä.

Kuva 41 (vasemmalla) Keskiosan kohdalla oleva betoninen ammuskellari ja sen edustalla oleva yhdyshauta. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 42 (oikealla) Itäosan rintavarustuksia. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Patterin itäosa on noin 65 m pitkä ja sen yhdistää keskiosaan noin 10–15 m leveä ja noin 46 m pitkä kalliis-lounais-suuntainen maavalli. Itäosan rintavarustus on kivi rakenteinen. Se on noin 2 m korkea. Rintavarustuksessa on viisi noin 1,1x1,7 m kokoista ja noin 1,4 m syvää ampumariviekomeroa. Itäosan maavallissa on useita painanteita, poteroita ja ojakaivantoja, jotka ovat todennäköisesti jäänteitä toisen maailmansodan aikana patterin t ehdyistä muutoksista. Poterot ovat halkaisijaltaan noin 3–3,5 m kokoisia ja syvimmillään 1,5–2 m. Itäosan keskikohdalla on ilmatorjuntarykmenttiin liittyvän mittauspisteen, A-kinoteodoliitin, perustukset. Varustuksen itäpäässä on betonisen tähytys- ja tulenjohtotornin perustukset

Kuva 43 (vasemmalla) Ampumariviekomero keskiosan rintavallissa. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 44 (keskellä) Ampumariviekomero itäosan rintavallissa. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 45 (oikealla) Itäosan tähytys- ja tulenjohtotornin perustukset. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Tykkipatterin ympäristö on varustusten kohdalla avointa. Valleilla kasvaa runsaasti korkeaa heinää, mikä vaikeutti paikoin maastohavainnointia. Varustusten sisäpiha on etenkin itäosan edustalla hoidettua nurmikkoa, sillä paikka toimii virkistysalueena. Eteläniemen kallioilla on kalliokirjoituksia vuosilta 1946–81. Tykkipatterin ympärillä kasvaa sekametsää. Maastossa on runsaasti lohkoittuja kiviä ja kallioissa erottuu jälkiä louhinnasta. Tykkipatterille johtavat

tiet Eteläniemen pohjoisosasta ovat vanhoja mukulakivettyjä tykkiteitä. Teiden reunat ovat tuettu kiveyksillä ja ne ovat nykyisin päällystetty soralla. Patterin pohjoispuolella on yhteensä kuuden toiseen maailmansotaan liittyvän ilmatorjuntatykin paikat. Osa näistä on katettu pelti- ja lautakatoksin, osa on avoimia.

Erilliskohteet:

Vanha kaivo:

Eteläniemeen johtavan tien itäpuolella on hirsirakenteinen kaivo, joka todennäköisesti on rakennettu vuonna 1860¹³⁸. Nurkistaan salvotut hirret ovat suu rimmaksi osaksi samaleen peittämiä. Puuseinästä on näkyvillä 1–2 päällekkäistä hirsikertaa. Kaivo on noin 1,9x1,9 m kokoinen ja sitä on näkyvillä noin 0,7 m syvyydeltä. Kaivon ympärillä maasto on hyvin kosteaa. Ympäristössä on sijainnut tykkipatteriin liittyviä kasarmi-, varikko- ja keittiörakennuksia¹³⁹. Selkeitä rakennuksien pohjajalkeita maanpinnalla havaittu, mutta mahdollisia arkeologisesti mielenkiintoisia kerroksia tai rakenteita on voinut säilyä maan alla.

Eteläniemestä on löydetty vuonna 1952 pellostasta pronssiristi. Löytö on yksityishenkilöiden omistuksessa. Ristin läpimitta on 40 mm.¹⁴⁰

Kuva 46 Eteläniemestä löydetty risti¹⁴¹.

Tykistötarvikevaja:

Pattereiden 1 ja 2 puolella välissä, Eteläniemeen hääraantuvan tien risteyksessä, puolesta rakennusta vasta päättyy 1890-luvulla rakennettu tykistötarvikevajain perustukset¹⁴². Rakennuksen kivijalka erottuu hyvin maastosta. Rakennuksen pohjan sisällä kasvaa heinää, ruohoa ja muutama koivu. Kohteen pohjoispuolella kohokallio ja ympärillä kasvaa sekametsää. Rakennuksen pohja on suorakaiteenmuotoinen, noin 19,5x9 m kokoinen. Noin 0,5–1,2 m korkuisesta kivijalasta on näkyvissä 1–3 kivikertaa. Kivet ovat noin 0,3x0,55–

¹³⁸ MV/VIK Sa 406, piirros vuodelta 1861 esittää mm. patterin 1 luokse vuonna 1860 rakennettua kaivoa.

¹³⁹ esim. MV/VIK Sa 598, kartta vuodelta 1861

¹⁴⁰ Nieminen 2007: 41

¹⁴¹ Kuva: Nieminen 207: 136

¹⁴² MV/VIK Sa 435, pohjapiirros tykistötarvikevajasta vuodelta 1893

0,75x0,9 m kokoisia ja ne ovat osittain sammaleen peitossa. Alkuperäistä laastia ei havaittu kivien välistä. Rakennuksen eteläseinästä lähtee kaksi vierekkäistä luiskaa kohti hiekkatietä, eli vanhaa tykkätietä. Luiskat yltyvät tielle asti. Längisempi luiska on noin 4 m leveä ja noin 10 m pitkä. Itäisempi luiska on noin 2 m leveä ja noin 8 m pitkä. Luiskien reunat on tuettu 0,45–1 m korkealla kiveyksellä. Lohko- ja luonnonkivet ovat noin 0,15x0,25–0,35x0,55 m kokoisia. Kiveykset ovat hieman sortuneita.

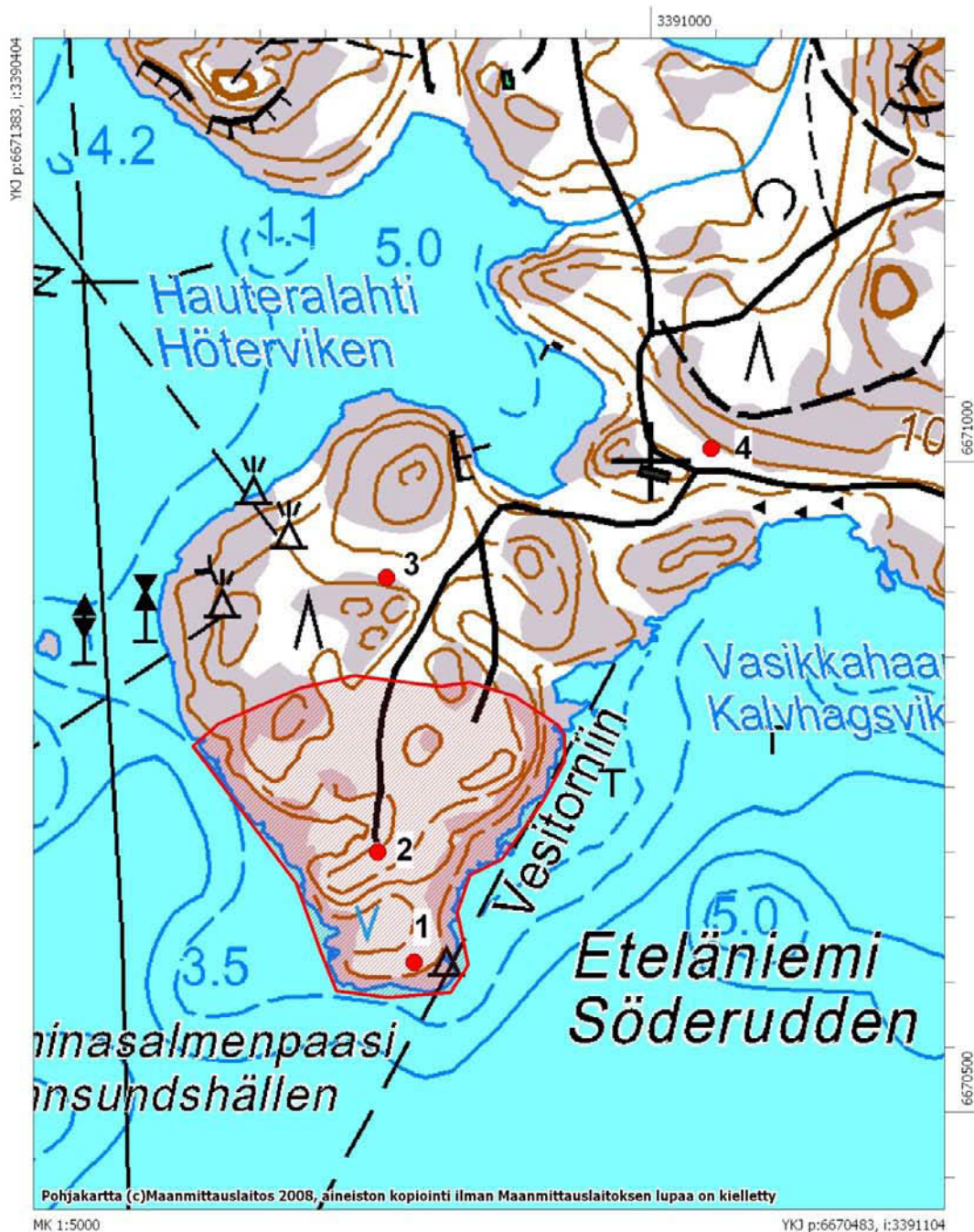
Kuva 47 (vasemmalla) Kaivon paikka tykkipatterin 1 pohjoispuolella. Kuva: U. Kängäs 2009.

Kuva 48 (oikealla) Tykistötarvikevajan paikka erottuu maastossa aukiona. Kuva: U. Kängäs 2009.

SANTAHAMINA ETELÄNIEMI TYKKIPATTERI I

 Tykkipatterin I aluerajaus

1. Tykkipatterin I vanha osa
2. Tykkipatterin I uusi osa
3. Kaivo
4. Tykistötarvikevaja

5.2.2 Santahamina Eteläranta tykkipatteri II

Mj.rek. tunnus:	1000015428
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6670955, Ikoo: 3391400
Peruskartta:	203405
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Löfgren 1972, inventointi

Santahaminan etelärannalle rakennettiin vuonna 1855 tykkipatteri numero II¹⁴³. Tykkipatterin II kokonaisuus piittää sisällään patteri varustuksen, e täisyysmittauspaviljongin ja kallioo n louhitun tu nneliruutikellarin. Ty kkipatterin länsipuolella, noin 350 m p äässä patterilta, sijaitsee pat teriin liittyneen ty kistötarvikevajan perustus, joka on liitetty Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I :n erilliskohteeksi. Patterin vier estä kulkee vanha ty kkitie. Kohde sijaitsee suljetulla armeijan varastoalueella. Inventoinnin aikana tykkipatterin pohjoispuolelle oltiin rakentamassa uutta rak ennusta. Kohteen ympäristössä kasvaa et upäässä mäntymetsää. Tykkipatterilla kasvaa runsaasti heinäkasveja, horsmaa, nuoria p uita ja pensaita, mikä vaikeutti tarkkaa maanpinnan muotojen havainnointia.

Kuva 49 Näkymä tykkipatterille II. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Tykkipatterin koillis-lounais-suunta inen rin tavarustus on kivi rakenteinen. Varustus on noin 60 m pituinen ja se taittuu reuno istaan koh ti pohjoista U-kirjaim en m uotoiseksi. Noin puolessa välissä patteria on kivillä vahvistettu maatraverssi. Traverssi on noin 9–10 m leveä,

¹⁴³ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

2 m korkea ja noin 18 m pitkä. Rintamuurin korkeus on noin 1,8 m ja siitä on näkyvissä 4 kivikertaa. Muurin kivien koko vaihtelee pienistä noin 0,2 x 0,45 m kokoisista kiilakivistä suurempiin noin 0,5 x 1,1 m kokoisiin kiviin. Kivissä on halkaisijaltaan noin 2,5–3 cm kokoisia poranreikiä. Rintamuurin päällä on maavalli. Rintavarustuksen korkeus maavallin mukaan lukien on yli 2 m. Maavalliin on myöhemmin kaivettu muun muassa hirsillä tuettu juoksuhauda ja poteroita. Varustuksessa on myös betoninen ilmatorjuntatykin paikka.

Rintamuurin kiveys on paikoittain sortunut ja useasta kohdasta muurikiveys näyttää sortumalta. Rintamuurissa on neljä ampumarvikekomeroa. Lisäksi kahdessa kohdassa, joissa muuri on sortunut, on todennäköisesti ollut ampumarvikekomeroitten paikat, sillä vuoden 1972 inventoinnissa Löfgren on havainnut tällä aikalla yhteensä 6 komeroa¹⁴⁴. Ampumarvikekomerot on rakennettu kivistä ja ne ovat noin 1,8 m leveitä, 1,3 m syviä ja niistä on näkyvissä noin 0,8 m korkeudelta. Komeroitten sisällä on täytehiekkaa. Vallikäytävän leveys on noin 10 m.

Kuva 50 (vasemmalla) Rintamuri on sortumaisillaan ampumarvikekomeron kohdalla. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 51 (oikealla) Aaltopeltikattoinen etäisyysmittauspaviljonki tykkipatterilla II. Kuva: U. Köngäs 2009.

Tykkipatterin luoteispuolella on suhteellisen hyvin säilynyt etäisyysmittauspaviljonki. Kivistä muurattu pylväs on noin 0,63 x 0,63 m kokoinen ja 1,07 m korkea. Sen kivetykset ovat noin 0,25 x 0,6 m kokoisia. Kivien välissä näkyy laastia ja pylvään päällystä on silotettu laastilla, johon on kaiverrettu teksti ”VIIX IXV”. Pylväs on pystytetty betoniselle jalustalle, josta kiertää koristeellinen rautakaide. Paviljonki on katettu aaltopeltillä. Jalusta on noin 2,45 x 2,6 m kokoinen ja korkeus jalustalta kattoon on noin 2,45 m. Etäisyysmittaustorni sijaitsee kallion päällä. Kallion rinteeseen laskeutuu jyrkästi etelään tykkipatterille päin. Kallion rinteeseen on rakennettu irtokivistä neljä porraskelmaa, joiden leveys on noin 1,25 m.

Etäisyysmittaustornin pohjois- ja koillispuolella on kallioisen mäen päällä mäntykangasmetsässä noin 20 m pitkä, 3 m leveä ja noin 2,5 m korkea maavalli. Vallin länsipuolella on tasainen, noin 9 x 13 m kokoinen suorakaiteenmuotoinen alue. Kyseessä on mahdollisesti puoliksi maahan kaivetun majan tai rakennuksen pohja. Samalle paikalle on

¹⁴⁴ Löfgren 1972:105

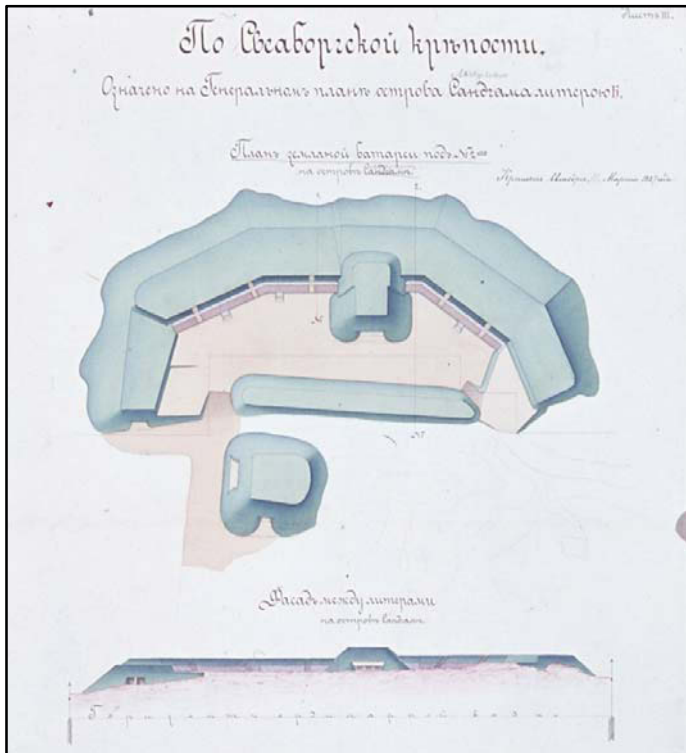
merkitty vallimaisia rakenteita sekä mahdollinen rakennuksen pohja tykkipatteria esittävässä kartassa vuodelta 1894, mutta tarkempaa selitystä rakenteille ei ole¹⁴⁵.

Patterin pohjoispuolella sijaitsee kallioon louhittu tunneliruutikellari. Kellariin on kaksi sisäänkäyntiä: eteläisempi oviaukko on heti patterin takana ja pohjoisempi oviaukko on noin 50 m pohjoisempana. Pohjoiselle oviaukolle johtaa noin 15 m pitkä ja noin 4–5,5 m leveä kallioon louhittu käytävä. Oviaukko on betonoitu ja sen vierisessä kallionseinämässä on jäänteitä ventilaattorin putken rautaisista kiinnitysrenkaista. Tunneliruutikellarin pohjoisen sisäänkäynnin yläpuolella kallion päällä on kalliossa kiinnitettavia tukirautoja, jotka mahdollisesti ovat jäänteitä ventilaattorista. Myös eteläiselle oviaukolle johtaa kallioon louhittu käytävä. Kalliossa oli alkajaiseltaan noin 2,5 cm kokoisia poranreikiä. Käytävä on noin 3,5–4 m leveä ja siinä on portaita, jossa on 9 porrasta. Itse ruutikellarin betonoitu oviaukko on luolassa kalliokatoksen alla, muilta osin käytävä on päältä avoin. Oviaukon kohdalla käytävä oli noin 2,2 m korkea ja noin 2,5 m leveä. Tunneliruutikellarin oven lukko oli molemmilta sisäänkäynneiltä jumittunut kiinni, eikä kellarin sisäosaa päästyä tarkastamaan. Kallioon louhittu käytävä jatkuu eteläiseltä oviaukolta noin 2 m leveänä ja 2 m syvänä yhdyshautana patterin ohitse kohti rantaa. Yhdyshauta oli suurimmaksi osaksi kasvillisuuden peitossa. Tunneliruutikellarin eteläisen sisäänkäynnin ja patterivarustuksen välissä on tykkien pohjoispuolella noin 3 m leveä ja noin 2–2,5 m korkea maavalli. Maavalli jakautuu kahteen osaan tunneliruutikellariin johtavan käytävän itäpuolelle ja länsipuolelle. Itäpuolella valli on noin 21 m pitkä ja länsipuolella noin 14 m pitkä.

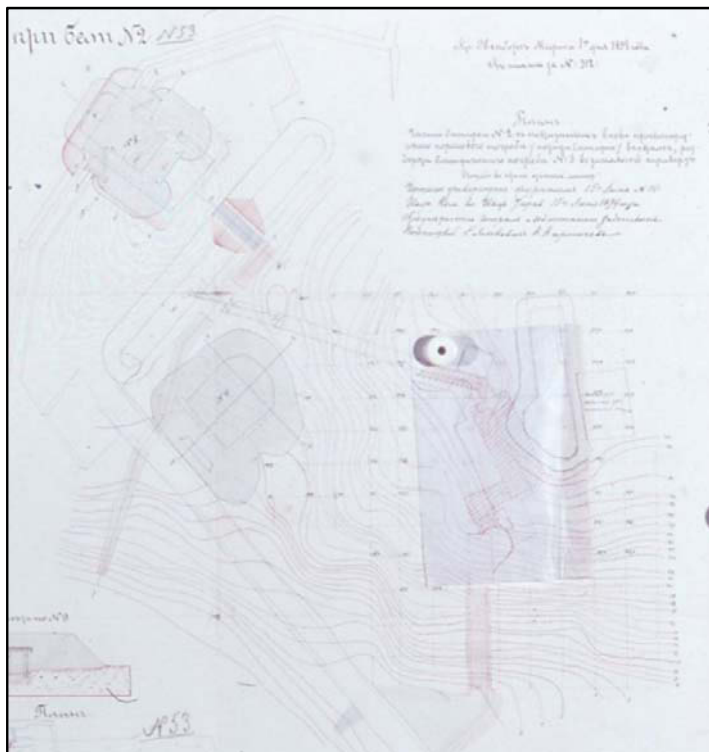

Kuvat 52 - 53 Vasemmalla on tunneliruutikellarin pohjoinen sisäänkäynti ja oikealla eteläinen sisäänkäynti. Kuvat: U. Köngäs 2009.

¹⁴⁵ MV/VIK Sa 162&163, kartat vuodelta 1894

Kartta 23 Tykkipatteri II esitettynä vuonna 1887 laaditussa karttapiirroksessa¹⁴⁶.

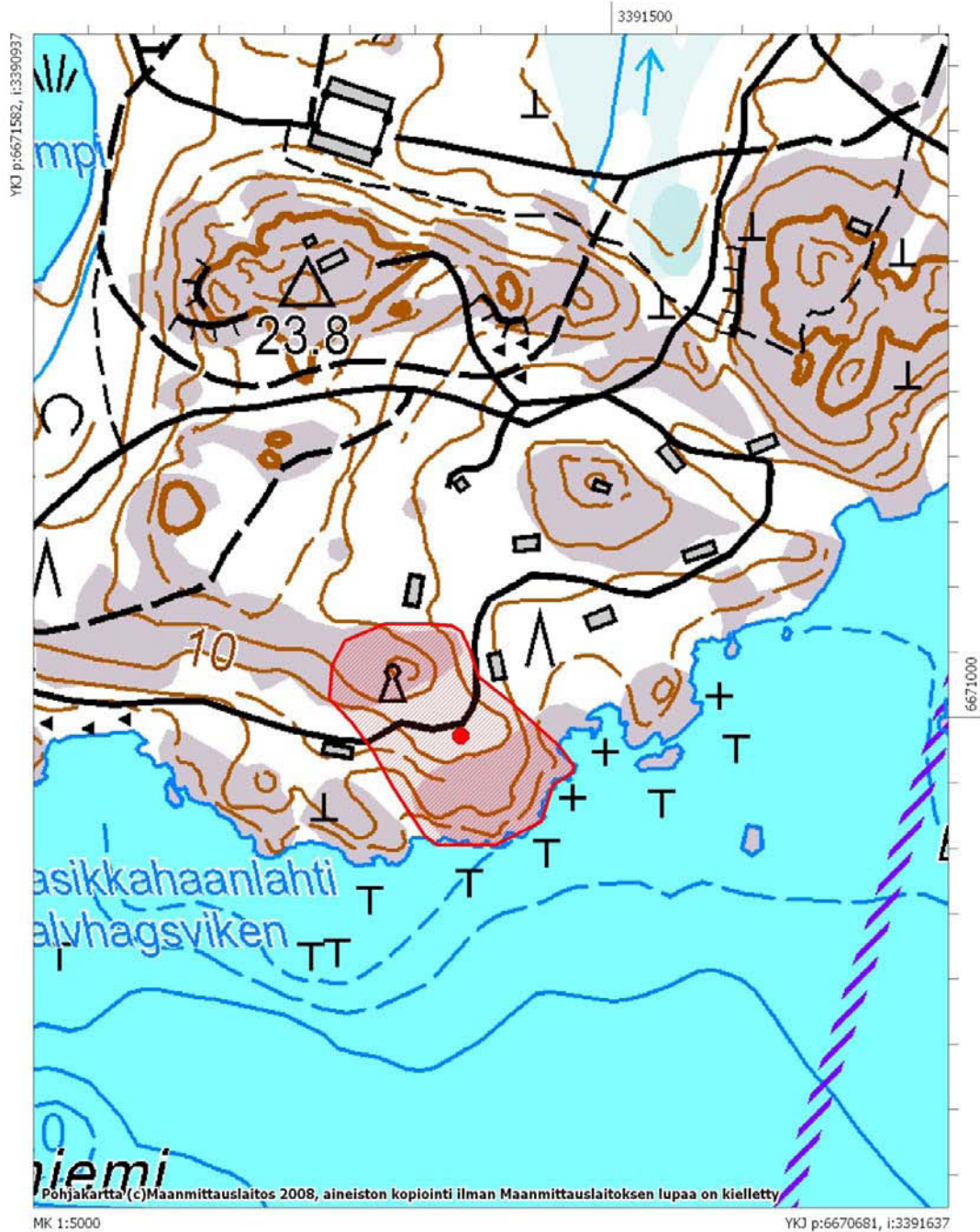
Kartta 24 Vuonna 1894 laaditussa kartassa näkyy rakenteita patterin pohjoispuolella olevalla mäellä¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Karttalähde: MV/VIK Sa 67, kartta vuodelta 1887

¹⁴⁷ Karttalähde: MV/VIK Sa 163, kartta vuodelta 1894

SANTAHAMINA ETELÄRANTA TYKKIPATTERI II

 Tykkipatterin II aluerajaus

5.2.3 Santahamina Itäniemi tykkipatteri III

Mj.rek. tunnus:	1000015429
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671010, Ikoo: 3392240
Peruskartta:	203405, 203406
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Löfgren 1972, inventointi E. Löfgren & K. Heinämies 1979, inventointi

Santahaminan Itäniemeen, n iemen lounaisr annalle raken nettiin vuon na 1855 tykkipatteri numero III¹⁴⁸. Patteri uud istettiin b etoniseksi v uosina 1912– 1913 ja se oli S antahaminan ensimmäinen kokonaan bet oninen patte ri¹⁴⁹. Tykkipatterin III kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen, etäisyysmittauspaviljongin ja kallioon louhitun tunneliruutikellarin. Noin 300 m päässä tykkipatterista itään sijaitsee Itäniemen tykkipatteri IV. Patterit muodostavat yhdessä tiiviin kokonaisuuden, Santahaminan Itäniemen tykkipatterille johtaa pohjoisesta vanha tykkitie, joka jatkuu itään tykkipatterille IV. Tykkipatteri III sijaitsee ampumarajoittelualueella, jossa liikkuminen on luvanvaraista. Aikaa tykkipatterin tarkastamiseen oli vain rajatusti, mikä vaikutti paikalla tehtyyn dokumentointiin vasta myöhemmin. Tykkipatterilla kasvaa etupäässäheinäkasveja ja nuoria lehtipuita. Ympäristössä kasvaa sekametsää. Tykkipatterilla maastoa on muokattu, kun 1970–1980-lukujen taitteessa Herttoniemen metsätyömaan louhintajätettä tuotiin patterin tykkipihalle¹⁵⁰. Nykyinen maanpinta patterilla on huomattavasti alkuperäistä korkeammalla.

Lähes itä-länsi-suuntainen, noin 50 m pitkä tykkipatteri on betonirakenteinen. Rintavarustus on noin 1,8–2 m korkea. Patterissa on neljä vierekkäistä tykkiasemaa. Tykkiasemat ovat soikeanmuotoisia, noin 5,8 m leveitä ja 10 m pitkiä. Tykkiasemien kohdalla lattiatasoa on korotettu alkuperäisestä tykkienperustoista noin 0,9 m korkeammalle, jonka myötä myös ampumarvikekomerot ovat jääneet nykyisen lattiatason alle. Jokaisen tykkiaseman kohdalla on betonisessa rintavarustuksessa kaksi ampumarvikekomeroa, yhteensä niitä on 8. Ampumarvikekomerot ovat noin 1,9x1 m kokoisia ja noin 0,75 m syviä. Tykkiasemien väleissä on betoniset kellarit, yhteensä niitä on 3 kpl. Kellarit ovat keskenään samantasuisia.

¹⁴⁸ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

¹⁴⁹ Manninen 2000:73

¹⁵⁰ Nieminen 2009:15-16

Niiden katossa on halkaisijaltaan 0,34 m kokoiset ilmastointiaukot. Kellareihin on kolme oviaukkoa, kaksi kunkin kellarin tykkiasemien puoleisella sivulla ja yksi kellarin päädyssä.

Kuva 54 (vasemmalla) Yksi tykkipatterin III tykkiasemista. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 55 (oikealla) Näkymä yhden tykkiasemien välissä olevan kellarin sisäpuolelta. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Varustus on tuettu ulkopuolelta maavallilla. Maavallissa on myöhemmin rakennettuja halkaisijaltaan noin 1–1,7 m kokoisia pyöreitä kuoppia, jotka todennäköisesti ovat ilmatorjuntatykkien paikkoja. Maavallin ulkoreunalla, etelään merelle päin laskevassa rinteessä on todennäköisesti jäänteitä patterin varhaisemmasta varustuksesta 1800-luvun puolivälistä. Rinteessä on noin 0,6 m korkea 2–3 kivikerrasta koostuva itä-länsi-suuntainen kiveys. Kiveys on noin 9 m pitkä ja noin 2–3 m leveä. Kivet on kasattu kallion päälle ja niiden välissä on maata.

Kuva 56 Kiveys tykkipatterin maavallissa. Todennäköisesti kyseessä on 1800-luvun puolivälissä rakennettuja rakenteita. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Patterin pohjoispuolella, vanhan tykkien itäpuolella on kallioon louhittu tunneliruutikellari. Kellari oli peittynyt vedellä. Veden alta erottui kellarin sisäänkäynnille johtavat portaat. Kallioon louhitut seinät ovat noin 2–3 m korkeat. Kallion päällä oli kallioseinämän jatkona betonilla vahvistettu kiveys. Kiveys oli noin 0,5–1,2 m korkea ja sen kivet olivat noin 0,2x0,3x0,4 m kokoisia. Tunneliruutikellarin yläpuolella kallion päällä oli kalliossa kiinni rautatappeja, jotka mahdollisesti ovat jäänteitä ventilaattorin paikasta. Louhittu kalliosta seinässä oli ventilaattorin putken rautaisia kiinnitysrenkaita.

Tykkipatterin koillispuolella, tykkien pohjoispuolella, noin 115 m päässä patterista on etäisyysmittaustornin perustukset. Tornin sijaitsee kallion päällä. Tornista on jäljellä sen jalustan kivet perustukset. Perustus on noin 2 x 2,2 m kokoinen ja siitä on näkyvissä 1–2 kivikertaa. Perustuksen kivet ovat noin 0,37x0,55x0,62 m kokoisia ja niitä peittää sammu. Mittaustornin pylväs on todennäköisesti ollut rakennettu yhästä kivistä, sillä kallion alapuolella on noin 0,5x0,6x1,2 m kokoinen suorakulmainen kivi, joka muistuttaa muodoltaan ja mitoiltaan mittaustornin pylvästä. Etäisyysmittaustornin perustusten luoteispuolella on noin 1,4 m leveät kiviportaat. Mittaustornilta lähtee etelään tykkipattereita III ja IV yhdistävälle tykkitielle noin 20 m pitkä, 1–1,4 m leveä ja 0,4 m korkea kivetty tie.

Kuva 57 (vasemmalla) Tunneliruutikellarin yläosaa on kallion päällä jatkettu kiveyksellä. Kuva: U. König 2009.

Kuva 58 (keskellä) Apulaistutkija Tiina Mikkonen mittaa etäisyysmittauspaviljongilta etelään tykkitielle johtavaa tietä. Mittaustornin perustukset sijaitsevat kuvassa oikealla ylhäällä kallion päällä. Kuva: U. König 2009.

Kuva 59 (oikealla) Mahdollinen rakennuksen/rakenteen pohja kallion päällä etäisyysmittaustornin länsipuolella. Kuva: U. König 2009.

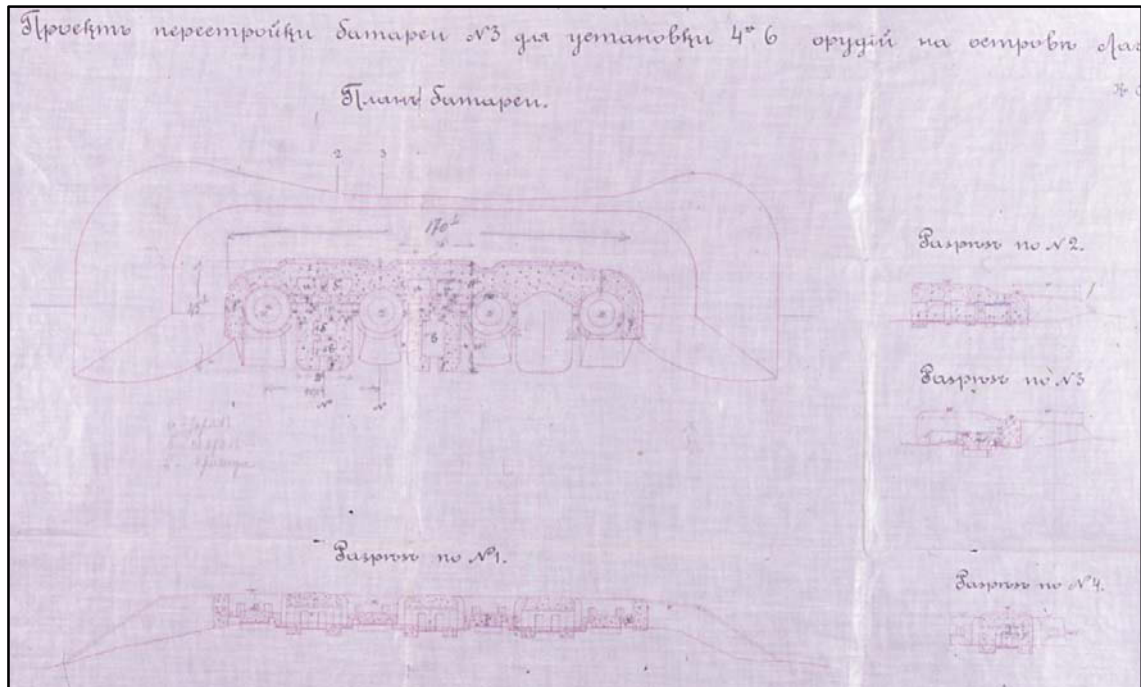
Noin 38 m päässä etäisyysmittaustornista länteen kallion päällä erottuu maastossa neliskantainen mahdollinen rakennuksen/rakenteen pohja. Neljänmuotoinen noin 5x5 m kokoinen alue poikkeaa ympäristöstään kivistyyden perusteella, siinä kasvaa paksu sammalta, kun taas ympäristössä kallion päällä kasvaa etupäässä jäkälää. Rakenteen reunoilla on kalliolla kiinnityksinä ja irtonaisia tiiliä. Rakenteen vieressä itäpuolella oli kalliolla kiinni rautatappeja, joissa oli kiinni muutama puupaalu noin 4x4 m kokoisella alueella. Tällä paikalla on sanottu olleen puinen tähystystorni.

Mahdollisia rakennusten pohjien jäänteitä sijaitsee myös patterin pohjoispuolella, tunneliruutikellarin ja patterin välissä, kohdassa, missä tykkien kääntökohti tykkipatteria

IV. Maasta erottui purkujätettä, tiilen kappaleita ja kiviä. Runsas pensasmainen kasvillisuus ja tuotu tä ytemaa hankaloitti maanpinnan havainnointia. Paikalla on sijainnut 1900-luvun alussa rakennuksia¹⁵¹.

Kartta 25 Itäniemessä sijaitsevat tykkipatterit II (vasemmanpuoleinen) ja tykkipatteri IV (oikeanpuoleinen) vuonna 1894 laaditussa karttapiirroksessa¹⁵².

Kartta 26 Tykkipatteri III esitettynä vuonna 1903 laaditussa karttapiirroksessa¹⁵³.

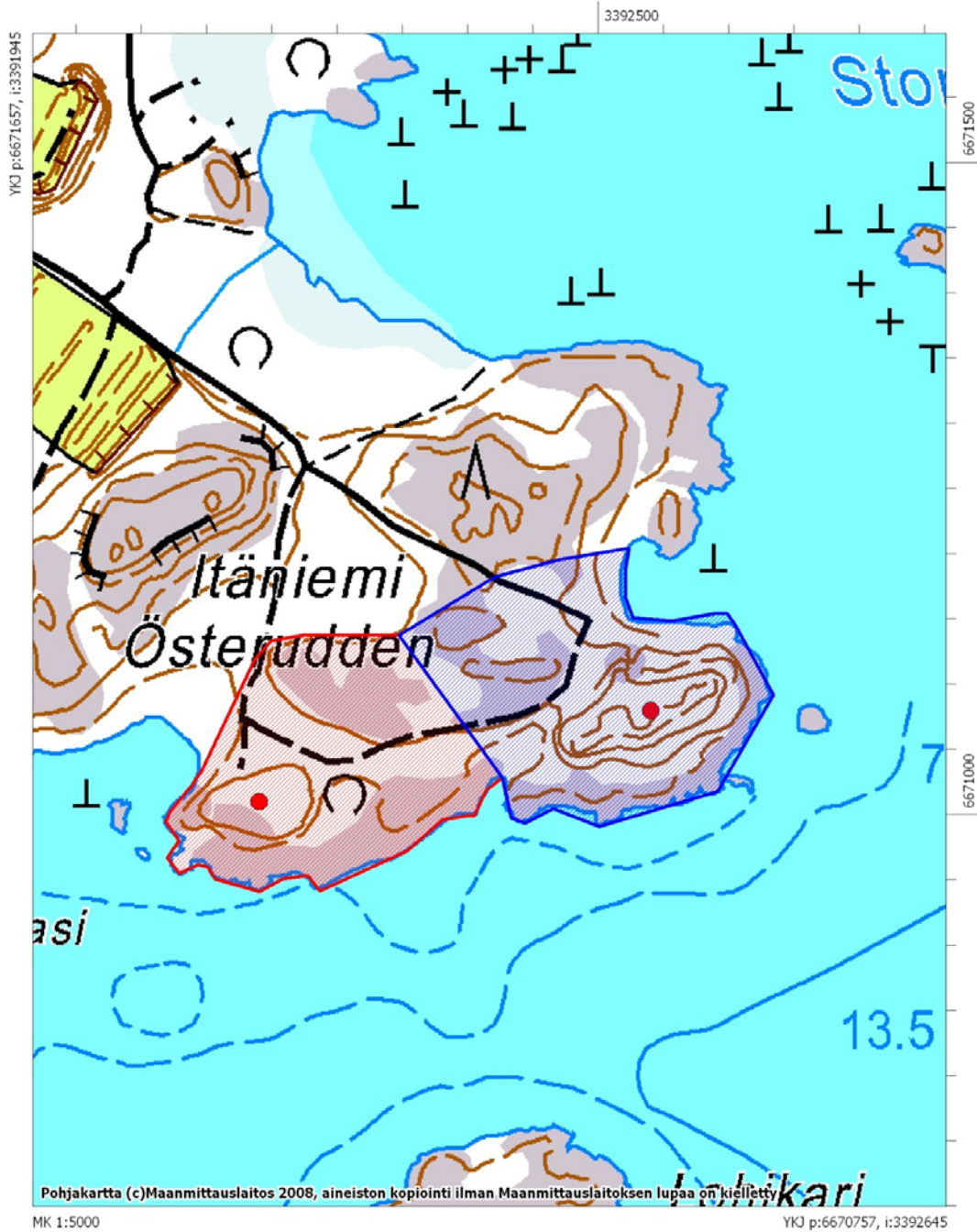
¹⁵¹ Manninen 2000:74

¹⁵² Karttalähde: MV/VIK Sa 30, kartta vuodelta 1894

¹⁵³ Karttalähde: MV/VIK Sa 667, kartta vuodelta 1903

SANTAHAMINA ITÄNIEMI TYKKIPATTERIT III JA IV

- Tykkipatterin III aluerajaus
- Tykkipatterin IV aluerajaus

5.2.4 Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV

Mj.rek. tunnus:	1000015436
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671080, Ikoo: 3392540
Peruskartta:	203405, 203406
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Löfgren 1972, inventointi E. Löfgren & K. Heinämies 1979, inventointi

Santahaminan Itäniemen, niemien kaakkoisrannalle alettiin rakentaa vuonna 1854 tykkipatteria II¹⁵⁴. Jo seuraavana vuonna Santahaminan saarelle rakennettiin suunnitelmien mukaan yhteensä kahdeksan tykkipatteria, jolloin kyseinen patteriniemettiin tykkipatteriksi numero IV¹⁵⁵. Patteri uudistettiin betoniseksi käyttäen hyväksi patterin vanhoja rakenteita. Uudisrakennustyöt saatiin valmiiksi vuonna 1916¹⁵⁶. Tykkipatterin IV kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen, kaksi tähtystys- ja tulenjohtotornia, etäisyysmittauspaviljongin, kallioon lovitun neliruutikellarin, ventilaattorin perustukset, laiturin perustukset, rakennuksen pohjan ja kolmionmuotoisen betonivallin. Noin 300 m päässä tykkipatterista länteen sijaitsee Itäniemen tykkipatteri III. Patterit muodostavat yhdessä tiiviin kokonaisuuden, Santahaminan Itälinnakkeen. Tykkipatterille johtaa luoteesta vanha tykkitie, joka jatkuu länteen tykkipatterille III. Tykkipatteri IV sijaitsee ampumarjoittelalueella, jossa liikkuminen on luvanvaraista. Aikaa tykkipatterin tarkastamiseen oli vain rajatusti, mikä vaikutti paikalla tehtyjen dokumentointien asoon. Tykkipatterilla kasvaa etupäässä heinäkasveja ja nuoria lehtipuita. Ympäristössä kasvaa sekametsää. Kohteen peruskarttaote on esitetty edellisellä sivulla, kohteen Santahamina Itäniemi tykkipatteri III yhteydessä.

Noin 140 m pitkä ja noin 2 m korkea koillis-lounais-suuntainen betoninen rintavarustus on muodoltaan aaltoileva ja siinä on neljä tykkiasemaa. Betoniset tykkiasemat ovat noin 9–15 m kokoisia. Tykkiasemien keskellä on rautaiset tykkikehät. Itäreunasta betonivarustuksen alaosa on tuettu noin 1,5–1,8 m korkealla kiveyksellä. Rintavarustuksen päälle johtaa kahden itäisimmän tykkiaseman välistä noin 3 m leveä maatraverssi, jonka reunat on tuettu noin 0,25x0,25 m kokoisilla kivillä. Rintavarustuksen päällä on toisen maailmansodan aikaisia ilmatorjuntatykkien paikkoja.

¹⁵⁴ MV/VIK Sa 21, kartta vuodelta 1854

¹⁵⁵ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

¹⁵⁶ Manninen 2000:74

Kuva 60 (vasemmalla) Yksi tykkipatterin IV tykkiasemista ja betoninen rintavarustus. Kuva: U: Köngäs 2009.
Kuva 61 (oikealla) Betonisessa rintavarustuksessa oleva ikonipaikka. Kuva: U: Köngäs 2009.

Rintavarustus on tuettu kaakkois- ja eteläpuolelta maavallilla. Maavallin eteläreunassa on säilynyt noin 86 m pitkä kivimuuri, joka todennäköisesti on osa patterin vanhempaa, 1850-luvun aikaista varustusta. Kivimuuri on noin 2 m leveä ja se on korkeimmillaan noin 2,5 m. Muurin lohkokivien koko vaihtelee pienistä noin 0,2 m kokoisista kivilakista suurempiin noin 0,65x0,7–0,7x1,1 m kokoisiin kiviin. Kivissä on halkaisijaltaan noin 2,3–3 cm kokoisia poranreikiä. Kivien välissä ei ole näkyvissä laastia. Kivien rakenne on rakennettu kohti merta laskevan kallion päälle. Kalliota on louhittu ja siinä näkyy halkaisijaltaan noin 3 cm kokoisia poranreikiä. Kiveyksen itäosassa on kiveyksen pohjoispuolella suorakaiteenmuotoinen, noin 6x2,5 m kokoinen ja noin 1 m korkea kivistä ladottu rakenne. Kokonaisuudessaan kiveys muistuttaa vuonna 1854 rakennettua tykkipatterin I vanhaa osaa.

Kuva 62 Tykkipatterin IV 1800-luvun aikaisia varustuksia. Kuva: U. Köngäs 2009.

Betonisessa rintavarustuksessa on yhteensä 11 ammustarvikekomeroa. Jokaisen tykkiaseman kohdalla on kaksi ammustarvikekomeroa ja lisäksi jokaisen tykkiaseman välissä sijaitsee yksi ammustarvikekomero. Ammustarvikekomerot ovat noin 1,7x1 m kokoisia ja noin 1,8 m

syviä. Komeroiden ulkokarmeissa on molemmin puolin kiinnitetyt saranat. Lännestä päin laskettuna toisessa tykkiasemassa on rintavarustuksessa lisäksi betoninen ikonipaikka. Ikonikomero on noin 0,63 m leveä ja 0,9 m korkea.

Patterissa on kaksi betonista tähytys- ja tulenjohtotornia: yksi patterin länsireunassa ja toinen sen keskiosassa. Länsireunassa sijaitseva tulenjohtotorni on noin 2x2,5 m kokoinen, noin 2,5 m korkea ja siinä on rautainen ovi. Sen oviaukolle johtaa portaat. Patterin keskikohdalla oleva tulenjohtotorni on päältä avoin. Sen oviaukolle johtaa betoniset kierreportaat. Torni on pohjakaavaltaan soikeahko, sisältä noin 1,6x1,5 m kokoinen ja sitä on säilynyt noin 1,4 m korkeudelta.

Kuva 63 (vasemmalla) Varustuksen länsipäädyn tähytys- ja tulenjohtotorni. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 64 (oikealla) Varustuksen keskikohdan tähytys- ja tulenjohtotornin perustus. Kuva: T. Mikkanen 2009.

Patterivarustuksen pohjoispuolella on etäisyysmittauspaviljongin perustukset. Kivirakenteisen mittautornin jalustasta erottuu kaksi kiviäkertaa. Jalustan koko on noin 2,8x22,8 m. Sen päällä ollut 0,93x0,93 m kokoinen pylväs on säilynyt noin 0,25 m korkeudelta.

Patterin pohjoispuolella on kallioon louhittu tunneliruutikellari. Kellariin johtaa patterilta hissikuilu. Toinen sisäänkäynti on noin 35 m päässä pohjoisemmassa. Oviaukolle johtaa noin 24 m pitkä, 4 m leveä ja 1–5 m korkea kallioon louhittu käytävä, joka on asfaltoitu. Kellari oli inventoinnin aikana lukittu. Tunneliruutikellarin yläpuolella kallion päällä on säilynyt ventilaattorin jäänteitä. Paikalla on noin 0,2 m korkea halkaisijaltaan noin 0,55 m kokoinen betoninen kouru, jonka sisällä on lasitettu keraaminen putki.

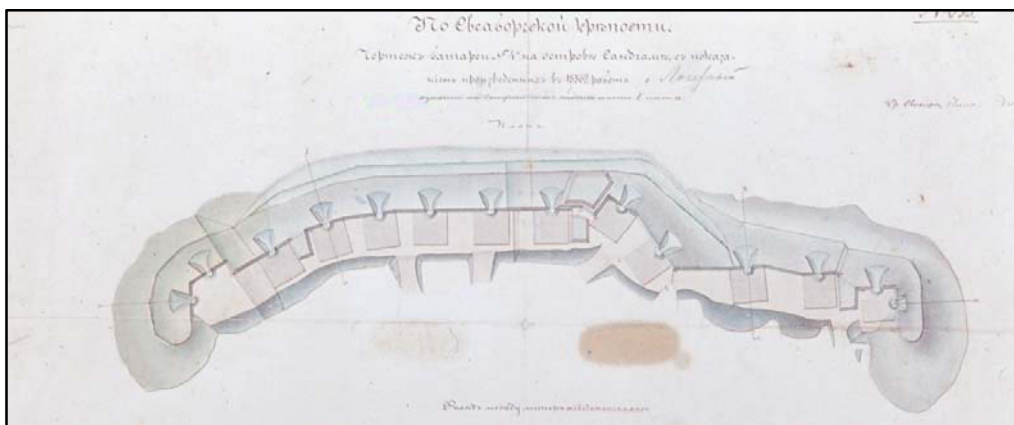
Patterin pohjoispuolella, Itäniemen pohjoisrannalla on sijainnut tykkipatterin laiturin. Niemen pohjoisranta laiturin länsipuolella on tuettu noin 6 m leveällä kiveyksellä. Laiturin paikalla on noin 6 m leveä lohkokivikasa, jonka edustalla veden alla erottuu laiturin kiviperustuksia.

Kuvat 65 - 66 Osa ventilaattorin betonista kourua, jonka sisällä on keraaminen putki. Kuvat: U. Köngäs 2009

Patterin luoteispuolella, paikalla missä patterille johtava tykkitie haarautuu kääntymään kohti tykkipatteria III, on suora kaiteenmuotoinen betoninen rakennuksen pohja. Se on noin 11,7x7,5 m kokoinen ja luode-kaakko-suuntainen. Perustustas on näkyvässä noin 0,38 m korkeudelta. Perustuksen kaakkoisosa on betonoitu myös rakenteen sisältä. Löfgren mainitsee vuoden 1972 inventoinnissa että paikalla olisi sijainnut yhteensä kolme purettua talon pohjaa¹⁵⁷. Maastossa erottuu tasaisia alueita, mahdollisia talonpaikkoja, mutta muita selkeitä rakenteita ei maanpinnalla havaittu.

Tykkipatterille johtavan tykkitien pohjoispuolella, Itäniemen itärannassa olevan pienehköen lahden pohjukassa, on poikkileikkaukseltaan kolmionmuotoinen betoninen valli. Noin 5 m korkean ja 29,7 m pitkä vallon alareuna on noin 2,4 m leveä. Valli on rakennettu kolmionmuotoisilla tukipilareilla, joita on noin 3,3 m välein. Valli on rakennettu mahdollisesti 1920–30-luvuilla toimimaan tykkipatterilla IV olevien canet-tykkien äänimuurina¹⁵⁸.

Kartta 27 Tykkipatteri IV esitettynä vuoden 1857 karttapiirroksessa¹⁵⁹. Nykyinen betoninen patteri poikkeaa muodoltaan vanhemmasta mallistaan.

¹⁵⁷ Löfgren 1972: 107

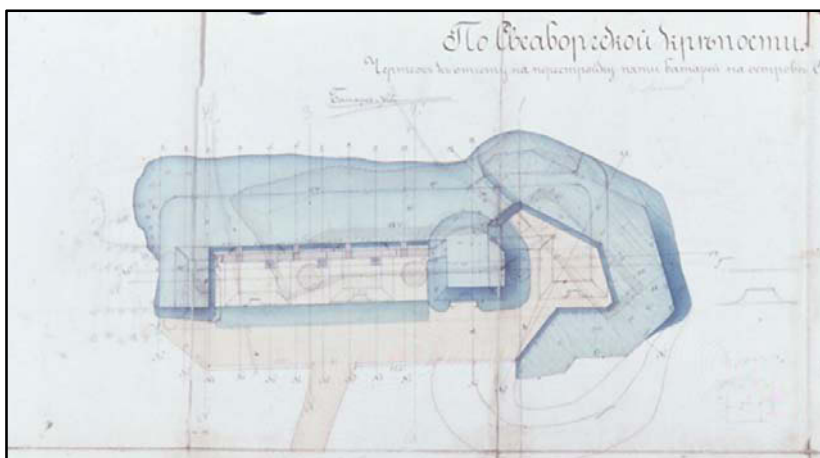
¹⁵⁸ Jarmo Nieminen, suullinen tiedonanto 1.10.2009

¹⁵⁹ Karttalähde: MV/VIK Sa 81, kartta vuodelta 1857.

5.2.5 Santahamina Isosaari tykkipatteri V

Mj.rek. tunnus:	1000015437
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672024, Ikoo: 3393420
Erilliskohteet:	Vartiorakennus: Pkoo: 6672206, Ikoo: 3393432 Tykistötarvikevaja: Pkoo: 6672176, Ikoo: 3393449
Peruskartta:	203409
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Löfgren 1972, inventointi

Santahaminan Isosaaren eteläosaan rakennettiin vuonna 1855 tykkipatteri numero V¹⁶⁰. Tykkipatterin V kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen, kallioon louhitun tunneliruutikellarin ja vanhan maarakenteisen ruutikellarin. Lisäksi kohteeseen on liitetty erilliskohteina kaksi rakennuksen pohjaa, jotka liittyvät tykkipattereiden V, VI ja VII muodostamaan puolustukselliseen kokonaisuuteen Santahaminan Isosaarella. Tykkipatteri sijaitsee ampumarjoittelualueella, jossa liikkuminen on luvanvaraista. Aikaa tykkipatterin tarkastamiseen oli vain rajatusti, mikä vaikutti paikalla tehtyyn dokumentointiin ja soon. Maasto tykkipatterin ympäristössä on etupäässä mäntykangasta, joka paikoittain muuttuu hyvin kosteaksi. Patterille johtaa vanha mukulakivetty tykkitie. Tie on noin 8,5 m leveä ja sen reunat on korotettu paikoittain ympäristöään noin 1 m korkeammalla.

Kartta 28 Tykkipatteri V esitettynä vuonna 1887 laaditussa karttapiirroksessa¹⁶¹.

¹⁶⁰ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

¹⁶¹ Karttalähde: MV/VIK Sa 91, kartta vuodelta 1887

Koillis-lounas-suuntainen patteri on maarakenteinen ja noin 70 m pitkä. Sen rintavalli on noin 0,5–1,5 m korkea ja noin 1–4 m leveä. Maarakenteet ovat paikoin sortuneet ja erodoituneet. Valli käytävä on patterin koillispuolella noin 10–15 m leveä. Patterin keskikohdalla on noin 8 m leveä ja noin 12 m pitkä traverssi. Patterin lounaispääty taittuu kaarevaksi sivusuojaksi. Patteri on muuttunut, kun sitä uudelleen varustettiin vuosina 1910 ja 1914¹⁶². Rintavallin läpi kulkee traverssin lounaispuolella betonilla ja rautakiskoilla tuettu tunneli, joka on noin 3,7x4,7 m kokoinen ja noin 2,2 m korkea. Kohteella sijaitsee myös uudemman näköisiä kaivantoja ja poteroita. Rintavallin päältä maavallit laskautuvat jyrkästi itään ja etelään päin.

Patterin luoteispuolella on vanha ruutikellari, joka erottuu maastossa halkaisijaltaan noin 8,5 m kokoisena ja noin 4 m korkeana maakumpuna. Kumpu on muodoltaan soikea ja sen reunat ovat jyrkät. Kummun pohjoisosasta lähtee noin 4 m pitkä ja noin 2,5 m korkea uloke.

Kuva 67 (vasemmalla) Tykkipatterin maarakenteinen rintavalli. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 68 (oikealla) Vanhasta ruutikellarista on jäljellä maakumpu patterin luoteispuolella. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Tykkipatterin luoteispuolella on kalliion louhittu tunneliruutikellari. Ulospäin näkyvä kellarin sisäänkäynti on rakennettu puusta ja betonista. Tämä osa on noin 13 m pitkä ja noin 3 m leveä. Varasto oli täytynyt vedellä, eikä sen sisälle ollut mahdollista mennä. Varaston päällä on kalliossa halkaisijaltaan noin 20 cm kokoinen ilmastointihormin aukko. Kallion päällä on myös noin 1,5 m pitkä, 0,3 m leveä ja noin 0,4 m korkea kivi-betonirakenne. Todennäköisesti kyseessä on jäänteitä ventilaattorin rakenteista. Kellarin suu aukolta lähtee patterin edustalle osittain kalliion louhittu noin 1–1,5 m syvä ja noin 2,5 m leveä yhdyshauta. Kalliossa on halkaisijaltaan noin 3 cm kokoisia poranreikiä.

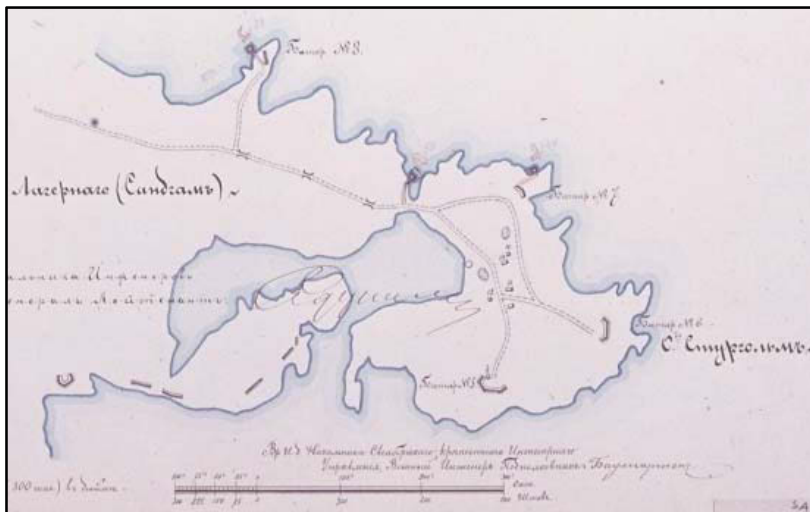
¹⁶² Manninen 2000:75

Kuvat 69 - 70 Kallioon louhittu tunneliruutikellari ja oikealla näkymä sen sisältä. Kellari jatkuu veden alla. Kuva: U. Köngäs 2009.

Erilliskohteet:

Santahaminan tykkipattereiden V, VI ja VII välillä on sijainnut patereihin liitetyviä rakennuksia. Näistä vartiorakennuksen ja tykistötarvikevajan¹⁶³ perustukset ovat yhä maastossa nähtävissä. Muista paikalla sijainneista rakennusten pohjista ei maanpinnalle erottunut merkkejä. Iso saaren kärkeen johtavan tien länsipuolella kulkee sähkölinja ja paikalla sijaitsee muuntamo. Maanmuokkauksen sekä tien uusimisen seurauksena muut rakennukset ovat mahdollisesti tuhoutuneet. Säilyneet rakennusten perustukset on liitetty tykkipatterin V erilliskohteiksi, koska ne sijaitsevat lähempänä tätä tykkipatteria. Tykkipatterit V, VI ja VII muodostavat rakennusten pohjien kanssa yhtenäisen puolustuksellisen kokonaisuuden Santahaminan Isosaaren.

Kartta 29 Isosaaren tykkipatterit ja niihin liittyvät rakennukset vuoden 1894 kartassa¹⁶⁴. Maastossa havaittujen rakennusten paikat on ympyröity karttaan punaisella.

¹⁶³ Rakennusten nimet: Manninen 2000: 75

¹⁶⁴ Karttalähde: MV/VIK Sa654, kartta vuodelta 1894

Vartiotalo:

Isosaaren keskikohdalla, Isosaaren kärkeen johtavan hiekkatien pohjoispuolella, patterien 6 ja 7 välissä on rakennuksen kivijalka. Suorakaiteenmuotoinen kivijalka on noin luodekaakkosuuntainen ja noin 6x18 m kokoinen. Kivijalka on tehty lohkokivistä, joiden koko on noin 0,7x0,6–0,65x1,15 m. Kivijalan korkeus on noin 0,2–0,7 m. Kiviä peittää osin sammal. Kivijalan sisäpuolella kasvoi runsaasti vesakkoa ja marjapensaita, mikä vaikeutti havainnointia. Kohteen ympärillä kasvoi mänty- ja koivumetsää. Ympäristössä oli moderneja nuotiopaikkoja ja maastoon oli kivistetty useita poltoreita. Samalle paikalle on merkitty rakennus vielä vuoden 1967 peruskarttaan¹⁶⁵.

Tykistötarvikevaja:

Isosaaren kärkeen johtavan hiekkatien eteläpuolella, tykkipatterille V johtavan tien risteyksessä on rakennuksen kivijalka. Se on itä-länsisuuntainen noin 25x9 m kokoinen. Kivijalan kivet ovat noin 0,45x0,5 m kokoisia ja niissä näkyy poranjälkiä, joiden halkaisija on noin 3 cm. Kivijalasta on näkyvissä sen itäpäässä kaksi kivikertaa. Kivijalan korkeus on noin 0,8 m. Rakennuksen luiska mainen länsisellä puolella on patterille V johtavan vanhan tien reunassa kiinni ja tien kanssa samassa tasossa.

Kuva 71 (vasemmalla) Vartiorakennuksen kivijalka sijaitsee tien vasemmalla puolella. Kuva: U. Kögäs 2009

Kuva 72 (oikealla) Tykistötarvikevajan perustukset. Kuva: U. Kögäs 2009.

¹⁶⁵ Maanmittaushallitus, peruskartta 203409 vuodelta 1967

SANTAHAMINA ISOSAARI TYKKIPATTERI V

Tykkipatterin V aluerajaus	1. Tykkipatteri V 2. Vartiorakennus 3. Tykistötarvikevaja

5.2.6 Santahamina Kiviarkunniemi tykkipatteri X

Mj.rek. tunnus:	1000015439
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671290, Ikoo: 3390680
Erilliskohteet:	Rakennuksen pohja: Pkoo: 6671396, Ikoo: 3390798
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan lounaisrannalle Kiviarkunniemeen, Hauderlahden pohjoispuolelle, suunniteltiin rakennettavaksi vuonna 1855 tykkipatteri numero X¹⁶⁶. Patteri valmistui kuitenkin vasta vuonna 1857¹⁶⁷. Tykkipatterin kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen sekä rakennuksen pohjan. Tykkipatterille on johtanut mukulakivetty tykkitie, joka erottuu yhä maastossa polkuna ja kapeana tienä. Varustuksella kasvaa etupäässä heinäkasveja ja mäntyjä. Patterin pohjoispuolella maasto on kallioista. Kalliossa näkyvät monin paikoin louhinnan jälkiä.

Kuva 73 Tykkipatteri X sijaitsee kuvassa keskellä näkyvien kallioiden päällä Kiviarkunniemessä. Kuva: U. Köngäs 2009.

¹⁶⁶ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

¹⁶⁷ Nieminen 2008:41

Kaakko-luode-suuntainen varustus on maarakenteinen. Se on rakennettu ranta kallioiden päälle. Varustus koostuu kolmella eri tasolla olevista tasanteista, jotka todennäköisesti ovat tykkiasemia. Tasanteista luoteenpuoleinen on alimpana. Se on noin 8x8,5 m kokoinen ja noin 1,5–2,5 m korkea. Rintavalli on tasanteen kohdalla noin 14,5 m pitkä, 1,5 m korkea ja 4–10 m leveä. Tasanteella sijaitsee nykyisin nuotiopaikka ja maassa oli virvoitusjuomatölkkejä.

Keskimmäinen tasanne on noin 6,5x5,5 m kokoinen ja 1–3 m korkea. Rintavalli on sen kohdalla noin 1,5 m korkea, 8 m leveä ja 13 m pitkä. Rintavalliin on myöhemmin kaivettu potero ja korsu. Kaakonpuoleisin tasanne on korkeimmalla. Se on noin 6x6,5 m kokoinen ja sen 0,2–2 m korkeat reunat on tuettu kiveyksellä. Tasanteen itäreunaan on johtanut tykkitie. Tasanteen kohdalla rintavalli on noin 0,7–1 m korkea, 6–10 m leveä ja 26 m pitkä. Valli taittuu varustuksen kaakkoisreunaan sivusuojaksi. Rintavalliin on kaivettu myöhemmin korsuja.

Kartta 30 Kiviarkunniemen tykkipatterista X laadittu konseptikartta¹⁶⁸.

Kuva 74 (vasemmalla) Kuvassa on tykkipatterin X alin, luoteenpuoleisin tasanne, jonka takana kohoaa loppuosa tykkipatterista. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 75 (oikealla) Rakennuksen pohja tykkipatterin X koillispuolella. Kuva: U. Köngäs 2009.

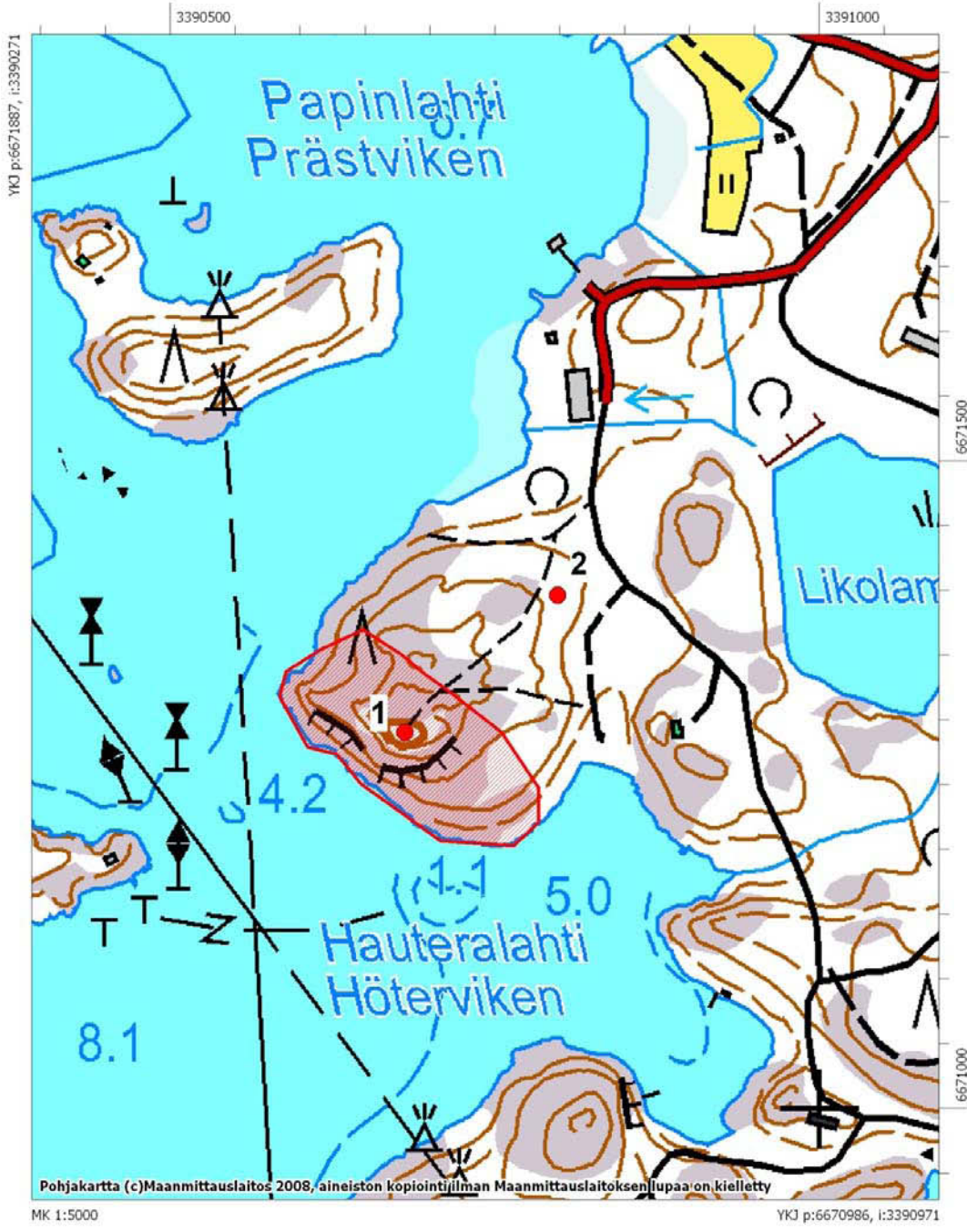
Erilliskohteet:

Noin 160 m päässä patterin koillispuolella, patterille johtavan polun, vanhan tykkitien itäpuolella on betoninen rakennuksen perustus. Lähes pohjois-etelä-suuntainen suorakaiteenmuotoinen perustus on noin 17x7,7 m kokoinen. Pohjoisseinässä on noin 0,8 m leveä oviaukko. Eteläseinä on todennäköisesti tuhoutunut. Kyseessä on mahdollisesti kasarmirakennus. Rakenteen pohjoispuolelle aukeaa suorakaiteenmuotoinen ruohokenttä. Ympäristössä kasvaa lehtipuita sekä vesakkoa.

¹⁶⁸Karttalähde: MV/VIK Sa 659, kartassa ei ole vuosilukua.

SANTAHAMINA KIVIARKUNNIEMI TYKKIPATTERI X

- Tykkipatterin X aluerajaus
- 1. Tykkipatteri
- 2. Rakennuksen pohja

5.2.7 Santahamina Teerisaaren tykkipatteri

Mj.rek. tunnus:	1000015444
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6673094, Ikoo: 3391430
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Löfgren 1972, inventointi

Santahaminan luotoisrannalle, nykyisin maayhteydessä Santahaminan kanssa olevaan Teerisaareen rakennettiin tykkipatteri ilmeisesti Krimin sodan aikaan, kuitenkin viimeistään 1860-luvulla patteri on ollut valmis¹⁶⁹.

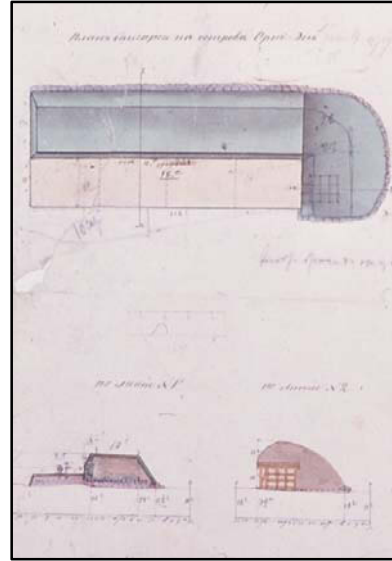

Kuva 76 Teerisaaren tykkipatteri kohoaa saaren keskellä. Kuva: U. Köngäs 2009.

Tykkipatterin noin 47,5 m pitkä, luode-kaakko-suuntainen rintavalli on maarakenteinen. Se on noin 2 m korkea ja noin 9 m leveä. Kaakkoispäässä valli taittuu sivusuojaksi, joka on noin 4 m pitkä. Vallikäytävä on noin 5,5 m leveä ja sen noin 0,5 m korkea ulkoruuna laskee loivasti lounaaseen merelle päin. Maavallin ulkoruunassa, eli koolisreunassa, kulkee vallin alaosaan noin 0,7x0,45 m kokoisista kivistä koostuva kivirivi.

¹⁶⁹ Esim. MV/VIK Sa 641, kartta vuodelta 1864

Teerisaarella kasvillisuus on a vointa. Kohteella kasvaa etupäässä lehtipuita ja hei näkasveja. Saaren kaakkoispäädyssä on puinen saunarakennus, johon liittyvä ulkoilukatos on rakennettu kiinni tykkipatteriin. Katoksen kohdalla valla on tuettu kiveyksellä. Saaren pohjoispäädyssä valliin on rakennettu suojakatos ja paikalla on nuotiopaikka, johon johtaa saunarakennukselta soralla ja kivillä päällystetty noin 0,5 m levyä polku. Polku kulkee v allikäytävän pääl lä. Saarella oli inventoinnin aikana lampaita laiduntamassa.

Kuva 77 Teerisaaren maarakenteinen tykkipatteri. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kartta 31 Teerisaaren tykkipatteri esitettyä vuonna 1864 laaditussa kartassa¹⁷⁰.

¹⁷⁰ Karttalähde: MV/VIK Sa 641, kartta vuodelta 1864

SANTAHAMINA TEERISAAREN TYKKIPATTERI

 Teerisaaren tykkipatterin aluerajaus

5.2.8 Lehmäsaari

Mj.rek. tunnus:	1000015446
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6673258, Ikoo: 3392460 Tykkipatteri Pkoo: 6673153, Ikoo: 3392423 Rakennuksen pohja
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Löfgren 1972, inventointi

Santahaminan pohjoispuolella sijaitsevaan Lehmäsaaren rakennettiin todennäköisesti 1800-luvun puolivälissä tykkipatteri. Lehmäsaaren tykkipatteri on rakenteeltaan tyypillinen 1800-luvun puolivälille, jolloin innoituslaitteet on varustettu nopeasti puuta, maata ja kiviä hyväksikäyttäen¹⁷¹. Patteri on rakennettu saaren pohjoisosaan korkeimmalle kohdalle. Saarella kasvaa koivuja, mäntyjä ja pensaikkooa, kallioisia rantoja lukuun ottamatta koko saari on korkean heinän peittösa. Lehmäsaaren tykkipatterin kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen, betonisen varastorakennuksen ja laiturin perustukset. Saaren eteläosassa on betonista ja kivestä tehtyä rakennetta ja saaren etelä- ja länsirannalla on useita kalliohakkauksia (ks. muut kohteet: Lehmäsaari 2).

Tykkipatterin lähes pohjois-eteläsuuntainen rintavalli on maarakenteinen. Rintavalli alkaa heti luodon pohjoisosaan kallon kärkeä ja se on ainakin osittain tehty kallon päälle. Rintavallin leveys on noin 8 m ja pituus noin 27 m. Valli on matala, vain noin 0,5–1 m korkea ja täysin kasvillisuuden peittämä, joten tarkempia maanpinnanmuotoja oli vaikea havaita. Rintavallin eteläpäässä valli laskee tasanteelle jyrkästi noin 1,5 m. Tasanteen kanssa tykkipatterin pituus on noin 34 m. Tasanteelle on kaivettu rintavallin puoleiseen pätyyn noin 2x2 m kokoinen kuoppa, joka on todennäköisesti myöhemmin tehty. Vallikäytävän leveys on noin 7,5 m ja pituus noin 22 m.

Patterin keskeltä laskee saaren länsirantaan maaluiska, jonka leveys on noin 5 m. Luiskan pohjoispuolelle, jyrkästi laskevaan kallioseinään on tehty betoninen varasto, joka on osittain

¹⁷¹ Löfgren 1972:11

louhittu kallioon. Se on todennäköisesti rakennettu patterin kunnostus töiden aikana 1890-luvulla¹⁷². Varaston korkeus on noin 2,10 m, leveys 2,15 m ja syvyys 1,75 m.

Kuva78 (vasemmalla) Lehmäsaaren patterin maavalli. Kuva: U. Kögäs 2009.

Kuva 79 (oikealla) Betoninen varasto. Kuva: U. Kögäs 2009.

Lehmäsaaren länsirannalla on ollut patteriin kuuluva laituri. Veden alla erottuu noin 5 metrin matkalla kivi rivistö. Kivien koko on noin 0,5x0,60 m. Länsirannalla on erotettavissa nelionmuotoinen kuopanne, jonka mitat ovat noin 2,40x2,40 m ja syvyys noin 0,50 m. Kyseessä on mahdollisesti Löfgrenin inventointiraportissaan mainitsema kaivo¹⁷³. Mahdollisia rakenteita ei pystytty havaitsemaan, koska kuopanne ja sen ympäristö on täysin kasvillisuuden peittämä.

Lehmäsaaren eteläosassa, noin 100 m päässä tykkipatterista etelään, on suorakaiteen muotoinen pohjois-eteläsuuntainen rakenne. Betonista valettu tasanne on osittain suoraan kallion päällä ja osittain sen alusta on tehty kivistä ja betonista. Kallion päällä oleva osa on noin 0,10 m korkea ja kivistä rakennettu osa 0,54 m korkea. Rakenteen pituus on noin 11,7 m ja leveys 4 m. Pinta on tasainen. Betonialustan paikalle on merkitty rakennusvuoden 1950 karttaan¹⁷⁴. Rakenteen viereen tehtiin noin 0,30 x0,30 m kokoisia lapionpistoja, joista ei saatu lisäselvyyttä rakenteeseen.

¹⁷² Manninen 2000:77

¹⁷³ Löfgren 1972:102.

¹⁷⁴ Maamittaushallitus 1950, maaperäkartta. Kartta liitteenä teoksessa Helsingin kaupungin historia I.

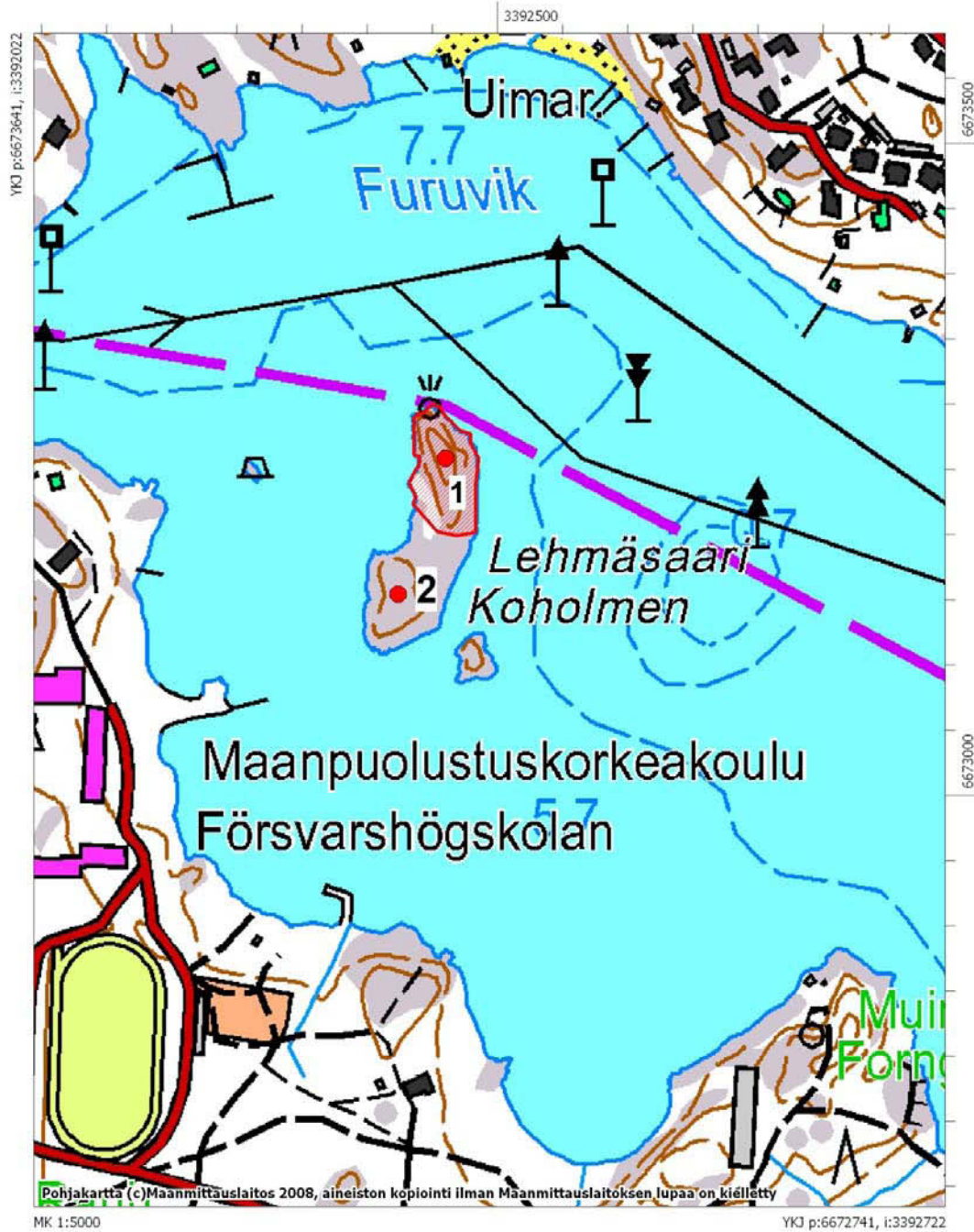

Kartta 32 Lehmäsaaren tykkipatterista laadittu päivämäärämätön konseptikartta¹⁷⁵.
Kuva 80 Lehmäsaaren betoninen tasanne. Kuva: U. Kõngäs 2009.

¹⁷⁵ Karttalähde: MV/VIK Sa 659, kartassa ei ole vuosilukua

LEHMÄSAARI

- 1. Lehmäsaaren tykkipatterin aluerajaus
- 2. Rakennuksen pohja

5.2.9 Nuottasaari

Mj.rek. tunnus:	1000015451
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671574, Ikoo: 3390480
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	E. Löfgren 1972, inventointi

Nuottasaaren, S antahaminan ja K uninkaansalmen v äliin rakennettiin vuonna 1855 tykkipatteri¹⁷⁶. Aikaisemmin paikalla on ollut venäläisten rakentama Suomen sodan aikainen patteri¹⁷⁷. Nuottasaaren patterin kokonaisuus pitää sisällään patterivarustuksen, laiturin ja mukulakivisen tykkien. Hyvin säilynyt patteri on rakennettu saaren korkeimmalle kohdalle kallion päälle. Rintavallin päällä ja ympärillä kasvaa mäntyjä ja pensaita. Koko saarta peittää korkea heinikko ja rannassa paksu sammal. Saaren länsipäädyssä on ollut rakennus, joka on merkitty vielä vuoden 1967 peruskarttaan¹⁷⁸. Paikalla kasvaa useita marjapensaita. Länsirannalla on myös noin 2x2 m kokoisia kuoppia sekä puutarhapengerryksen jäänteitä, jotka liittyvät todennäköisesti paikalla sijainneeseen rakennukseen.

Lähes itä-länsi-suuntaisen maarakenteisen patterin rintavallin kokonaispituus on noin 68 m ja leveys 7 m. Itäreunassa vallin tai tuihin pohjois-eteläsuuntaiseksi sivusuojaksi, jonka pituus on noin 12 m ja leveys 3 m. Varustuksen etupuolella, maavallin eteläpuolella on noin 3–6 m leveä tasanne, jonka jälkeen kallio on lohkottu jyrkästi laskemaan kohti merta. Kallioseinä on noin 2,5–3 m korkea ja siinä näkyy kulmikkaita kiilan tms. jälkiä.

Varustuksessa on neljä tykkiasemaa. Tykkiasemat ovat suorakaiteenmuotoisia noin 8,5x6 m kokoisia maaterasseja. Niiden korkeus on pohjoispäädyssä noin 0,6–1,5 m. Tykkiasemien kohdalla rintavallin korkeus on noin 1–2 m. Kunkin tykkiasemien kohdalla maavallissa erottuu yksi noin 8 m pitkä, 6–9 m leveä ja 1,1–2 m syvä ampuma-aukko. Rintavallissa on yhteensä neljä kivirakenteista ammustarvikekomeroa. Komerot on rakennettu vuonna 1887, kun patteria on uudistettu¹⁷⁹. Ammustarvikekomeroitten kiveyksen korkeus on noin 1,5 m ja

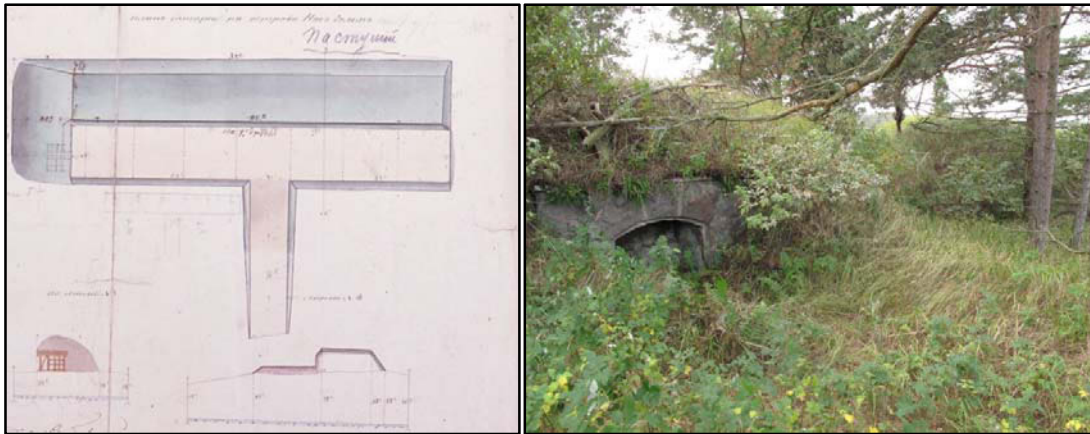
¹⁷⁶ MV/VIK Sa 595, kartta vuoden 1855 töistä (kartta vuodelta 1856).

¹⁷⁷ Talvio1978:101-102

¹⁷⁸ Maanmittaushallitus peruskartta (203406) vuodelta 1967.

¹⁷⁹ Manninen 2000:109

sen lohkokivet ovat noin 0,5x0,4 m kokoisia. Ammustarvikekomeroiden koko on noin 1x1,4 m ja syvyys 0,85 m. Komeroiden karmeissa on kiinni rautaiset saranatpit.

Kartta 33 Nuottasaaren tykkipatteri esitettynä vuoden 1864 kartassa¹⁸⁰.

Kuva 81 Rintavallin kivisen ammustarvikekomeron takana erottuu maavallissa oleva ampuma-aukko. Kuva: U. Köngäs 2009.

Varustuksen itäpuolella on soikea maakumpu, jonka koko on noin 3,5x7 m ja korkeus 1,5 m. Kummun pohjoispuolella on jyrkkä. Eteläpuoleinen seinä on noin 0,6 m korkea. Eteläpäätyyn on kaivettu yksi iso ja kaksi pienempää kuoppaa. Isompi neliön muotoinen kuoppa on noin 2x2 m kokoinen ja 0,2–0,6 m syvä. Pienemmät kaivannot ovat noin 0,5x0,6 m kokoisia ja 0,5 m syviä. Myös patterin länsipuolella noin 2,5 m päässä rintavallista on suorakaiteenmuotoinen maakumpu, joka on noin 5x3 m kokoinen ja 1,5–2 m korkea. Kumpareet ovat mahdollisesti toimineet tulenjohto- ja tähytyspaikkoina tai ne ovat vanhojen ruutikellareiden jäänteitä¹⁸¹.

Patterille johtaa saaren pohjoisrannasta mukulakivitie, jonka päässä on ollut vuonna 1890 rakennettu kivilaituri¹⁸². Tie on täysin sammaleen peitossa, mutta sen korotetut reunat erottuvat 0,2–0,3 m korkeana. Tien leveys on noin 4,4 m. Laiturista on rannassa näkyvissä laiturin perustukset, jotka todennäköisesti jatkuvat veden alle. Perustuksen reunat on rakennettu lohkokivistä. Kivien koko on noin 1,2x0,35–0,3x0,2 m. Kivissä näkyy poranjälkiä, joiden halkaisija on 3 cm. Rakenteen sisäosa on pääosin täytetty luonnonkivillä. Perustusten pituus on noin 8,4 m, leveys 2,9 m ja korkeus 1 m. Kivet on ladottu suoraan kallion päälle, väleissä ei näy lastia.

¹⁸⁰ Karttalähde: MV/VIK Sa 641, kartta vuodelta 1864.

¹⁸¹ esim. Manninen 2000:109, Löfgren 1972:97

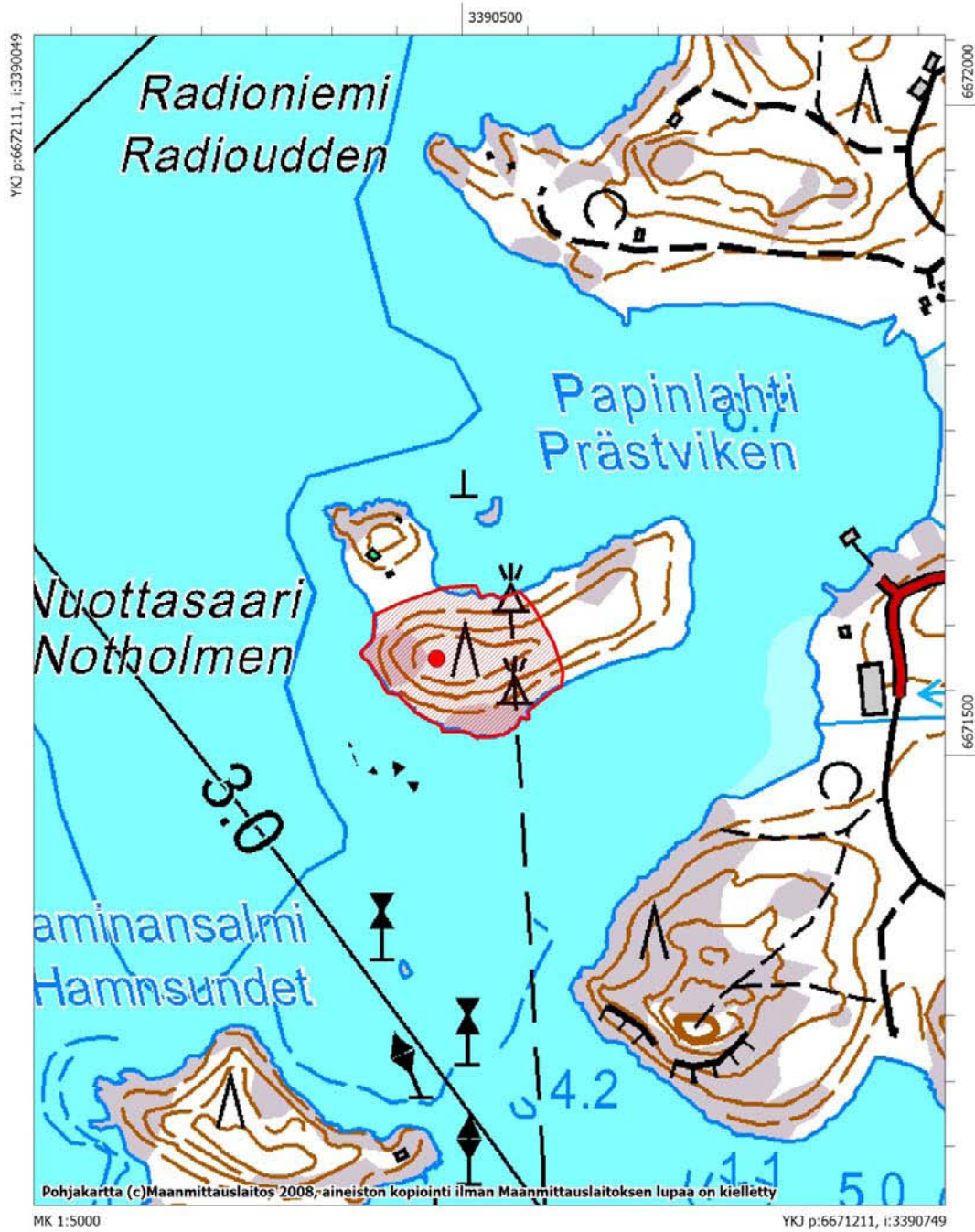
¹⁸² Manninen 2000:109.

Kuva 82 (vasemmalla) Patterin länsipuolella oleva maakumpu. Kuva: U. Kõngäs 2009.
Kuva 83 (oikealla) Nuottasaaren tykkipatterin laituri. Kuva: U. Kõngäs 2009.

NUOTTASAARI

 Nuottasaaren tykkipatterin aluerajaus

5.2.10 Santahamina Kissalampi 4

Mj.rek. tunnus:	1000015430
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Uusi aika
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672266, Ikoo: 3393459
Peruskartta:	203409
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan pohjoisosaan Isosaaren päätien pohjoispuolella, pattereiden 6 ja 7 välissä on kallioesiintymän eteläpuolella kolme erikokoista kivestä tai kivistä ja betonista tehtyä rakennetta. Alueelle johtaa vanha tie, joka on noin 5 m leveä. Kohde sijaitsee aukealla paikalla, jossa kasvillisuus on matalaa ruohikkoa, sansaalia ja samalta. Ympäristössä on sekametsää.

Suurin rakenteista, suorakaiteenmuotoinen kivistä ja betonista tehty rakenne on koillislounaissauntainen. Sen koko on 7,5x4 m. Rakenteen koillispuolella on kiinnikautionreunassa. Lounaispuolella on mahdollisesti avoin, seinälinja on vaikea havaita siinä kasvavan puun vuoksi. Kaakkoispuolella on betonia, sen korkeus on noin 0,3 m ja leveys 0,25 m. Luoteispuolella on tehty lohkokivistä ja betonista, kivien koko on noin 0,1x0,1–0,2x0,2 m. Rakenteen sisällä erottuu tiilenkappaleita ja tiilimurskaa. Manninen (2000: 75) mukaan kyseessä on valonheitinasema.

Kuva 84 Suorakaiteenmukainen betonikivirakenne. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Suorakaiteenmuotoisen betonikivirakenteen itäpuolella on erikokoisista luonnonkivistä tehty kivikaari. Kivien koko on noin 0,55x0,38x0,23–0,95x0,95x0,5 m. Kaari on halkaisijaltaan 8–9 m kokoinen ja avoin luoteeseen päin. Kivikaaresta noin 7 m etelään on nurmen ja heinän peitossa kivikehä, jonka halkaisija on 1,5 m. Kivien koko on 0,1x0,15 m. Kehä muistuttaa vanhaa nuotiopaikkaa.

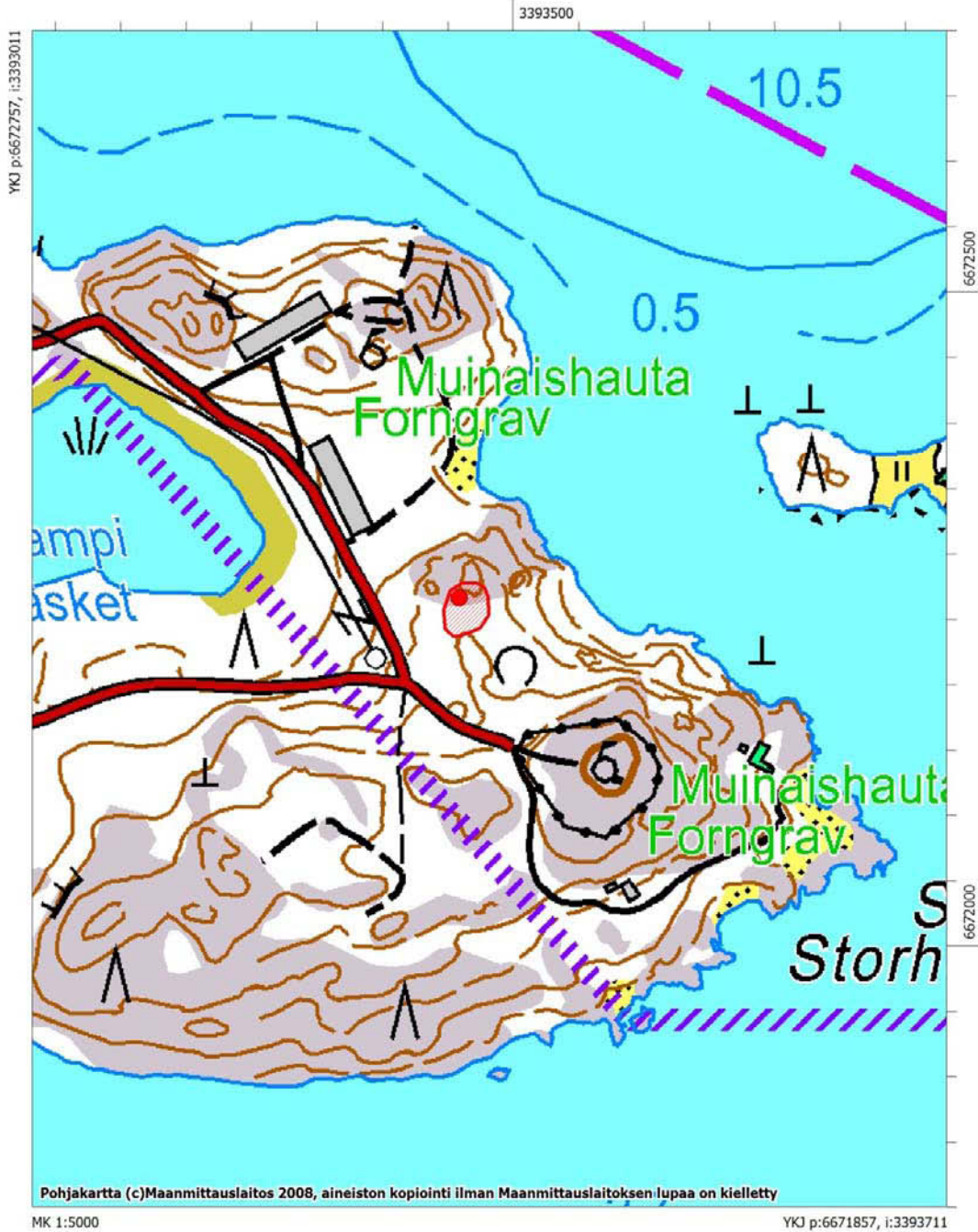

Kuva 85 (vasemmalla) Luonnonkivistä tehty kivikehä. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 86 (oikealla) Mahdollinen vanha nuotiopaikka. Kuva: U. Kõngäs 2009.

KISSALAMPI 4

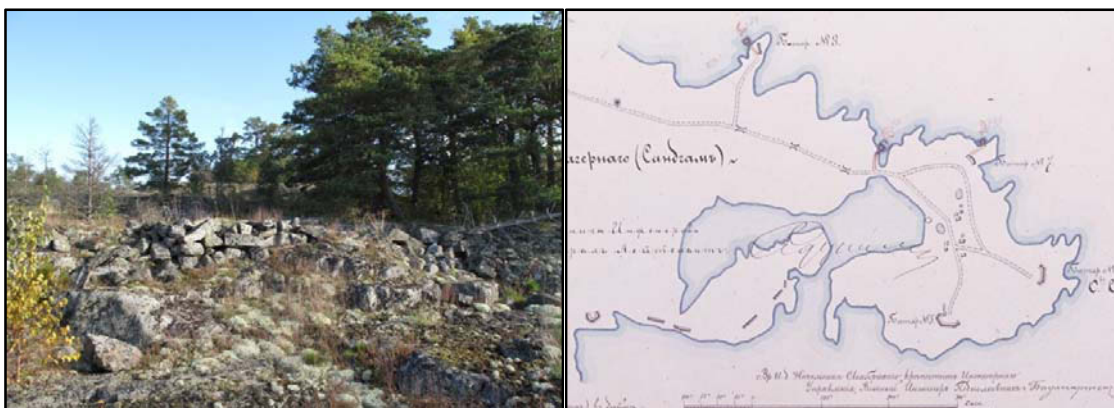
 Kohteen aluerajaus

5.2.11 Santahamina Kissalampi 5

Mj.rek. tunnus:	1000015431
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Kivivarustukset
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Uusi aika
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671965, Ikoo: 3393145
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan Isosaaren etelärannalla on kallion päällä noin 32 m pitkä kivimuuri. Muuri on ladottu noin 0,2x0,35–0,3x0,6 m kokoisista luonnon- ja lohkokivistä. Kivet ovat irtonaisia ja niiden välissä on maata. Kiveys on noin 1–1,6 m leveä ja noin 0,2–0,8 m korkea. Muurin merenpuoleinen reuna, eli eteläreuna erottuu maastossa selkeästi ja siinä on 1–3 kivikertaa. Muuri on rannansuuntainen, eli lähes itä-länsi-suuntainen. Noin 15 m päässä muurista rantaan päin kallionrinne laskeutuu hyvin jyrkästi mereen. Kiveyksessä on sortumia. Kohteelle johtaa tykkipatterilta V polku. Paikalla kasvaa jäkälä- ja heinäkasveja sekä mäntyjä. Kyseessä on mahdollisesti jäänteitä maihinnousun torjuntaan liittyvistä puolustusvarustuksista, kuten kiväärimiesten suojavalleista. Santahaminan Suurlahden pohjoisrannalla, Isosaaren länsipuolella on ollut puolustusvarustuksia, jotka on merkitty vuoden 1894 karttaan¹⁸³. Kartta-aineistossa varustuksia ei ole merkitty kuitenkaan juuri kyseessä olevan kivimuurin paikalle.

Kuva 87 Kivimuuri. Kuva: U. Köngäs 2009.

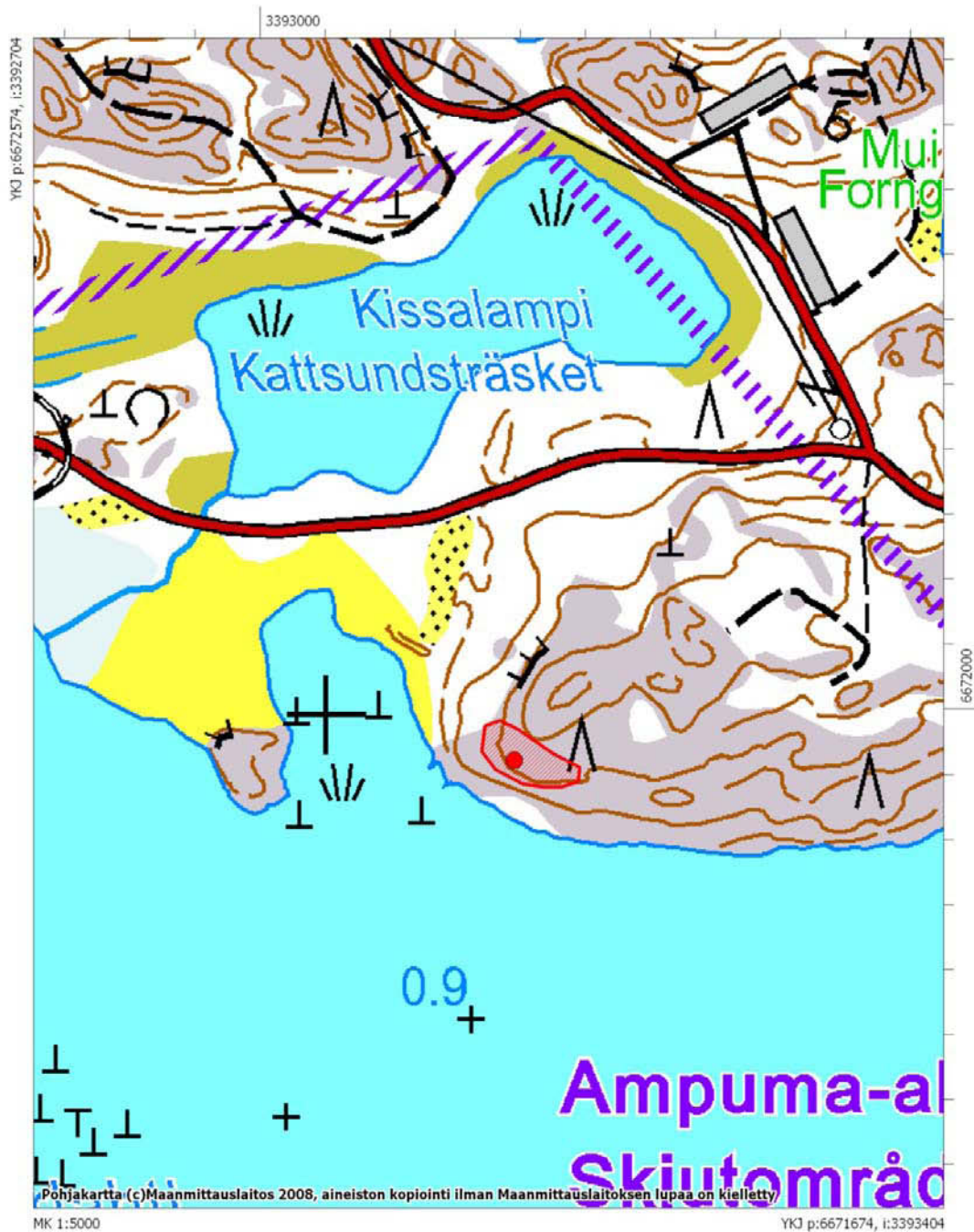
Kartta 34 Vuoden 1894 karttaan on merkitty Suurlahden pohjoisrannalle puolustusvarustuksia. Kivimuurin paikka on merkitty karttaan punaisella ympyrällä.¹⁸⁴

¹⁸³ MV/VIK Sa 653,654. Kartat vuodelta 1894

¹⁸⁴ Karttalähde: MV/VIK 654. Kartta vuodelta 1894.

SANTAHAMINA KISSALAMPI 5

 Kohteen aluerajaus

5.2.12 Santahamina Kissalampi 6

Mj.rek. tunnus:	1000015432
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkiasemat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1900-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672220, Ikoo: 3392866
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan itäosassa, Kissalammen lounaisrannalla, on jäänteitä ampuma-asemasta ja sekä betonirakenteesta. Kohde sijaitsee kosteahkossa se kametsässä vanhan Santahaminan Isosaareen johtavan tien pohjois- ja eteläpuolella. Noin 20 m päässä nykyisen tien pohjoispuolella kulkee vanha tie linja, joka todennäköisesti noudattelee vanhan tykkienlinjausta.

Tien pohjoispuolella sijaitseva ampuma-aseman betoninen jalusta on neliskanttinen, noin 5x5 m kokoinen ja 0,5 m korkea. Betoniperustan keskellä on pyöreä, halkaisijaltaan noin 1,6 m kokoinen rautainen tykkikehän kiinnitysalusta. Vastaavanlaisia tykkialustoja on ollut käytössä jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Rakenteen vieressä on puisia a-pukin jäänteitä. Kohteen ympäristössä on kaivantoja ja poistoita, joiden tekoajankohdasta ei ole tietoa. Tien eteläpuolella on vanhan keskenjääneen soikeanmuotoisen rautatien perustukset ja betoninen noin 4x2,2 m kokoinen ja 1,2 m korkea rakenne, joka mahdollisesti on rautatiehen liittyvä laiturirakenne.

Kuva 88 (vasemmalla) Betonisessa ampuma-aseman jalustassa oleva tykkikehän kiinnitysalusta. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 89 (oikealla) Betonirakenne tien eteläpuolella. Kuva: U. Kõngäs 2009.

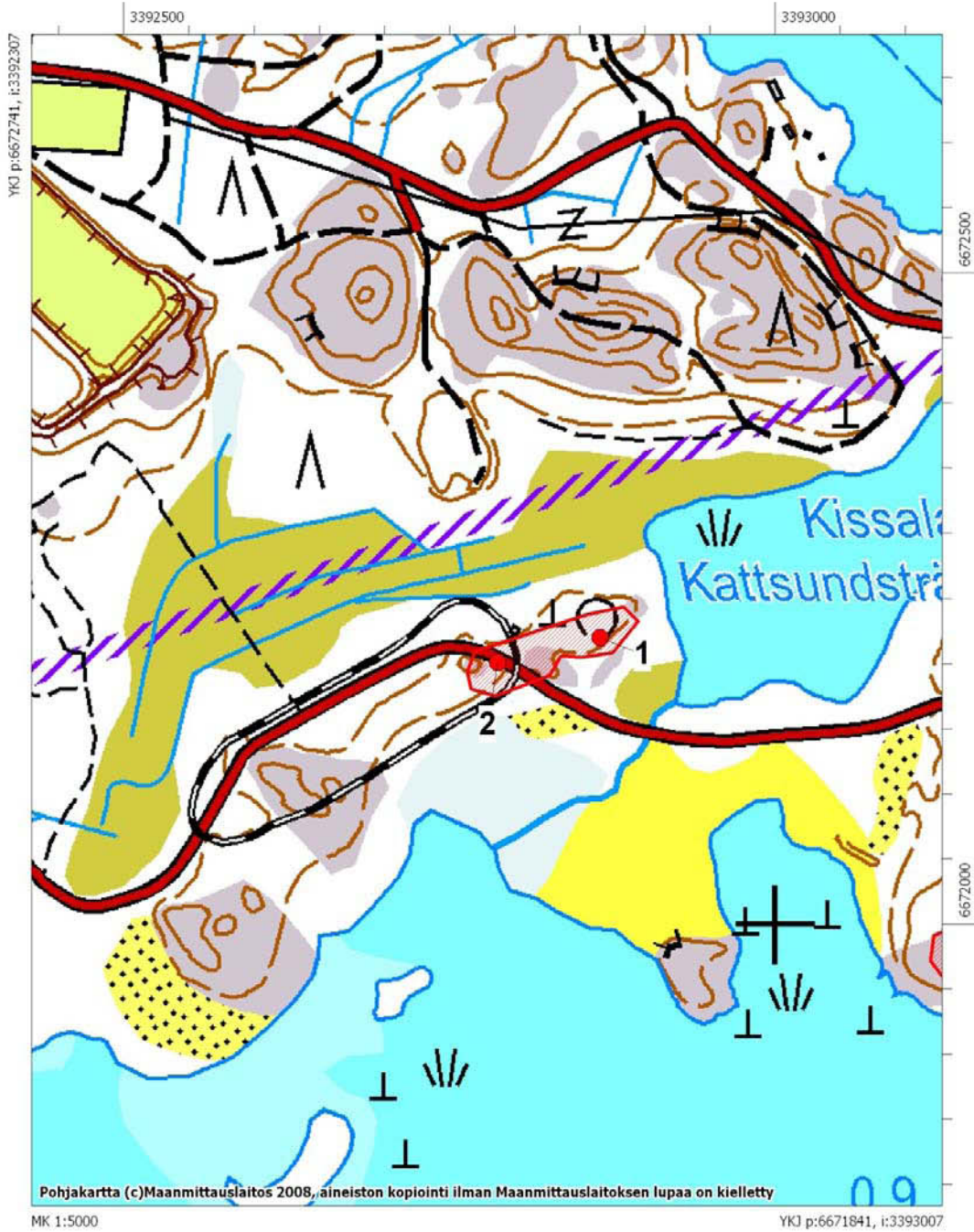
SANTAHAMINA KISSALAMPI 6

Kohteen aluerajaus

1. Tykkiasema

2. Betonirakenne

5.2.13 Santahamina Eteläranta 2

Mj.rek. tunnus:	1000015433
Laji:	Mahdollinen muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kivirakenteet
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671081, Ikoo: 3391522
Peruskartta:	203405
Aikaisemmat tutkimukset:	-

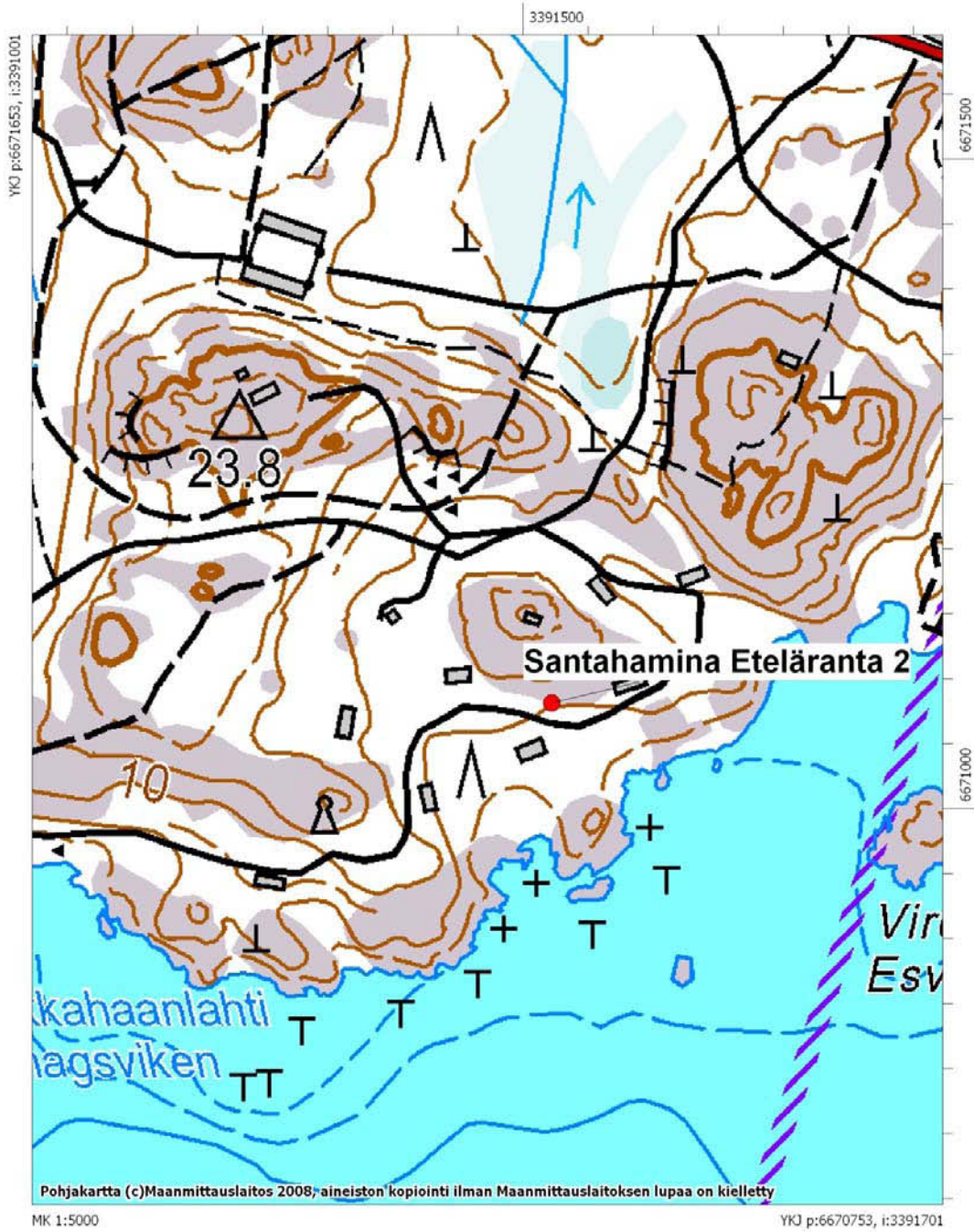
Santahaminan etelärannalla, noin 170 m tykkipatterista II koilliseen, on etelään päin viettävään rinteen rakennettu kivilatomus. Kohde sijaitsee suljetulla armeijan varastoalueella. Kallioisella mäellä varastoalueen reunassa kasvaa harvakseltaan mäntyjä. Matkaa meren rantaan kohteelta on noin 80 m

Rinteen alaosaan on kolmen suurin maakiven muodostaman rivin itäpuolelle ladottu luonnon- ja lohkokivistä noin 1,8x2,5 m kokoinen ja noin 0,8–0,9 m korkea soikeahko kivilatomus. Kivet ovat noin 0,25x0,25–0,35x0,7 m kokoisia ja ne ovat osittain sammaleen peitossa. Kivirakenne voi liittyä tykkipatteriin II ja sen on arveltu liittyvän lähipuolustusvarustuksiin. Latomuksen ympäristössä on noin 1,1 x 1,2x2 m kokoisia luonnonkiviä, joissa osassa on lohkottuja pintoja.

Kuva 90 Kivilatomuksen takana apulaistutkija Tiina Mikkanen dokumentoimassa kohdetta. Kuva: U. Kõngäs 2009.

SANTAHAMINA ETELÄRANTA 2

5.2.14 Santahaminan tykkitiet

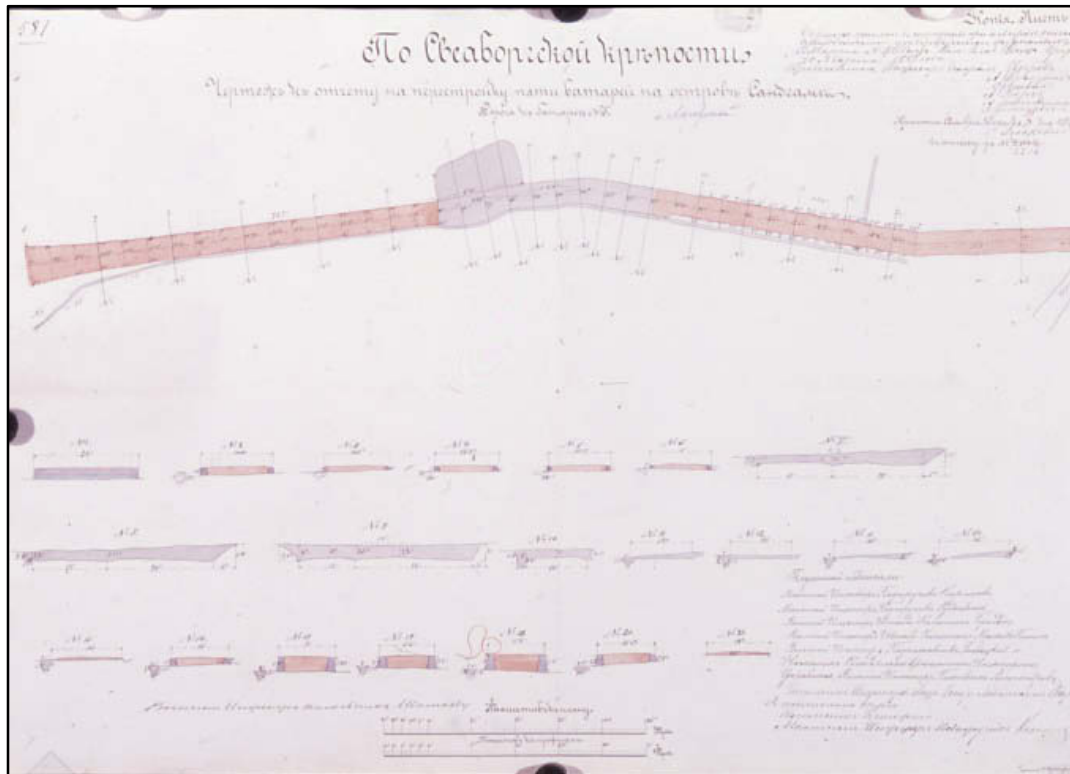
Mj.rek. tunnus:	1000015441
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Tykkitiet
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671545, Ikoo: 3391705 (koordinaatit ennallistetun tykkitien kohdalta)
Peruskartta:	230405, 203406, 203409
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan tykkipattereita on yhdistänyt mukulakivinen tykkitieverkosto. Tiet on rakennettu tukevilla tienreunatuilla remmilla luonnonkivillä tai lohkokivillä. Joissakin tien osissa on pengerrytetty. Tien keskiosassa on päällystetty reunustaa pienemmällä mukulakivillä. Tien leveys on vaihdellut 4 ja 12 metrin välillä riippuen paikasta ja käyttötarkoituksesta. Tien vieressä on saattanut olla oja¹⁸⁵.

Vanha tieverkosto kartoitettiin ja rajattiin maastohavaintojen perusteella sekä käyttäen apuna vanhoja karttoja¹⁸⁶. Samat tielinjat ovat edelleen käytössä, osa mukulakiveyksistä erottuu yhä maanpinnalle ja osa on peittyneet, kun teitä on myöhemmin parannettu. Vaikkei mukulakiveystä ole aina erotettavissa maanpinnalle, on hyvin todennäköistä että nykyisen tienpinnan alla on säilynyt arkeologisesti mielenkiintoisia kerroksia ja rakenteita. Tykkitiet liittyvät saarennetykkipattereiden muodostamaan historialliseen kokonaisuuteen ja ovat suojeltuja muinaisjäännöksiä. Mikäli tällaisella tienosuudella tehdään töitä, joiden aikana maahan kaajotaan, on Museovirasto on kanssietukäteen neuvoteltava tarvittavista toimenpiteistä ja tutkimuksista.

¹⁸⁵ MV/VIK Sa 578, Sa 581, kartat vuodelta 1887.

¹⁸⁶ MV/VIK Sa 32, kartta vuodelta 1885 ja Sa 33, kartta vuodelta 1897; MV/ Venäläiset topografikartat vuosilta 1904-1911

Kartta 35 Kuva tykkiteiden erilaisista profiileista tykkipatterin V lähellä¹⁸⁷.

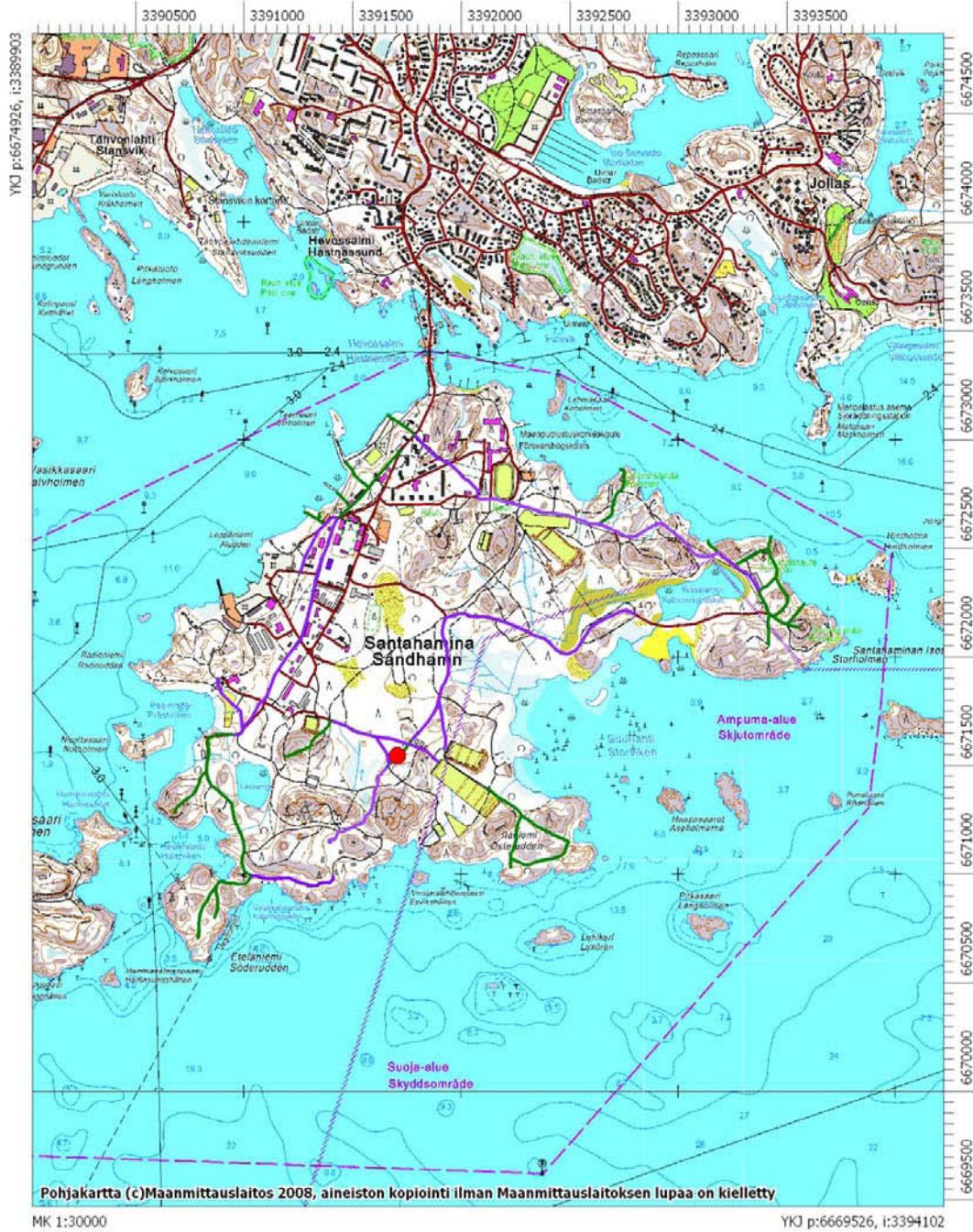

Kuva 91 Ennallistettu tykkitie Santahaminassa. Kuva: U. Kõngäs 2009.

¹⁸⁷ Karttalähde: MV/VIK Sa581, kartta vuodelta 1887.

SANTAHAMINAN TYKKITIET

- Maastossa havaittu tykkitie
- Kartta-aineiston perusteella merkitty tykkitie

5.2.15 Santahamina Hämylänniemi 2

Mj.rek. tunnus:	1000015442
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Suojahuoneet
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672509, Ikoo: 3392635
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	Löfgren 1972, inventointi

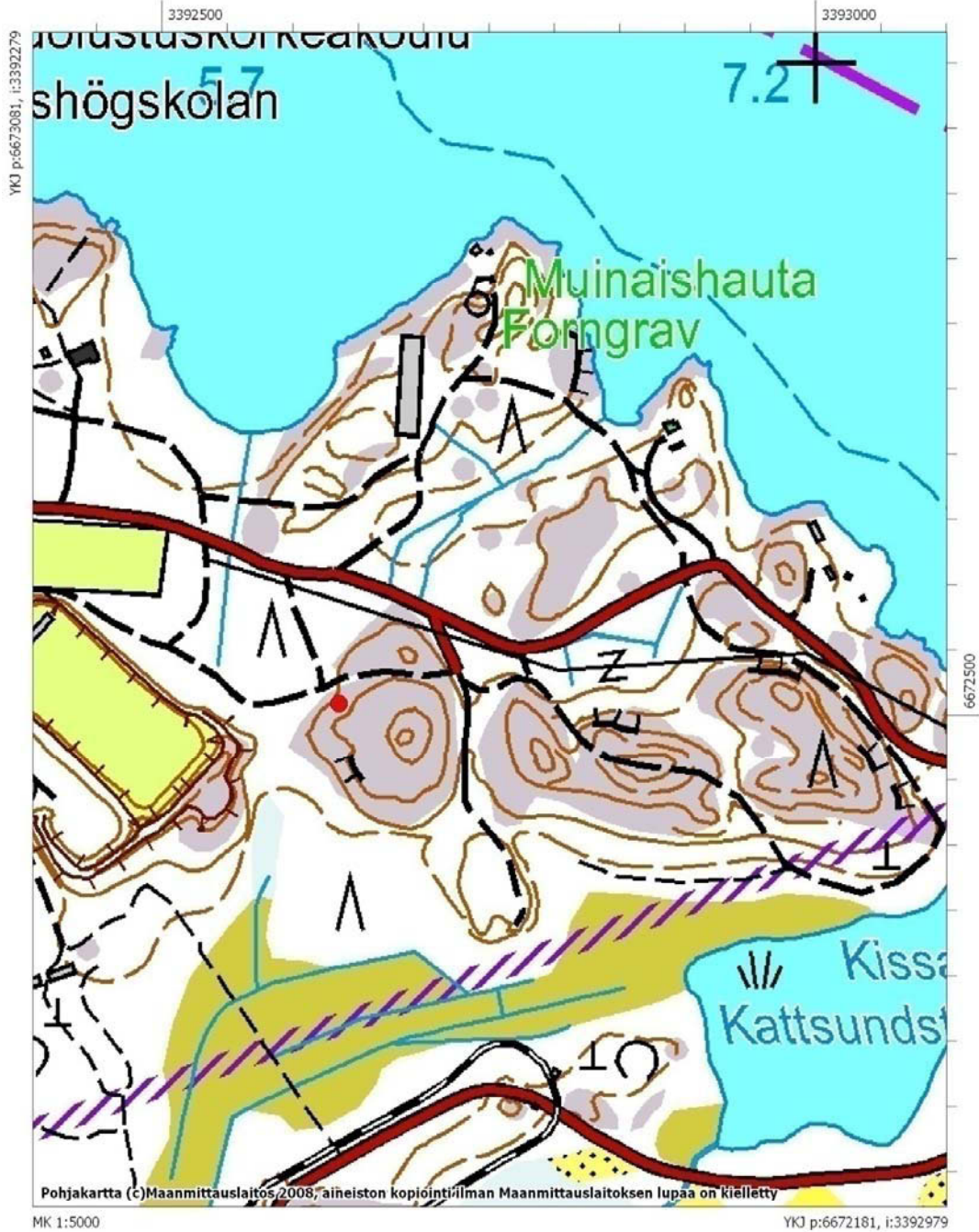
Santahaminan pohjoisosassa, Isosaaren vievän tien eteläpuolella, pistooliampumaradan länsipuolella on kallionkupeessa osittain kallioon louhittu suoja. Sille johtaa tie saareen menevältä tieltä. Suoja on betonirakenteinen ja se on tuettu rautapalkeilla. Suojan leveys on suuaukonkohdalla noin 5 m, korkeus 3 m ja syvyys 7,5 m. Suoja on osittain täytetty hiekalla.

Kuva 92 Betoninen kallioon louhittu suoja. Kuva: U. Kögäs 2009.

SANTAHAMINA HÄMYLÄNNIEMI 2

- Santahamina Hämylänniemi 2

5.2.16 Santahamina Hauteralahdi

Mj.rek. tunnus:	1000015445
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Suojahuoneet
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671152, Ikoo: 3390964
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

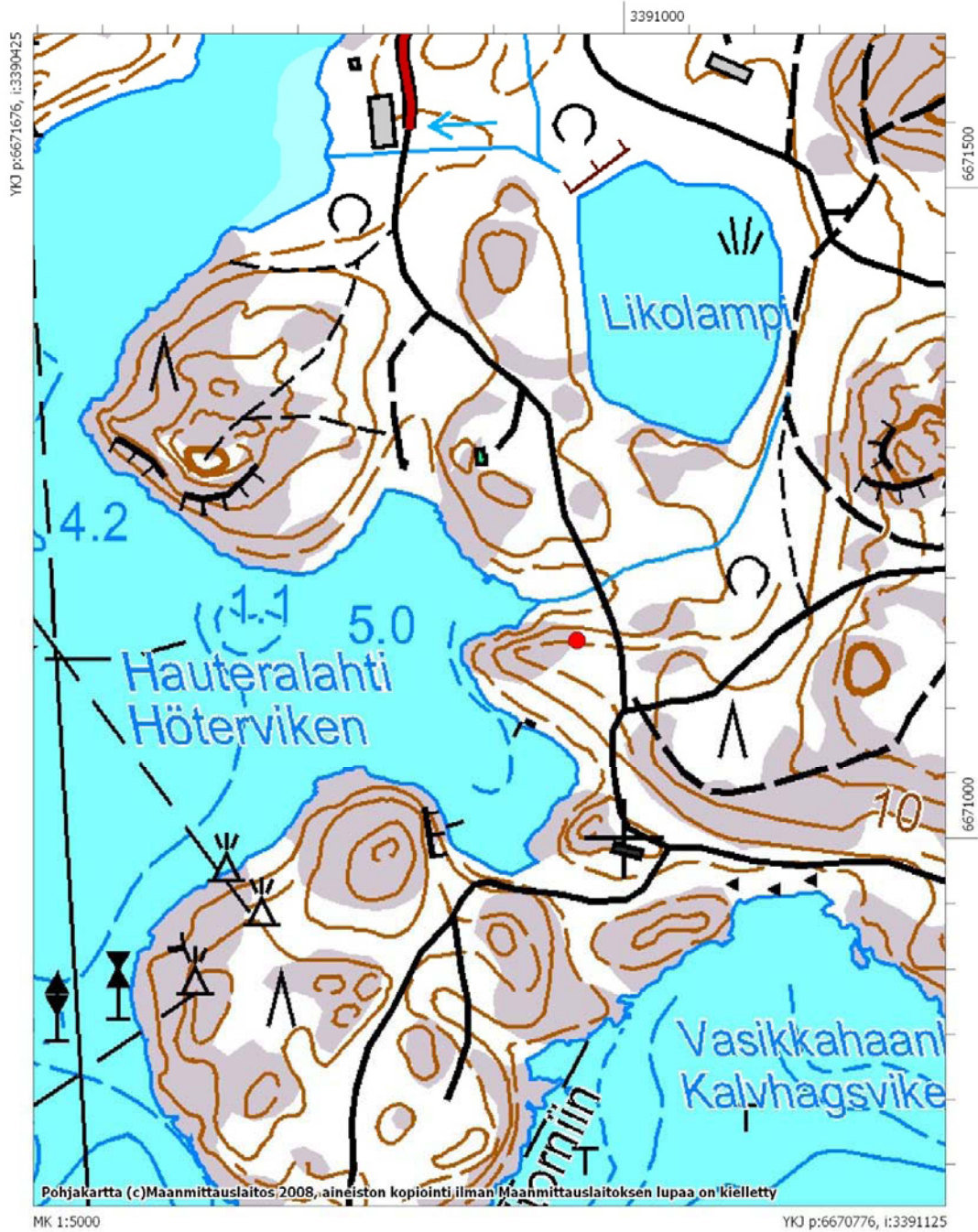
Santahaminan l uoteisrannalla, H auteralahden pohjukassa on beto ninen suo jahuone. Suojahuone on rakennettu koilliseen laskevaan k allion rin teeseen k alliota vasten. Huone on noin 2 x2 m kokoinen ja 1,9 m korkea. Sen betoniseinät ovat noin 0,7 m paksu t. Huoneen takaseinä on kalliota. Koillisseinässä olev a ov iaukko on noin 0,6 m leve ä ja 1,3 m korkea. Betonikatteen päällä on maata. Suo jahuoneelta on noin 3 0 m sen itäpuolella k ulkevalle hiekkatielle, vanhalle tykkitielle.

Kuva 93 Betoninen suojahuone. Kuva: U. Kögäs 2009.

SANTAHAMINA HAUTERALAHTI

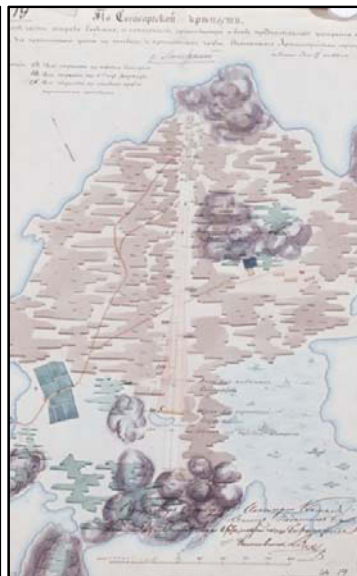
- Santahamina Hauteral lahti

5.2.17 Santahamina Likolampi

Mj.rek. tunnus:	1000015448
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	Maavallit
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671344, Ikoo: 3391501
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan eteläosassa, Liko lammen itäpuolella on itä-länsisuuntainen maavalli. Valli on noin 20 m pitkä, 3 m leveä ja 0,8–3 m korkea. Vallin on myöhemmin kaivettu poteroita. Kyseessä on mahdollisesti 1830-luvulla rakennetun tykistön harjoitusampumaradan maalivalli. Vallin edestä on löydetty tykinkuulan kappaleita¹⁸⁸. Vallin taustalla, eli eteläpuolella kohoaa kallioinen mäki. Kohteen ympäristössä kasvaa etupäässä mäntymetsää.

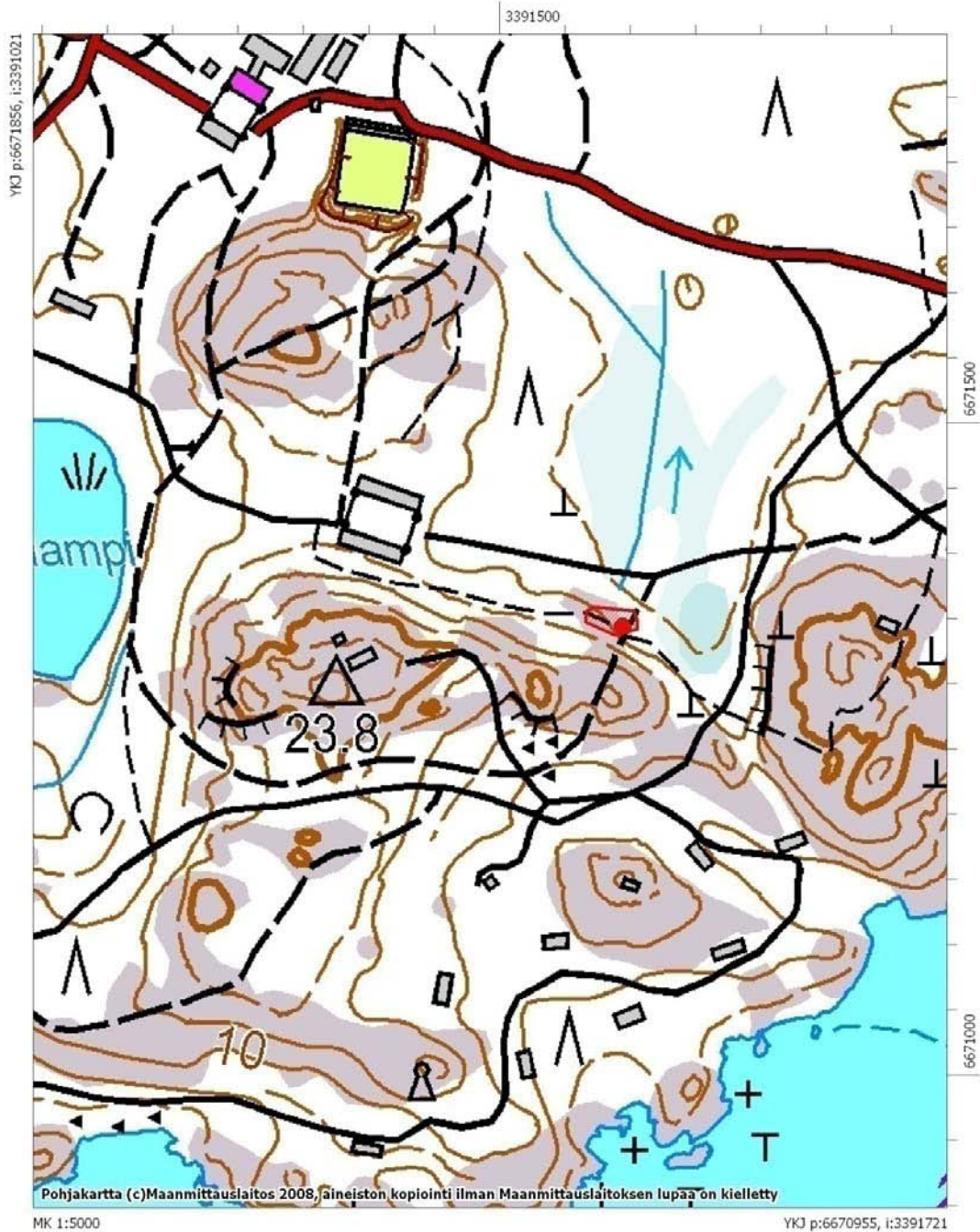
Kuva 94 Maavalli erottuu hyvin maastossa. Kuva: U. Köngäs 2009.
Kartta 36 Ampumaradan pääty merkittynä vuoden 1848 karttaan¹⁸⁹.

¹⁸⁸ J. Nieminen, suullinen tiedonanto 24.9.2009

¹⁸⁹ Karttalähde: MV/VIK Sa 19, kartta vuodelta 1848.

SANTAHAMINA LIKOLAMPI

 Kohteen aluerajaus

5.2.18 Santahamina Leppäniemi 1

Mj.rek. tunnus:	1000015450
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1900 luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672660, Iko: 3391364
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan luoteisrannalla, sot ilaskodin länsipuolella on kaksi maakumpuna maastossa erottuvaa vesisäiliötä. Säiliöt on rakennettu vuosina 1913–1915 ja ne liittyvät niiden vieressä olevaan vedenpuhdistamo- ja sähkölaitokseen. Säiliöt sijaitsevat vieretysten ja niiden päällä kasvaa nuoria puita ja heinikko a. S oikeanmuotoiset säiliöt ovat noin 4–5 m korkeat. Kumpujen leveys niiden alaosasta on noin 13–15 m ja kummun päältä noin 5 m. Itäpuolelta säiliöiden päälle johtaa betoniset portaat. Säiliöiden päällä on kaivonkannet. Pohjoisemman säiliön oviaukko on sen koillisreunalla ja eteläisemmän säiliön oviaukko sen eteläpuolella. Teräsovien seinä oli tuettu betonilla. Kumpujen itäpuolella oleva betoninen vedenpuhdistus- ja sähkölaitos on noin 35x18 m kokoinen ja sen katto on peitetty maalla.

Kuva 95 (vasemmalla) Apulaistutkija Tiina Mikkanen on dokumentoimassa kohdetta eteläisemmän vesisäiliön päällä. Kuva: U. Köngäs 2009.

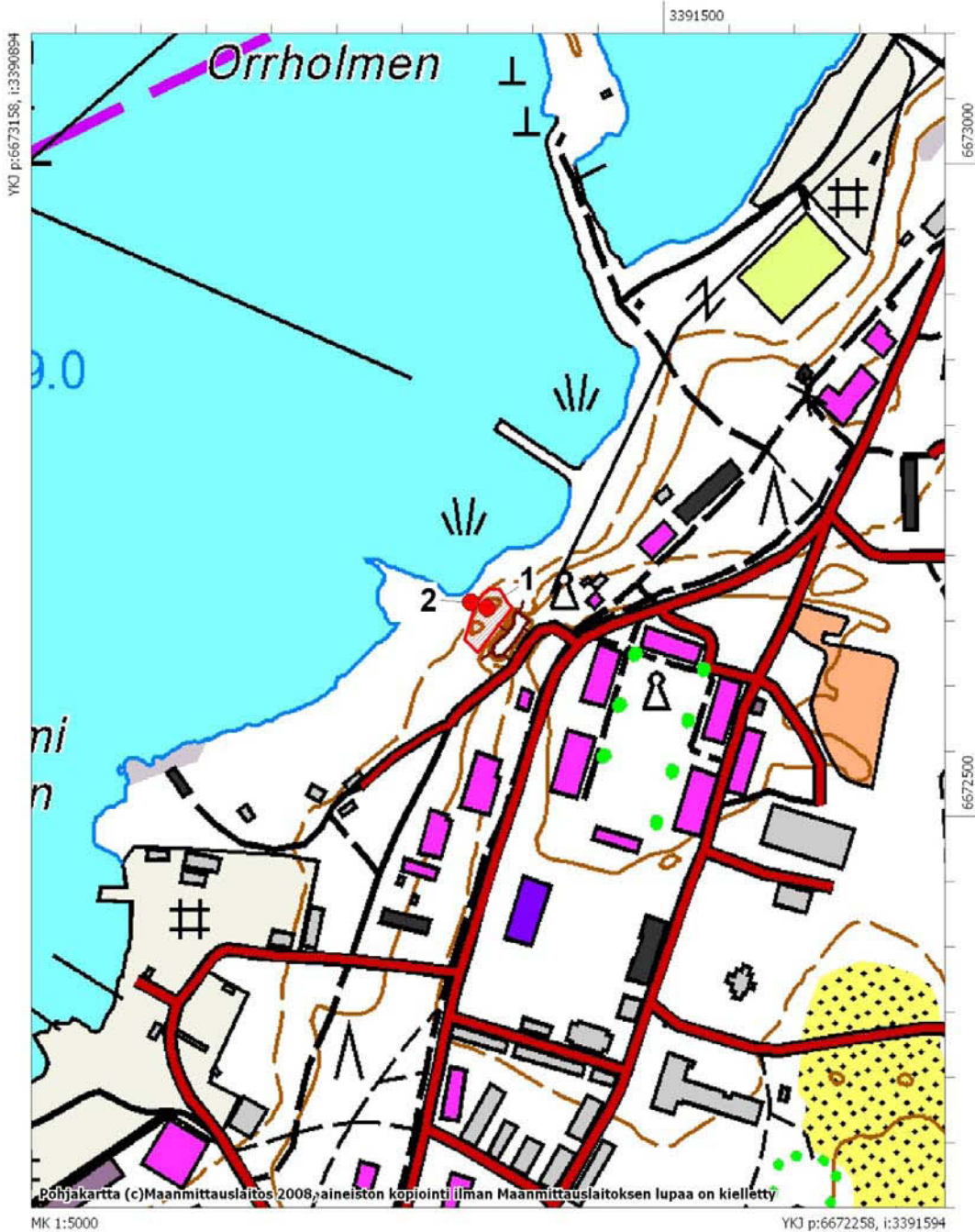
Kuva 96 (oikealla) Vesisäiliöt sijaitsevat kuvassa näkyvän vesi- ja sähköaseman vieressä tien vasemmalla puolella. Kuva: U. Köngäs 2009.

SANTAHAMINA LEPPÄNIEMI 1 JA 2

Kohteen aluerajaus

1. Santahamina Lepäniemi 1
2. Santahamina Leppäniemi 2

5.2.19 Santahamina Leppäniemi 2

Mj.rek. tunnus:	1000015452
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Puolustusvarustukset
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672663, Ikoo: 3391352
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan luoteisrannalla, sotilaskodin länsipuolella sijaitsee meren rannassa reunoiltaan kivetty kaivo. Kohteen itäpuolella on kaksi vesisäiliötä, jotka erottuvat maastossa maakumpuina (ks. kohde Santahamina Leppäniemi 1). Kaivo on kahdeksankulmainen ja sen 0,4 m korkeat seinät on muurattu lohkokivistä. Kivien välissä näkyy laastia. Kivet ovat noin 0,25x0,2 m kokoisia ja niissä on halkaisijaltaan noin 3 cm kokoisia poranreikiä. Kaivo on halkaisijaltaan noin 3,4 m kokoinen. Kaivo on peitetty betonikannella, jonka päällä kasvaa sammalta. Kaivon ympärillä kasvaa paljon uoria puita, horsmaa ja heinää. Kyseessä on mahdollisesti kaapelikaivo. Kohteen sijainti on esitetty edellisessä kohteessa, Santahamina Leppäniemi 1, yhteydessä olevassa peruskarttaotteessa.

Kuva 97 Kaapelikaivo on kahdeksankulmainen ja sen reunat on kivetty. Kuva: U. König 2009.

5.2.20 Santahamina vesitorninmäki

Mj.rek. tunnus:	1000015453
Laji:	Mahdollinen muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kivirakenteet
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672555, Ikoo: 3391919
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan keskiosassa sijaitsevilla vesitorninmäellä on soikea, reunoiltaan kivillä tuettu kuoppa. Rakenne sijaitsee noin 9 m päässä vesitornin itäpuolella. Kuopan pituus on noin 3 m, leveys 2 m ja syvyys 0,5 m. Kuopan reunoilta ladottuja lohkokiviä on näkyvissä 1–3 kivikertaa. Kivet ovat noin 0,3x0,35–0,3x0,6 m kokoisia. Kuopan keskellä kasvaa koivu sekä kookas mänty. Kuopan itä- ja kaakkoispuolella on pengerryksmäätä. Pengerryks on tuettu noin 0,5 m korkealla kiveyksellä. Kiveys on noin 19 m pitkä ja se on ladottu lohkokivistä. Pengerryks kaartuu puoliympyränmuotoiseksi.

Kyseessä on mahdollisesti Niemisen (2008:78) mainitseman tähytystornin perustuksen et. Santahaminassa on toiminut tähytystasema ainakin vuodesta 1913 eteenpäin. Vesitorninmäki on korkea kalliomäki, ja näkyvyys sieltä on ollut hyvä Villingin suuntaan, missä on sijainnut toinen tähytystasema¹⁹⁰. Santahaminan 1860-luvulla rakennetun reduitin maavallit kiertävät vesitornin mäkeä noin 25 m päässä kivirakenteesta.

Kuva 98 (vasemmalla) Reunoiltaan tuettu kuoppa. Kuva: U. Kögäs 2009.

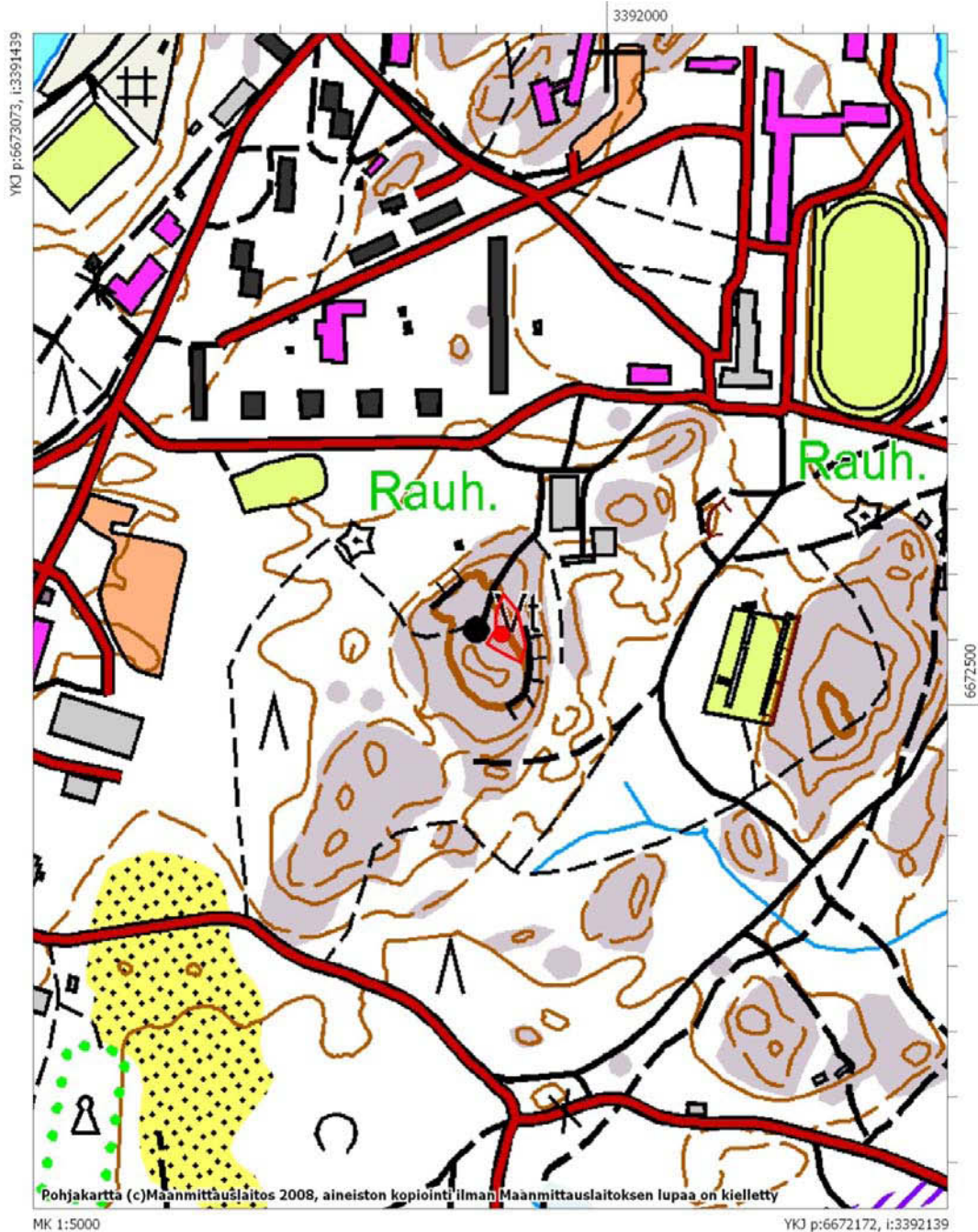

Kuva 99 (oikealla) Kivin tuettua pengerrystä. Kuva: U. Kögäs 2009.

¹⁹⁰ Nieminen 2008:78

SANTAHAMINA VESITORNINMÄKI

 Kohteen aluerajaus

5.2.21 Santahamina Sahara

Mj.rek. tunnus:	1000015454
Laji:	Mahdollinen muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Hautapaikat
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1900-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671850, Ikoo: 3391600
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Viaporin k apinassa 19 06 kaatun eita k apinallisia h audattiin Santahaminan S aharaan¹⁹¹. Hautausmaan tarkka sijainti ei ole tiedossa, mutta ar meijan h arjoitteluiden yhteydessä on Saharan eteläosista löytynyt usein luunsirpaleita¹⁹². Inventoinnin aikana Saharan eteläosissa tarkasteltiin maan pintaa, josta löydettiin yksi parin senttimetrin kokoinen luunsirpale. Palasta ei pystynyt sanomaan, onko ky seessä ihmisen vai eläimen luu ja se h audattiin ta kaisin maahan. Maaperältään hieno aiekk aa oleva alue on hyvin myllättyä. Ar meijan harjoittelutoiminnan m yötä m aanpinnan päällimmäiset kerrokset ovat sek oittuneita paikoittain ain akin 0,5 m sy vyyteen asti ja liikkuvat kun paik alla ajetaan erilaisilla ajoneuvoilla. Alueelle on myös kaivettu poteroita ja kaivantoja. Paikalla on myös sijainnut

lentokenttä 1900-luvun alkupuoliskolla¹⁹³. Mahdollisesti parhaiten säilyneitä alueita ovat heinikkoiset harvakseltaan mäntyä ja koivu ja kasvavat alueet. Kohteen aluerajaus perustuu maastotarkastuksen yhteydessä tehtyyn arvioon. Koska selkeitä merkkejä hautoamisen sijainnista ei ole ja alueella maankäyttö on muokannut huomattavasti ainakin maanpinnankerroksia, on aluerajaus vain suuntaa-antava.

Kuva 100 Saharan hiekkamaa on sekoittunutta ja kulunutta. Kuva: U. Königäs 2009.

¹⁹¹ Nieminen 2008: 74, Salomaa 1965: 187-191

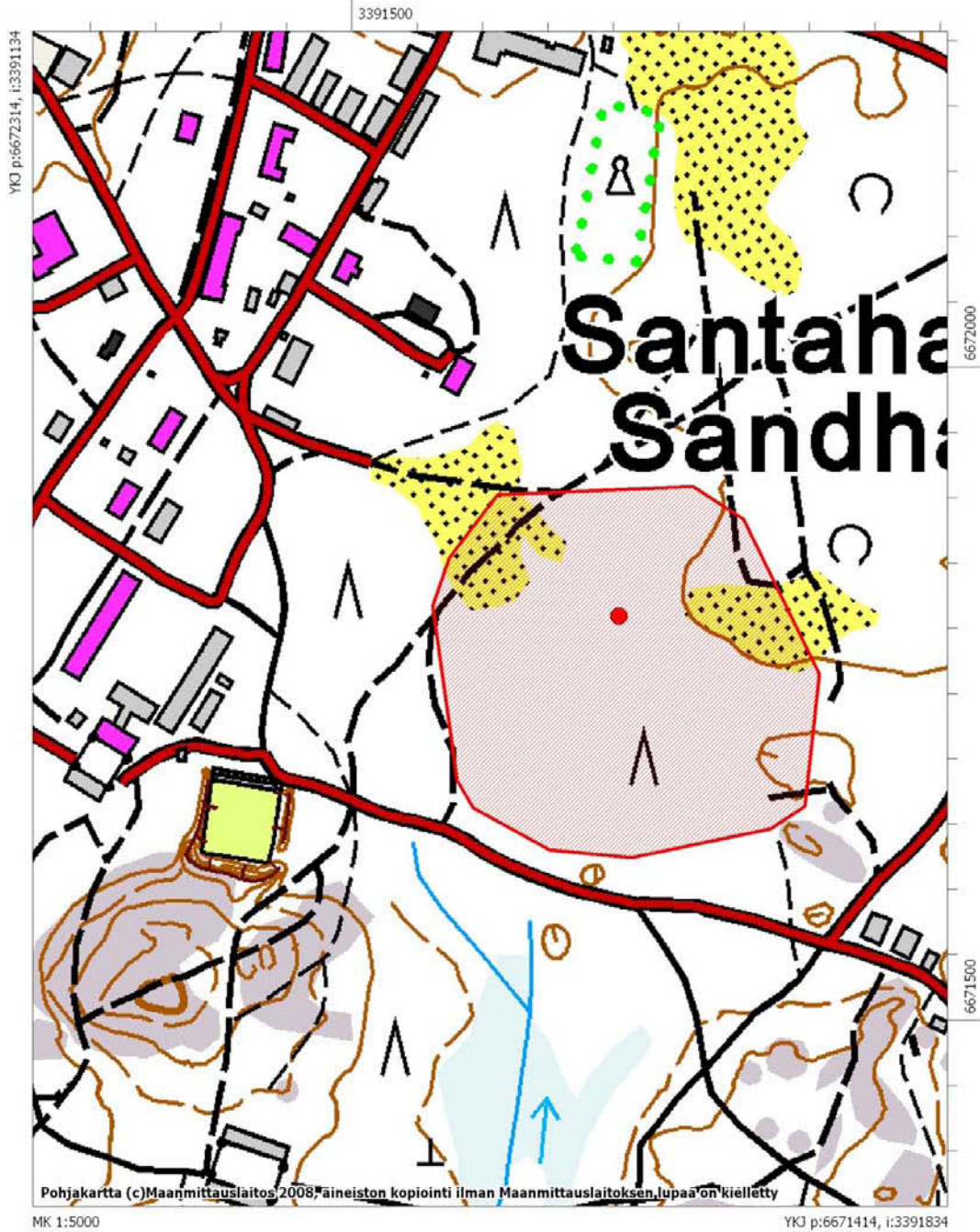
¹⁹² J. Nieminen, suullinen tiedonanto 24.9.2009

¹⁹³ Viljanen 1964: 398-399, Nieminen 2007:59,62

SANTAHAMINA SAHARA

Kohteen aluerajaus

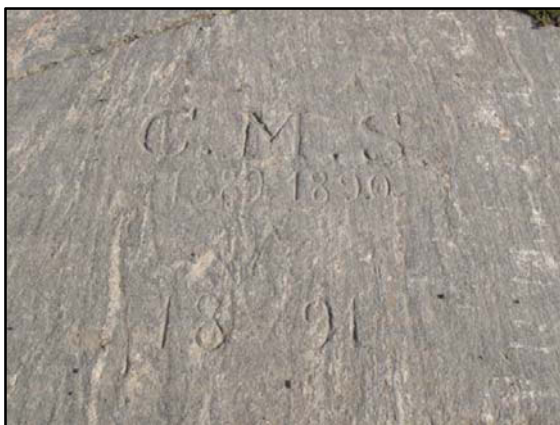
5.2.22 Santahamina Puhelinkeskuksen risteys

Mj.rek. tunnus:	1000015476
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Taide- ja muistomerkit
Tyypin tarkenne:	Hakkaukset
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672180, Ikoo: 3391948
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan keskellä, puhelinkeskukseen kutsutun risteuksen eteläpuolella on tiessä olevaan sileäpintaiseen kallioon hakattu sydän, jonka sisällä on teksti ”C.M.S. 1889 1890”. Lisäksi sydämen alaosan kärjen ulkopuolella lukee ”1891”. Hakkaus on halkaisijaltaan noin 0,5 m kokoinen. Kallio on osin muilta osin mukulakivettyä tykkietä.

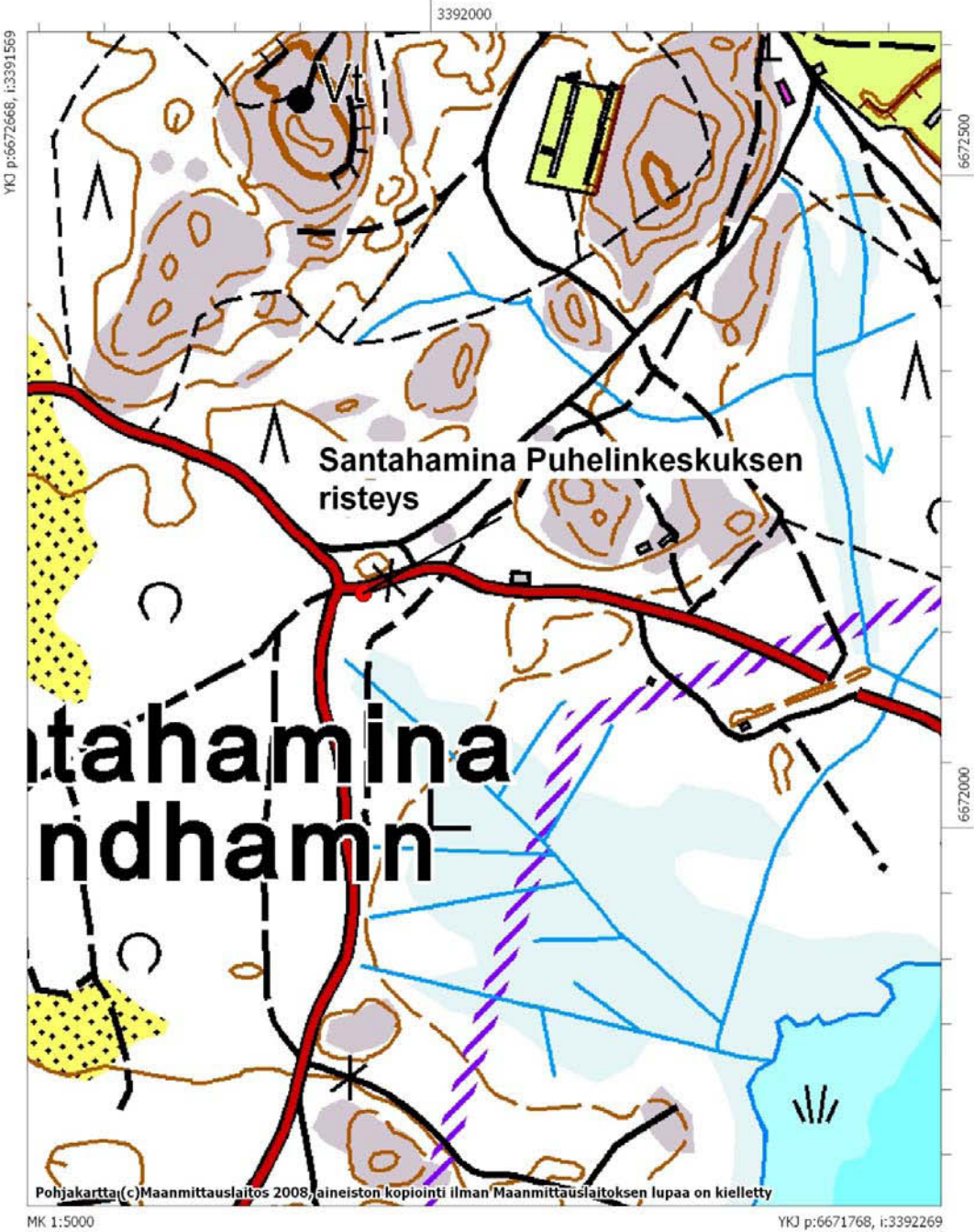

Kuva 101 Kalliohakkaus sijaitsee kuvassa oikealla olevalla kalliolla. Kuva: U. Kögäs 2009.

Kuva 102 Kalliohakkaus. Kuva: U. Kögäs 2009.

SANTAHAMINA PUHELINKESKUKSEN RISTEYS

5.2.23 Santahamina Hämylänniemi 3

Mj.rek. tunnus:	1000015477
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Taide- ja muistomerkit
Tyypin tarkenne:	Hakkaukset
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672787, Ikoo: 3392497
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan koi llisrannalla, H ämylänniemen ja S antahaminan t ykkipatterin V III länsipuolella, sijaitsee ranta kalliossa kalli ohakkaus. Hakkaus sijaitsee om akotitalon pihassa kallion merenpuoleisella pinn alla, noin 5 m päässä rann asta. Kallion päälle on r akennettu pieni puinen huvilakatos. Hakkaus on ha lkaisijaltaan noin 1 m kokoinen. Hakkauksessa on vuosiluku 1 898 ja sen alla t odennäköisesti jo ukkotunnus¹⁹⁴. Maa npuolustuskorkeakoulun alue k alliohakkauksen länsi puolella on ol lut v uonna 18 90 perustet un miinakomppanian leirialuetta¹⁹⁵. Osa tekstistä jäi kalliota peittävän sammalen alle.

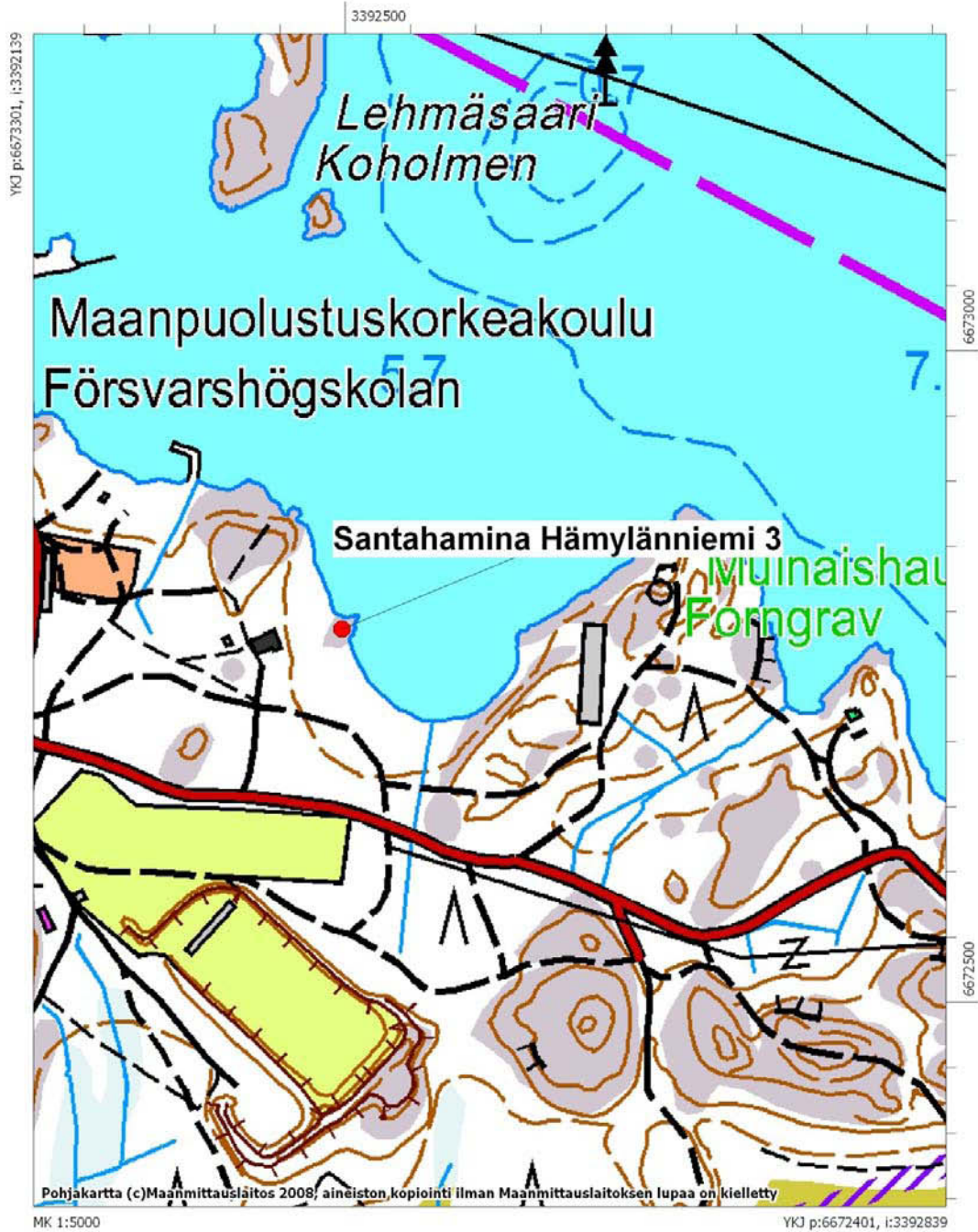

Kuvat 103 - 104 Kalliohakkauksen yläosassa erottuu vuosiluku 1898. Hakkauksen paikka on merkitty ympyrällä vasemmalla olevaan kuvaan. Kuvat: U. Köngäs 2009.

¹⁹⁴ Jarmo Nieminen, suullinen tiedonanto 21.9.2009

¹⁹⁵ Nieminen 2008:70-72

SANTAHAMINA HÄMYLÄNNIEMI 3

5.2.24 Santahamina Hevossalmi 2

Mj.rek. tunnus:	1000015478
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Taide- ja muistomerkit
Tyypin tarkenne:	Hakkaukset
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6673221, Ikaa: 3391850
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan pohjoisosassa, Hevossalmen sillan länsipuolella on rakentamattomissa kalliohakkauksia. Kallioon on hakattu suomalaisia ja venäläisiä nimiä, nimikirjaimia ja vuosilukuja 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla. Erikoisin hakkaus on venäjänkielinen muistokirjoitus vuodelta 1899. Hakkaukset alkavat heti vesirajan tuntumasta.

Kuvat 105, 106, 107 Hevossalmen kalliohakkauksia. Vasemmanpuoleisessa kuvassa on muistokirjoitus: ”Pjotr Filatov Petrozavodskin S.oven kihlakunnasta palveli täällä vuodesta 1899 alkaen 3. Suomenmaalaisessa Tarkk’ampujarykmentin 4. Komppaniassa. 10.6.1899 hän on Jumalan kanssa jo kotona, toivokaamme.”¹⁹⁶

¹⁹⁶ Suomenkos: Nieminen 2008: 145

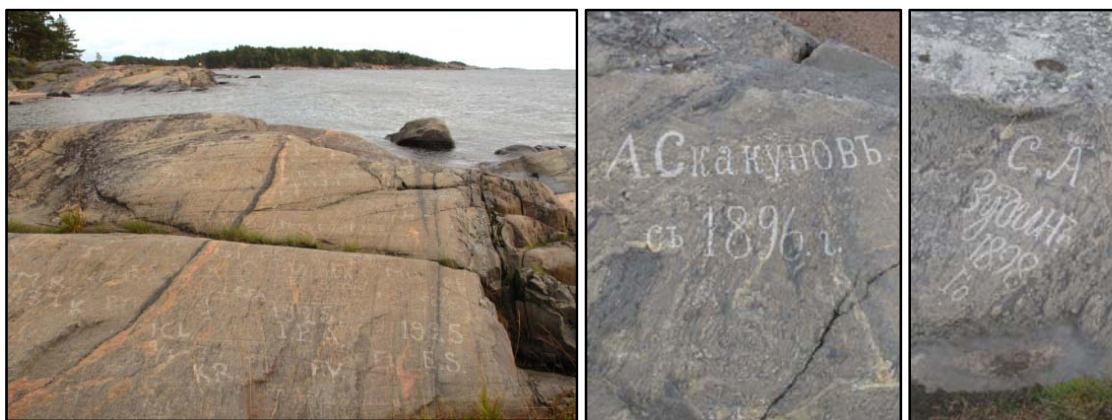
SANTAHAMINA HEVOSSALMI 2

5.2.25 Santahamina Isosaari

Mj.rek. tunnus:	1000015479
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Taide- ja muistomerkit
Tyypin tarkenne:	Hakkaukset
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672040, Ikoo: 3393710
Peruskartta:	203409
Aikaisemmat tutkimukset:	-

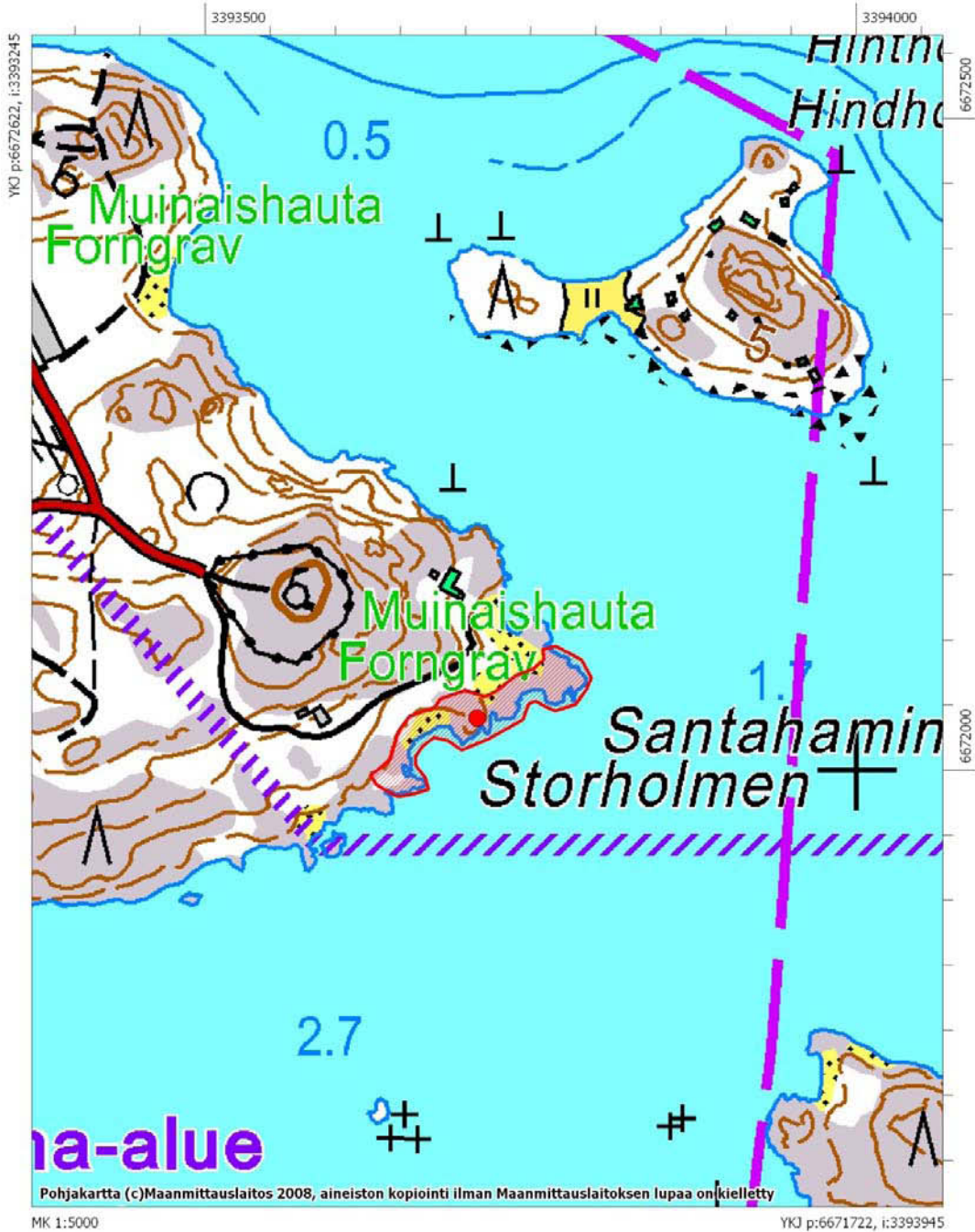
Santahaminan Iso saaren itärannalla, tykkipatterin VI miinakaivannon pohjoispuoleisilla kallioilla on runsaasti kalli ohakkauksia. Osa hakkauksista erottuu hyvin selkeinä osi heikompina. Hakkaukset ovat etupäässä vuosilukuja, nimiä ja nimikirjaimia 1800-luvun lopusta ainakin 1940-luvulle. Lisäksi kallioon on hakattu aurinkokello. Se on pyöreä, halkaisijaltaan noin 0,4 m kokoinen. Sen keskellä on pyöreä noin 1 cm kokoinen reikä ja ympärillä kulkee kehä ja poikkiviivoja kellotaulun mukaisesti. Kehä ja viivat erottuvat kalliopinnasta heikosti. Kallion pintaa on todennäköisesti yritetty puhdistaa aurinkokellon kohdalta hankaamalla sitä, sillä kellon kohdalla kalliolla on ympäristöään huomattavasti vaaleampi.

Kuvat 108, 109, 110 Kalliohakkauksia Isosaaren rantakallioilla. Kuvat: U. Kögäs 2009.

SANTAHAMINA ISOSAARI

 Kohteen aluerajaus

5.2.26 Santahamina Papinlahti

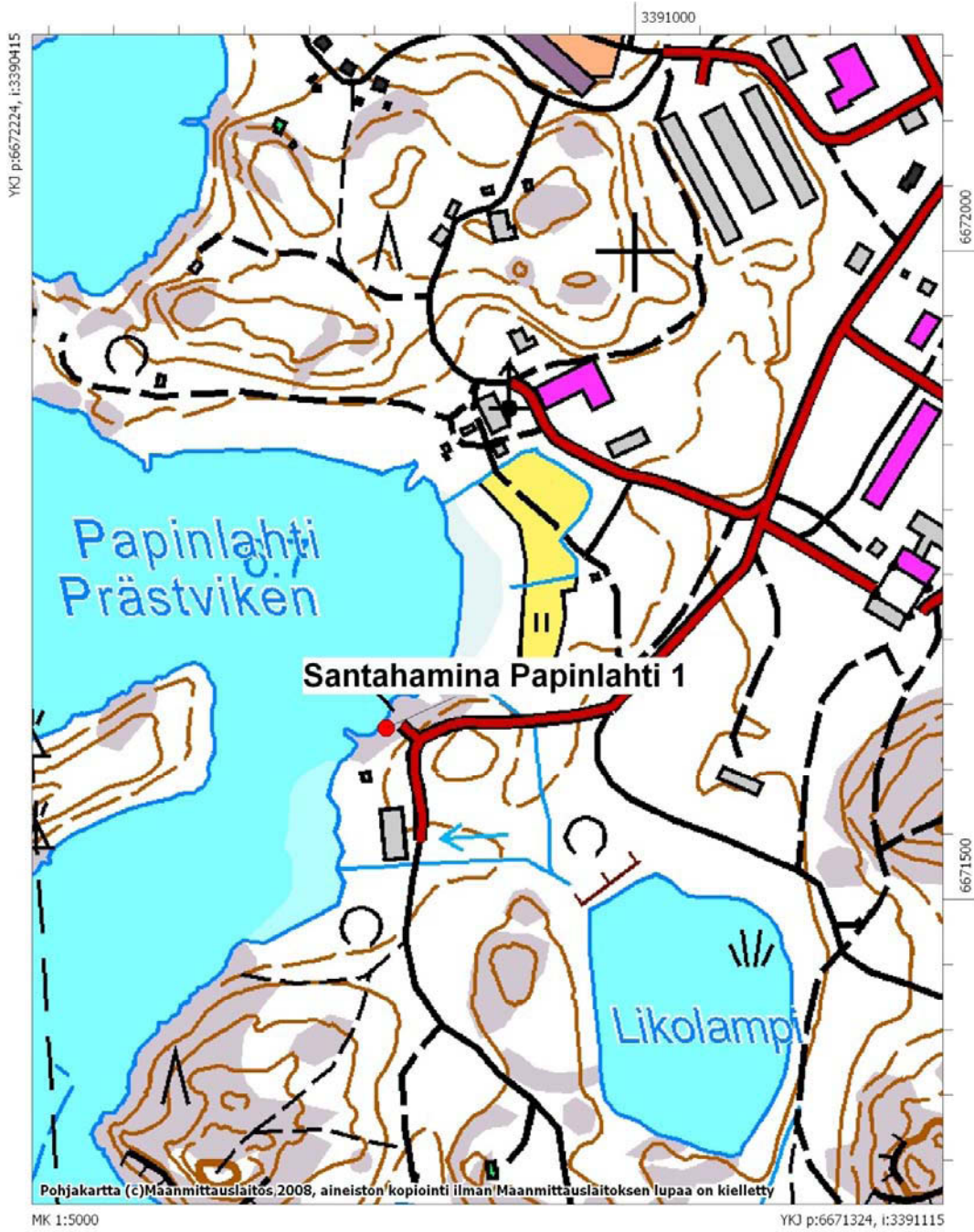
Mj.rek. tunnus:	1000015480
Laji:	Kiinteä muinaisjäänös
Mj-tyyppi:	Taide- ja muistomerkit
Tyypin tarkenne:	Hakkaukset
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671632, Ikoo: 3390809
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Papinlahden etelärannalla, aivan laiturin vieressä olevalla rantakalliolla on kalliohakkauksia. Kallioon on hakattu nimikirjoituksia, joissa yhdessä on vuosisiluku 1908. Osa hakkauksista saattaa olla myös 1800-luvun lopusta.

Kuva 111 Yhdessä kalliohakkauksessa on venäjäksi nimi 'Russijan'.

SANTAHAMINA PAPIINLAHTI 1

5.2.27 Santahamina Hevossalmi 3

Mj.rek. tunnus:	1000015511
Laji:	Mahdollinen muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 3391781, Ikoo: 6673104
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan luoteisraunnaalla, Hevossalmen länsipuolella on vanhojen 1860-luvulla rakennettujen puurakennusten pohjoispuolella mahdollinen kaivonpaikka¹⁹⁷. Kohteella on liian hyvin runsas kasvillisuus, joka vaikeutti maanpinnan ja maastonmuotojen tarkempaa havainnointia. Paikalla havaittiin noin 2–3 m leveä ja noin 0,2 m syvä soikeahko painanne. Kaivonpaikka on merkitty 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun karttoihin¹⁹⁸. Paikalla on ollut kaksi vierekkäistä kaivoa, joista myöhempi on rakennettu vuonna 1895¹⁹⁹.

Kuva 112 Apulaistutkija Tiina Mikkanen on mahdollisen kaivonpaikan keskellä dokumentoimassa kohdetta. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kartta 37 Kaivojen paikka on merkitty vuoden 1901 karttaan²⁰⁰.

¹⁹⁷ Jarmo Nieminen, suullinen tiedonanto 14.9.2009

¹⁹⁸ MV/VIK Sa 34-45, kartat vuosilta 1899-1901

¹⁹⁹ MV/VIK Sa 407-409, kartat vuodelta 1985

²⁰⁰ MV/VIK Sa 45, kartta vuodelta 1901

SANTAHAMINA HEVOSSALMI 3

5.2.28 Santahamina Maanpuolustuskorkeakoulu 2

Mj.rek. tunnus:	1000015533
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kulkuväylät
Tyypin tarkenne:	Laiturit
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6673065, Ikoo: 3392297
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan koillisrannalla, Maanpuolustuskorkeakoulun rannassa on 1800-luvun lopulla rakennettu laitur²⁰¹. Rannasta alkaa lohkokivillä reunustettu laiturin perusta. Laiturin reunojen lohkokivien koko on noin 2,18x0,45 m korkeus 0,3 m. Kivissä on poranjälkiä, joiden halkaisija on 2 cm. Rannanpuoleisen laiturirakenteen leveys on noin 4,5–5 m ja pituus 55 m. Perustus jatkuu mereen uutena puulaiturina. Puulaiturin vieressä näkyy vedessä vanhan laiturin hirsi- ja kivirakenteiset perustukset. Pyöreistä hirsistä on tehty arkku, joka on täytetty kivillä. Hirsiarkkujen mittaa on vaikea arvioida korkealta laiturilta, mutta niitä jatkuu veden alla ainakin noin 35 m pituudelta.

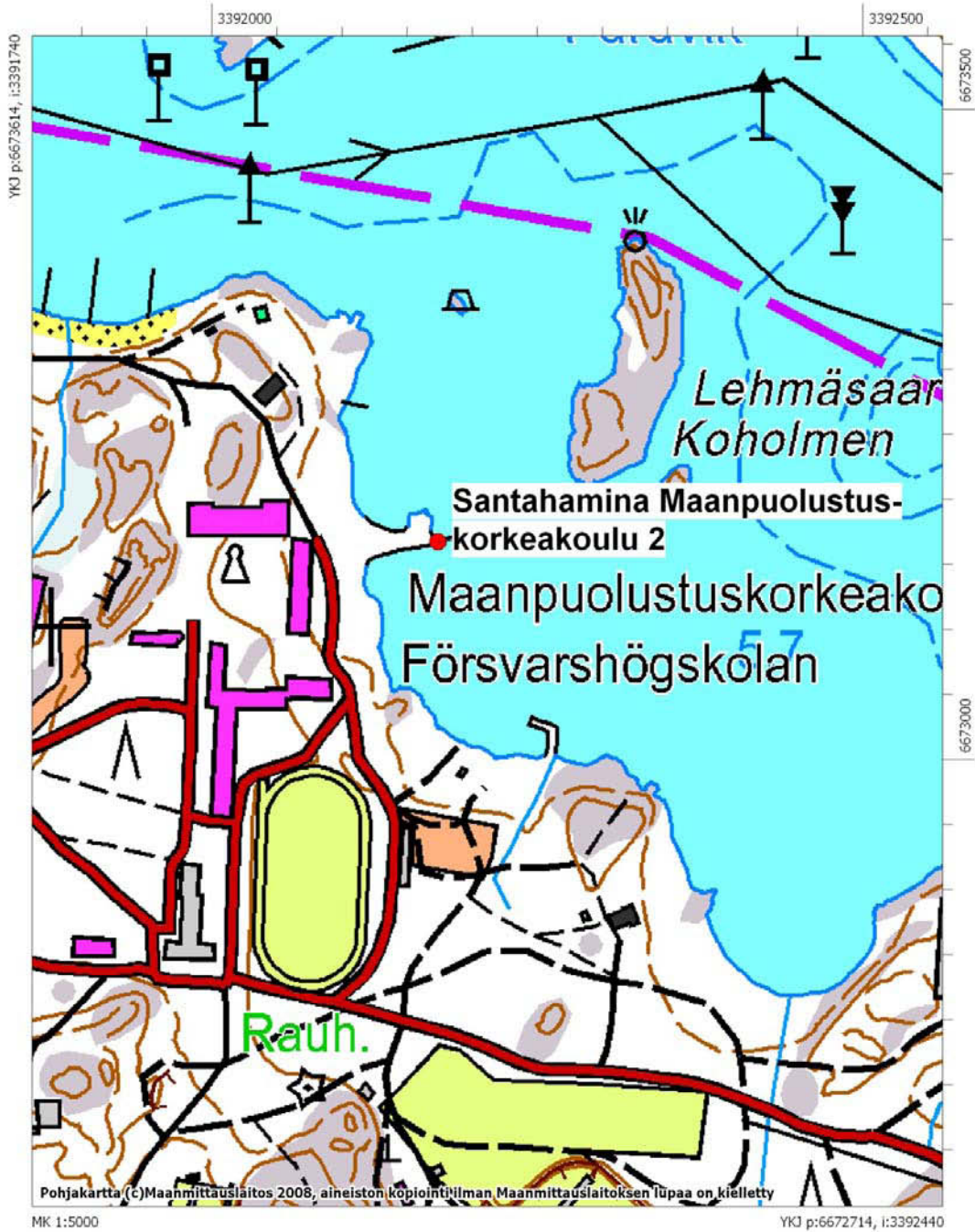

Kuva 113 (vasemmalla) Maanpuolustuskorkeakoulun laiturin osa rannan puolella. Kuva: U. Köngäs

Kuva 114 (oikealla) Maanpuolustuskorkeakoulun laiturin veden alla sijaitsevat hirsiarkut. Kuva: U. Köngäs 2009.

²⁰¹ Nieminen 2008:72.

SANTAHAMINA MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU 2

5.2.29 Santahamina Leppäniemi 3

Mj.rek. tunnut:	1000015534
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kulkuväylät
Tyypin tarkenne:	Laiturit
Lukumäärä:	2
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Laituri 1: Pkoo: 6672656, Ikaa: 3391296 Laituri 2: Pkoo: 6672693, Ikaa: 3391292
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan länsirannalla, Teeri saaren ja Leppäniemen välillä on pienessä niemessä kahden laiturin perustukset. Laiturit on rakennettu todennäköisesti 1900-luvun alkuun. Eteläisemmästä näistä (laituri 1) on rannalla näkyvissä kaksi laiturinperustuksen betoniharkkoa. Ilmakuviensa perusteella laiturirakenteet jatkuvat veden ja kaislikon seassa merelle päin noin 40 m pituudelta. Betoniperustat ovat noin 6 m päässä toisistaan, niiden koko on noin 4x0,6 m ja niiden korkeus on noin 0,30 m korkeudelta. Laiturille johtaa mukulakivinen tie, jonka eteläreunaa on vaikea havaita, mutta pohjoisreuna näkyy selkeänä kiveyksenä.

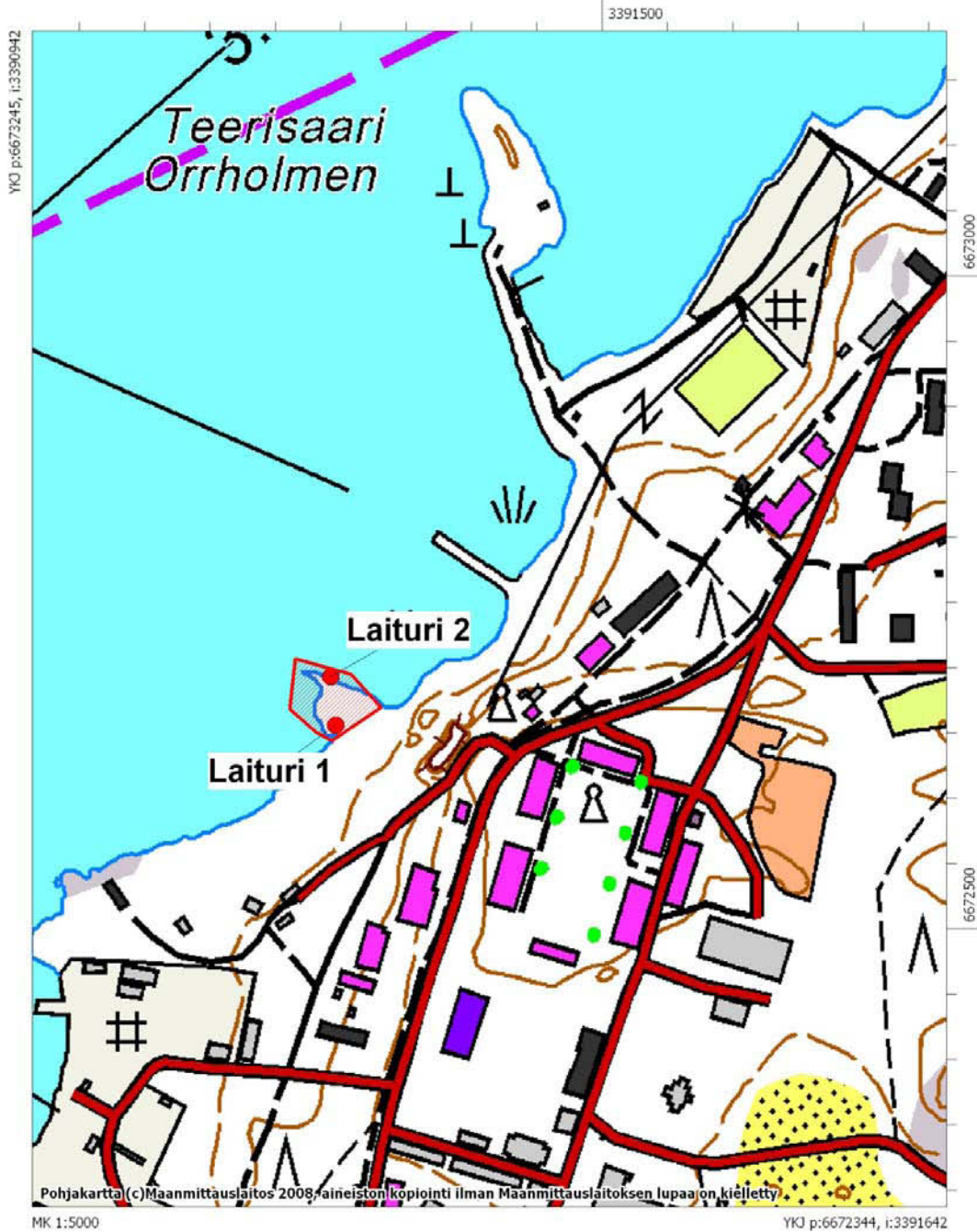
Niemen pohjoispuolella oleva laiturin (laituri 2) on täysin heinän ja kaislan peitossa, mutta sen perustusten reunuskivet ovat selkeästi havaittavissa. Laiturin reuna on tehty suorakulmaisista lohkoista kivistä. Laiturin leveys on noin 4 m. Perustuksia pystyttiin seuraamaan noin 10 m matkalta. Perustukset jatkuvat veden alle, kokonaisuudessaan laiturin on ilmakuviensa perusteella noin 50 m pitkä.

Kuva 115 (vasemmalla) Apulaistutkija Tiina Mikkonen dokumentoi laiturin 1 betoniperustuksia. Kuva: U. Kögäs 2009.
Kuva 116 (oikealla) Laiturin 2 kiveystä kaislikon seassa. Kuva: U. Kögäs 2009

SANTAHAMINA LEPPÄNIEMI 3

 Kohteen aluerajaus

5.2.30 Santahaminan Leppäniemi 4

Mj.rek. tunnut:	1000015535
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kulkuväylät
Tyypin tarkenne:	Laiturit
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672780, Ikoo: 3391400
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Santahaminan luoteisrannalla, Teerisaaren eteläpuolella sijaitsee asfaltoitu laituri, jonka kiviperustukset ovat todennäköisesti 1800-luvun lopusta. Laituri on nimittäin Santahaminan päälaiturina 1900-luvun alkupuoliskolla. Perustukset ovat paikottain sortuneita, etenkin laiturin merenpuoleisessa päässä. Laiturin päässä näkyy perustuskiivien välissä pystyhirssiä. Laituri on noin 5,1 m leveä ja noin 98,5 m pitkä. Laiturin reunalla on 39 paria noin 0,2x0,25 m kokoisia ja 0,7 m korkeita kivipaaseja. Betonivalulla kiviperustuksiin kiinnitetyissä kivipaaseissa on rautatapat, joissa on ollut kiinnipuuaita. Laiturin edustalla on mukulakiveystä.

Kuva 117 (vasemmalla) Laituri merenpuoleinen pää on sortunut. Kuva: U. Kõngäs 2009.
Kuva 118 (oikealla) Yleiskuva laiturista. Kuva: U. Kõngäs 2009.

SANTAHAMINA LEPPÄNIEMI 4

5.2.31 Santahamina Kiviarkunniemi 2

Mj.rek. tunnus:	1000015536
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kulkuväylät
Tyypin tarkenne:	Kiinnitysrenkaat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671334, Ikoo: 3390592
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

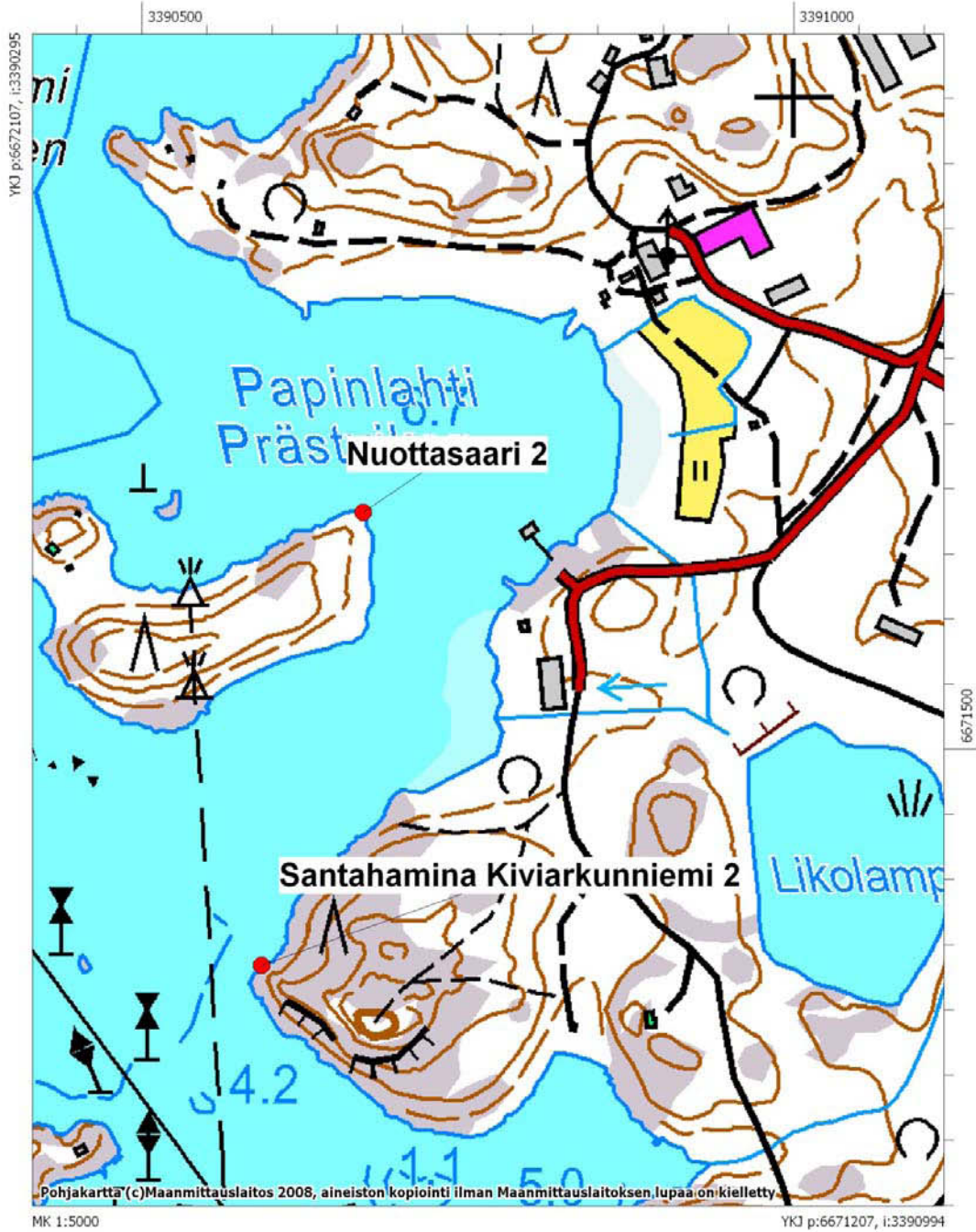
Santahaminan länsirannalla, Paipinlahden etelärannassa, Kiviarkun niemen kärjessä, on rantakalliossa olevalla pienellä tasanteella noin 1 m korkeudella merenpinnasta rautainen kiinnitysrenkas. Kallioon on pultattu noin 7–10 cm paksu ja halkaisijaltaan noin 20 cm kokoinen rengas. Kalliossa kiinnitysoleassa renkaassa on kiinni toinen, noin 8 cm paksu ja halkaisijaltaan noin 49 cm kokoinen rengas. Renkaat ovat hyvin ruostuneita. Kiinnitysrenkaan iästä ei ole tarkempaa tietoa. Toinen vastaavanlainen rengas sijaitsee noin 350 m päässä kohteelta pohjoiseen (ks. kohde Nuottasaari 2).

Kuva 119 (vasemmalla) Kiviarkunniemen kiinnitysrenkas. Kuvassa kalliolla istuu evl. Jarmo Nieminen. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 120 (oikealla) Lähikuva kiinnitysrenkaasta. Kuva: U. Kõngäs 2009.

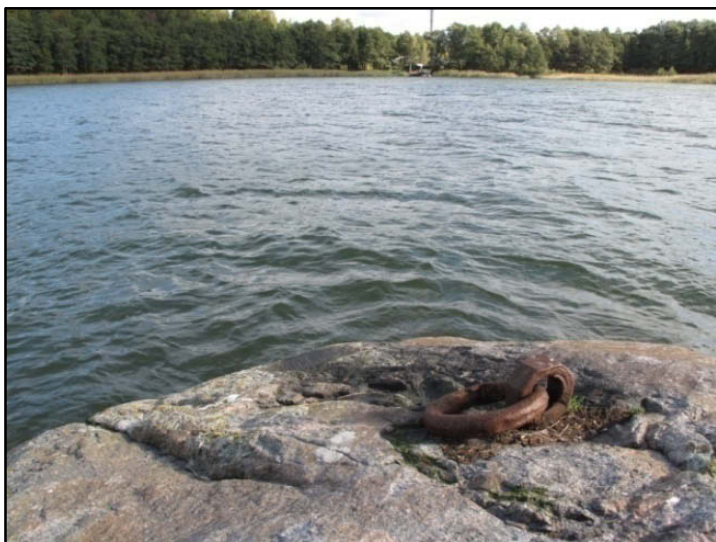
SANTAHAMINA KIVIARKUNNIEMI 2 & NUOTTASAARI 2

5.2.32 Nuottasaari 2

Mj.rek. tunnus:	1000015537
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj-tyyppi:	Kulkuväylät
Tyypin tarkenne:	Kiinnitysrenkaat
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokka:	2
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671682, Iko: 3390670
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	-

Papinlahden edustalla olevan Nuottasaaren kalliiskulmassa sijaitsee rautainen kiinnitysrenkas. Renkas on pultattu kiinniv esirajassa olevaan noin 4x3x1,4 m kokoiseen maakiveen. Kiveen pultattu renkas on kahdeksankulmainen. Se on noin 2 cm paksu ja sen halkaisija on noin 8 cm. Kiveen pultatussa renkaassa on kiinni halkaisijaltaan noin 20 cm kokoinen ja noin 5–6 cm paksu pyöreä renkas. Kiinnitysrenkaan iästä ei ole tarkempaa tietoa. Toinen vastaavanlainen renkas sijaitsee noin 350 m päässä kohteesta etelään (ks. kohde Santahamina Kiviarokunniemi 2). Kohteen sijainti on esitetty edellisen kohteen peruskarttaotteessa.

Kuva 121 Nuottasaaren kiinnitysrenkas. Kuva: U. Kögäs 2009.

5.3 Muut kohteet

Tässä luvussa on esitelty inventoinnissa tarkastetut kohteet, jotka eivät ole kiinteitä muinaisjäänneksiä. Kohteet on kuitenkin dokumentoitu ja kuvailtu lyhyesti siltä varalta, että tietoa kohteista mahdollisesti tarvitaan myöhempiä tutkimuksia tai maankäytön suunnittelua varten. Kohteet on luettelointia alla olevaan taulukkoon ja niiden sijainti on esitetty taulukon jälkeen olevassa peruskarttaotteessa.

Taulukko 3 Vuoden 2009 inventoinnissa tarkastetut muut kohteet (ei muinaisjäänneksiä). Kohteiden numero viittaa seuraavalla sivulla olevaan peruskarttaotteeseen.

Nro.	Kohde	Mj-tyyppi / tarkenne	Ajoitus
1	Santahamina Kissalampi 3 ²⁰²	Kivirakenteet / röykkiöt	Uusi aika
2	Santahamina Hevossalmi ²⁰³	Asuinpaikat / talonpohjat	1800–1900-luvut
3	Santahaminan rautakaivos ²⁰⁴	Raaka-aineen hankintapaikat / kaivokset	Historiallinen
4	Santahaminan vanha kirkko	Kirkkorakenteet / kirkonpaikat	1900-luku
5	Santahamina Hauteralahdi 2	Asuinpaikat / talonpaikat	1800–1900-luvut
6	Santahamina Sotilaskoti 1	Asuinpaikat / talonpaikat	1800–1900-luvut
7	Santahamina Sotilaskoti 2	Asuinpaikat / talonpaikat	1800–1900-luvut
8	Santahamina Teerisaari 2	Asuinpaikat / talonpaikat	1800–1900-luvut
9	Santahaminan upseerikerho	Asuinpaikat / talonpaikat	1800–1900-luvut
10	Santahamina Puhelinkeskuksen risteys 2	Asuinpaikat / talonpaikat	1800–1900-luvut
11	Lehmäsaari 2	Taide- ja muistomerkit / hakkaukset	1800–1900-luvut
12	Santahamina punaisten muistomerkki ja hautausmaa	Hautapaikat / joukkohaudat	1918–1919
13	Santahaminan laiturit	Kulkuväylät / laiturit	1800–1900-luvut
14	Santahamina Viaporin kapinan muistomerkki	Mahdollinen hautapaikka	1900-luku
15	Santahamina Radioniemi	Mahdollinen puolustusvarustus	1800–1900-luvut

²⁰² Kohteen mj-laji on päivitetty vuoden 2009 inventoinnin tulosten mukana muuksi kohteeksi. Aikaisemmin kohteen mj-laji oli mahdollinen muinaisjäänne.

²⁰³ Kohteen mj-laji on päivitetty vuoden 2009 inventoinnin tulosten mukana muuksi kohteeksi. Aikaisemmin kohteen mj-laji oli mahdollinen muinaisjäänne.

²⁰⁴ Kohteen mj-laji on päivitetty vuoden 2009 inventoinnin tulosten mukana muuksi kohteeksi. Aikaisemmin kohteen mj-laji oli kiinteä muinaisjäänne.

HELSINKI SANTAHAMINAN INVENTOINTI 2009 MUUT KOHTEET (ei muinaisjäännökset)

Kohteiden numerot viittaavat edellisen sivun taulukkoon

5.3.1 Santahamina Kissalampi 3

Vanha mj.rek. tunnus:	1000004356
Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Kivirakenteet
Tyypin tarkenne:	Röykkiöt
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1900-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672418, Ikoo: 3393295
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	M. Niukkanen 2005, tarkastus

Santahaminan Isosaaren pohjoisrannalla, tykkipatterin 7 e teläpuolella on loivassa etelään viettävässä rinteessä kiviröykkiö. Sen pohjan koko on noin 2x2 m ja korkeus noin 1 m. Kivien välissä ei ole maata. Röykkiö on kasattu yhden hieman suuremman kiven edustalle ja sen reunojen kivet ovat kooltaan noin 0,4–0,5 m. Keskustan kivet ovat hieman pienempiä 0,1x0,1–0,2x0,3 m. Kivet ovat peittyneet osittain sammaleella. Röykkiö vaikuttaa modernilta, ympäristössä on muitakin armeijan toimintaan liittyviä rakenteita, muun muassa nuotiopaikkoja ja riukuja. Ympäristö on sekametsää, aluskasvillisuus on sammalta ja heinää.

Kuva 122 Kiviröykkiö. Kuva: U. Köngäs 2009.

5.3.2 Santahamina Hevossalmi

Vanha mj.rek. tunnus:	1000004360
Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Talonpohjat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6673178, Ikoo: 3391998 (alueen keskipiste)
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	M. Niukkanen 2005, tarkastus H. Jansson & J. Latikka 2003, inventointi

Santahaminan saaren pohjoisosassa, välittömästi Laajasalon sillan itäpuolella on jäännöksiä rakennuksista ja pihapiireistä. Paikalla havaittiin ainakin kaksi kivijalkaa ja useita puutarhoihin ja pihoihin liittyviä pengerryksiä. Kyseessä on todennäköisesti 1800–1900-lukujen taitteessa rakennettu rakennus ja siihen liittyvien piha- ja puutarharakenteiden jäänteet. Vuoden 1967 peruskartassa on samoille paikoille merkitty kaksi rakennusta: toinen nykyisen kääntöpaikan/paikoitusalueen kohdalle ja toinen kallionjuureen, havaitun kivijalan (numero 2) kohdalle. Kohteeseen ympäristö on sekametsää, aluskasvillisuus on samalta, heinää, saniaisia ja nuoria puita. Pengerryksien sisällä kasvaa erilaisia istutettuja puita ja pensaita.

Tien ja kääntöpaikan eteläpuolella, kallion päällä on luonnon- ja lohkokivistä tehty kivijalka numero 1. Sen koko on noin 8x11 m ja siihen on liittynyt ehkä pieni eteiserakenne, jonka koko on noin 3x5 m. Rakenteen kivien koko on noin 0,45x0,3–0,75x0,7 m. Keskellä rakennetta on yksittäisiä kiviä ja länsiseinustassa on kivistä, tiilistä ja tiilimurskasta muodostunut kumpu. Eteläseinä on epämääräinen.

Noin 10 m kaakkoon edelliseltä rakenteelta on loivassa rinteessä kaksi pohjois-eteläsuuntaista noin 0,30 m korkeata puutarhapengermää. Pengermät on tuettu lohko- ja luonnonkivillä. Pengermien pituus on noin 10 m. Koillispuolella ne päättyvät kasaan, jossa on maata, kirkasta ikkunalasia, tiiliä ja tiilimurskaa. Rakenteen kivet ovat hyvin paksun sammaleen peitossa.

Pengermäkiveyksen itäpuolella on isoista lohkotuista kivistä ja luonnonkivistä tehty kivijalka numero 2. Kivijalan koko on 3x1,5 m ja sen luodeseinä on avoin. Rakenteen kivien koko on noin 1,1x0,8x0,75–0,6x0,7x0,4 m. Rakennuksessa on käytetty hyväksi paikalla olleita isoja maakiviä.

Kuva 123 (vasemmalla) Kivijalka numero 1. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 124 (oikealla) Kivijalka numero 2. Kuva: U. Kõngäs 2009

Rakennuksen kivijalalta noin 150 m itään on nähtävissä lisää puutarhapengerryksiä. Nämä kiveykset ovat hyvin havaittavissa ja hyväkuntoisia. Kiveykset on tehty itään päin viettävään rinteeseen. Rinteen yläpuolella on avonainen kallio, jossa kasvaa sammalta ja mäntyjä. Kiveyksissä on yhdestä kolmeen kivekerta ja niiden korkeus on noin 0,4–0,7 m. Kivirivejä on ainakin kaksi. Rivit ovat kaarevia ja niitä on näkävissä noin 10 m pituudelta. Rivet yhdistävät porraskivet. Kivien koko on noin 0,4x0,45–0,65x1 m.

Kuvat 125 - 126 Puutarhapengerryksiä alueen itälaidalla. Kuvat: U. Kõngäs 2009.

5.3.3 Santahamina rautakaivos

Vanha mj.rek. tunnus:	1000001655
Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Raaka-aineen hankintapaikat
Tyypin tarkenne:	Kaivokset
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	Historiallinen
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672966, Ikoo: 3391873
Peruskartta:	203406
Aikaisemmat tutkimukset:	Visapää, M. 1967, tutkielma M. Niukkanen 2005, tarkastus

Santahaminan pohjoisrannalta löydettiin 1780-luvulla rautamalmiesiintymä, jota todennäköisesti louhittiin ainakin koemielessä 1700-luvun lopussa. Vuonna 1825 malminetsijä S. Saweniuksen käydessä paikanpäällä hän löysi Santahaminasta vanhan pienen kaivosalun, joka oli avattu malmiesiintymään. Malmiesiintymän myöhemmästä käytöstä ei ole tietoa. Vuonna 1841 on vuorikoivomissaari G. Albrecht maininnut kaivoksen alun olemassaolon tutustuttaessa Santahaminan esiintymään.²⁰⁵ Käytävällä nähtiin magnetiittikarsimalmin esiintymä, josta on sivukivenä saadun "vihreäkiven" on mainittu sisältävän myös granaattia ja diopsidia. Paikalta mainitaan löytyvän myös iridisoivaa sarvivälkettä, josta on myöhemmin oletettu korukivinimeä nimettiin. Kaivoksen paikan on arvioitu sijaitsevan Laajasalosta johon tavallaan sillan lähettyvillä Santahaminan pohjoisosassa.²⁰⁶

Maanpuolustuskorkeakoululle johtavan tien pohjoispuolella, entisen kaupan, nykyisen paikoitusalueen kaakkoispuolella on matala kalliopaljastuma, jonka halki on louhittu noin neljä metriä leveä, pari kymmentä metriä pitkä "käytävä". Käytävän noin 1–1,5 m korkeat seinämät ovat lohkotut ja kalliosta on halkaisijaltaan noin 3,5–4 cm kokoisia poranjälkiä. Ympäristössä kasvaa etupäässä lehtimetsää sekä nuorien puiden ja nokosten sekasta pusikkoa. Paikka on pidetty mahdollisena rautakaivoksen paikkana. (Annetut koordinaatit ovat tästä kohteesta.) Santahaminan saarelta on louhittu kalliota ja kiiveä Viaporin linnoituksen rakentamista varten runsaasti. Vastaavanlaisia lohkoituja kalliopintoja on nähtävissä ympäristössä, mikä viittoi siihen, ettei kyseenalainen louhos liity rautakaivokseen. Alkuperäistä rautakaivoksen paikkaa ei ole pystytty paikallistamaan. Mahdollista onkin, että koelouhittu kaivos on ollut pieni ja tuhoutunut myöhemmän linnoituksen ja muun rakennuskannan rakentamisen seurauksena.

²⁰⁵ Visapää 1967:139

²⁰⁶ Saltikoff et al 1994: 38

Kuvat 127 - 1 28 Mahdolli sena rautakai voksen pai kkana pi detty l ouhittu kal lio ja si inä näky viä poranj älkiä. Kuvat: U: Köngäs 2009.

5.3.4 Santahaminan vanha kirkko

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Kirkkorakenteet
Tyypin tarkenne:	Kirkonpaikat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1900-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672387, Ikoo: 3391371 (kirkonperustan keskeltä)
Peruskartta:	203406

Santahaminan läpi kulkevan asfalttitien itäpuolella punatiilisen kasarmialueen keskikohdalla sijaitsee vanhan venäläisen kirkon (*Pyhän Serafim Sarovilaisen kirkon*²⁰⁷) kivijalka. Kirkon ensimmäiset suunnitelmapiirroksot ovat vuodelta 1907²⁰⁸. Kirkko oli käytössä vuosina 1908–1917 ja se purettiin vuonna 1972²⁰⁹. Kivijalka on pohjakaavaltaan ristin muotoinen ja siitä on näkyvissä yksi kivikerta. Kivet ovat noin 0,3x0,6–0,3x1 m kokoisia lohkokiviä ja niissä on halkaisijaltaan noin 3,5 cm kokoisia poranreikiä. Kivien päällä ja välissä on vaaleaa laastia. Kirkon perustus on noin 13,9 m leveä ja noin 19,4 m pitkä. Oviaukko kirkkoon on sijainnut länsiseinässä. Oviaukon kohdalla kivijalan edustalla on betonirakenteinen kolmen askelman portaikko. Kivijalan ja sen länsipuolella kulkevan tien välissä kasvaa pensasaita, jossa on edelleen soikea aukko kirkon oviaukon kohdalla. Kivijalan sisälle, kirkon itäpäätyyn on pystytetty koivuristi.

Kuva 129 Santahaminan vanhan kirkon perustukset. Kuva: U. Köngäs 2009.

²⁰⁷ Kirkon nimi: MV/VIK Sa 339, kartta vuodelta 1909

²⁰⁸ MV/VIK Sa 337,338, piirroksot vuodelta 1907

²⁰⁹ Nieminen 2008:74

5.3.5 Santahamina Hauteralahdi 2

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Talonpohjat
Lukumäärä:	2
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Talonpaikka 1 Pkoo: 6671295, Ikoo: 3390890 Talonpaikka 2 Pkoo: 6671250, Ikoo: 3390929
Peruskartta:	203406

Santahaminan lounaisosassa, Hauteralahden pohjoisrannalla, rannasta seuraavan hiekkatien länsipuolella on kahden puretun rakennuksen paikat. Talonpaikat sijaitsevat toisistaan noin 60 m etäisyydellä. Molemmat talonpaikat näkyvät vuoden 1967 peruskartassa²¹⁰. Tarkempaa rakennus- ja purkamisajankohtaa ei inventoinnin aikana pystytty selvittämään.

Pohjoisempi *talonpaikka 1* erottuu maastossa heinää ja lehtipuiden taimia kasvavana aukiona rantakallioiden ja metsän välissä. Aukiolle johtaa hiekkatieltä heinittynyt tie. Aukio on noin 22x16 m kokoinen. Heinikon lomasta erottuu muutamia noin 0,6x0,75 m kokoisia kiviä, jotka ovat mahdollisia perustuskiviä, sekä yksi mahdollinen noin 7 m pitkä seinälinja. Aukion reunassa on kuoppa, joka on täytetty purkujätteellä: kivillä, betonipalkilla ja maalla. Noin 55 m päässä talonpaikasta 1 lounaaseen on rannassa laiturin perustus. Lohkokivistä kaikkain laiturinperustus on noin 12 m pitkä ja noin 2–3,5 m leveä. Eteläisempi *talonpaikka 2* erottuu maastossa noin 20x15 m kokoisena aukiona metsän ja kallioiden välissä. Aukion reunoilla on havaittavissa pihapengerryksiä. Paikalla on muutama kiven-, maan- ja purkujätteensekainen kumpu. Aukion johdattaa nurmikoinen tie idästä hiekkatieltä. Tievarressa on lohkoittuja kiviä, joissa erottuu poranjalkia.

Kuva 130 (vasemmalla) Rannassa oleva kivinen laiturinperustus. Kuva: U. Köngäs 2009

Kuva 131 (oikealla) Talonpaikalle 2 johtavan tielinjan vieressä oleva porattu kallio. Yhdessä poranreiässä on kiinni rautainen kiila. Kuva: U. Köngäs 2009.

²¹⁰ Maanmittaushallitus, peruskartta 203406 vuodelta 1967.

5.3.6 Santahamina Sotilaskoti 1

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Talonpohjat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672692, Ikoo: 3391457
Peruskartta:	203406

Santahaminan 1 uoteisrannalla, asfalttitien länsipuolella, keltaisen puurakennuksen pohjoispuolella on lehtimetsäkaistaleellä todennäköisesti talonpohjan kivijalka. Noin 9x5,5 m kokoinen kivi jalka on suorakaiteenmuotoinen ja koillis-lounas-suuntainen. Kivijalka on nähtävissä kolmella sivulla. Kaakon puoleisesta seinästä kiveystä ei havaittu. Maasto laskee paikalla lounasvasti luoteeseen ja kaakkosseinä on maan tasolla, kun taas muut seinät ovat ympäristöstään korotettu. Kivijalasta on näkyvillä 1–2 kivikertaa ja se on noin 0,2x0,4 m korkea. Kivet ovat noin 0,4x0,6 m kokoisia. Kivijalasta noin 10 m päässä lännessä on vanha rantaterrassi. Kyseessä on todennäköisesti 1800–1900-lukujen taitteen aikainen rakennuksen pohja tai vaihtoehtoisesti kyseessä saattaa olla piha-/puutarhapengerrys.

Kuvat 132 - 133 Kivijalka erottuu matalana kumpareena lehtimetsässä. Kuvat: U. Köngäs 2009.

5.3.7 Santahamina Sotilaskoti 2

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Talonpohjat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672600, Ikoo: 3391300
Peruskartta:	203406

Santahaminan luoteisrannalla, sotilaskodin länsipuolella on sijainnut vielä 1960-luvulla rakennuksia²¹¹. Rakennusten paikka näkyy hieman ympäristöstä avoimempana alueena. Paikalla kasvaa lehtipuita. Rakennusten perustuksia ei ole havaittavissa maanpinnalla, mutta maasta erottuu purkujätettä ja paikalla kasvaa pihakasveja.

5.3.8 Santahamina Teerisaari 2

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Talonpohjat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672876, Ikoo: 3391498
Peruskartta:	203406

Santahaminan luoteisrannalla, Teerisaaren johtavan tien pohjoispuolella on mahdollinen vanha talon paikka. Paikalla on mäntyjen ja lehtipuiden rajamaa suorakaiteenmuotoinen aukio, jossa kasvaa nokkosia sekä korkeaa pensasmaista kasvillisuutta. Aukio on noin 22x16 m kokoinen. Maanpinnalla erottuu tiilimurskaa ja laastia sekä mahdollinen kivijalka. Aukion koillisreunassa on lohkoituista irtokivistä koottu kasa. Aukion pohjoispuolella, Teerisaaren johtavan katuksen itäpuolella olevaan merenrantaa on tehty noin 0,5x1 m kokoisista lohkokivistä ranta-terassia. Rannan suuntaisesti kulkevan tien penkkiä on myös kivetty. Kyseessä saattaa olla 1900-luvun alussa rakennetun jalkavälikirkon upea perikerhon paikka²¹².

²¹¹ Maanmittaushallitus, peruskartta 203406 vuodelta 1967

²¹² Nieminen 2008: 72

5.3.9 Santahaminan upseerikerho

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Talonpaikat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1900-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671610, Ikoo: 3390870
Peruskartta:	203406

Santahaminan itärannalla, Papinlahden eteläpuolella on sijainnut linnoitustykistön upseerikerho. Rakennus paloi vuonna 1971²¹³. Rakennuksen paikka erottuu matalalla kukkulalla lehtipuiden ympäröimänä avoimena alueena. Rakennus on ollut ristin muotoinen. Rakennuksen pohjoispuolelta kulkevalta hiekkatieeltä aukiolle johtaa portaat ja porttipylväät. Rakennuksen perustoja ei ole maanpinnalla havaittavissa.

Kuva 134 Upseerikerholle johtaneet portaat. Kuva: U. Köngäs 2009.

²¹³Ni eminen 2008: 72 , Tarnanen & Ni eminen 2009: 96 , Rakennuksen paikka on merkitty Maanmittaushallituksen vuoden 1967 peruskarttaan (203406)

5.3.10 Santahamina Puhelinkeskuksen risteys 2

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Talonpohjat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1900-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672201, Ikoo: 3391960 (Kivijalan lounaisnurkka)
Peruskartta:	203406

Santahaminan keskellä puhelinkeskuksen risteykseksi kutsutussa tien risteyksessä on kumpare, jonka itälaidassa on rakennuksen pohja ja länsilaidassa soikeanmuotoinen kumpu, jonka keskellä on pöytäainaus. Risteuksen keskellä kasvavaa heinää, ruusupensaita ja koivuja. Kohteen ympäristö on armeijan harjoittelualuetta ja maastoon on kaivettu useita poteroita, kouruja ja kaivantoja.

Rakennuksen perustus on luode-kaakkosuuntainen ja suorakaiteenmuotoinen. Sen mitat ovat noin 11,25x7,10 m ja korkeus 0,20–0,40 m. Kivijalka on tehty lohkokivistä, josta on näkyvissä 1–2 kivikertaa. Kivissä on poranjälkiä, joiden halkaisija on 3 cm. Vuoden 1945 kartassa risteykseen on merkitty rakennus²¹⁴.

Kivijalan lounaispuolella erottuu maastossa kumpare, joka on korkean heinän peittämä. Kumpareen keskivaiheilla on pöytäainaus. Kumpare on soikeahko, noin 14,5 m pitkä, 7–8 m leveä ja 0,5 m korkea. Käivöimme mahdollisen rakenteen itäreunaan noin 0,5x0,5 m kokoisen koekuopan. Koekuopasta tuli esiin tiilitaso noin 10 cm syvyydessä.

Kuva 135 (vasemmalla) Rakennuksen kivijalka erottuu puiden lomasta. Kuva: U. Kõngäs 2009.

Kuva 136 (oikealla) Kivijalan viereiseen kumpareeseen tehdystä koekuopasta esiin tullut tiilitaso. Kuva: U. Kõngäs 2009.

²¹⁴ Maamittaushallitus 1950, maaperäkartta. Kartta liitteenä teoksessa Helsingin kaupungin historia I.

5.3.11 Lehmäsaari 2

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäänös)
Tyyppi:	Taide- ja muistomerkit
Tyypin tarkenne:	Hakkaukset
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1900-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6673 220, Ikoo: 33924 40 (koordinaatit pohjoisi mmista hakkauksista)
Peruskartta:	203406

Lehmäsaaren länsi ja etelärannan kallioilla on useita kalliohakkauksia. Kallioihin on hakattu nimiä, nimikirjaimia ja vuosilukuja 1900-luvun alusta lähtien. Osa hakkauksista liittyy 1930-luvulla saarella olleisiin poikaleireihin²¹⁵.

Kuvat 137 - 138 Lehmäsaaren etelärannan kalliohakkauksia. Oikeanpuoleisessa kuvassa kallioon hakattu teksti ”Tarzan aropaimen” liittyy todennäköisesti 1900-luvun poikaleireihin. Kuvat: U. Kõngäs 2009.

²¹⁵ Jarmo Nieminen. Suullinen tiedonanto 23.9.2009.

5.3.12 Santahamina punaisten muistomerkki ja hautausmaa

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Hautapaikat
Tyypin tarkenne:	Joukkohaudat
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1918–1919
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672190, Ikoo: 3391600
Peruskartta:	203406

Santahaminan keskivaiheille, Saharan länsipuolelle haudattiin sekä teloitettuja että sairauksiin kuolleita punaisia vankeja vuosina 1918–1919. Paikalle pystytettiin muistomerkki vuonna 1949. Muistomerkkin eteläpuolella, aidatun alueen sisällä erottuu muutamassa useita soikeita tai suorakulmanmuotoisia painaumuksia. Painaumat ovat pohjois-eteläsuuntaisia noin 1,5 m leveitä, 3–7 m pitkiä ja 0,3–0,6 m syviä. Alueen ympärille on kasvatettu kuusiaita. Alueella kasvaa mäntyjä, nuoria lehtipuita ja heinää.

5.3.13 Santahaminan laiturit

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Kulkuväylät
Tyypin tarkenne:	Laiturit
Lukumäärä:	4
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Ks. kunkin laiturin kohdalta
Peruskartta:	203406

Santahaminaan on rakennettu useita laiturieitä eripuolelle saarta niin armeijan joukkoja kuin yksityisiä taloja varten. Osa laiturieistä on edelleen käytössä ja osassa jäljellä on enää perustukset. Jokaisella tykkipatterilla on ollut oma laituriinsa ja nämä laiturit ovat mainittu kunkin tykkipatterin yhteydessä ja ne voidaan laskea osaksi tykkipattereiden muodostamaa kiinteää muinaisjäännöskohdetta. Tässä kohdekuvauksessa on tiedot laiturieistä tai laiturinperustuksista, jotka ehdittiin dokumentoida inventoinnin yhteydessä ja jotka eivät ajoituksensa puolesta ole muinaisjäännöksiä, eikä niiden voi katsoa liittyvän tiiviisti johonkin toiseen kohteeseen tai kokonaisuuteen.

Laituri A Pkoo: 6671647, Ikoo: 3390807

Santahaminan Papinlahden kaakkoisrannalla on kaakko-luoteissuuntainen laiturie, jolle johtaa mukulakivikatu. La utapäällysteisessä laiturissa on betoniperustukset ja laudat ovat rautakiskojen päällä. Laiturin leveys on noin 3,55 m ja pituus 40,80 m. Samalle kohdalle on merkitty laiturie jo 1825 vuoden karttaan²¹⁶. Mahdollisesti vanhan laiturin perustuksia on säilynyt nykyisen alla. Laiturie on edelleen käytössä.

Laituri B Pohjoisempi laiturie: Pkoo: 6672991, Ikoo: 3391438

Eteläisempi laiturie: Pkoo: 6672971, Ikoo: 3391442

Teerisaaren johtavan kapean kankaan koillisrannalla on kahden viekkäisen laiturin perustukset. Molemmat laiturit on merkitty vuoden 1991 peruskarttaan²¹⁷, eivätkä ne todennäköisesti liity Teerisaaren tykkipatteriin. Laiturit ovat toisistaan noin 15 m päässä ja niitä peittää osittain ruusupensaikko. Pohjoisempi kivi- ja betonirakenteinen laiturinperustus on noin 3,4x2,3 m kokoinen ja noin 1 m korkea. Eteläisempi kivi- ja betonirakenteinen laiturinperustus on noin 2x1,5 m kokoinen ja noin 1 m korkea. Rakenteessa on kiinni myös tiiliä ja hirsyä.

²¹⁶ Karttalähde: MV viksa12, kartta vuodelta 1825.

²¹⁷ Maanmittaushallitus, peruskartta 203406 vuodelta 1991

Laituri C Pkoo: 6673112, Ikoo: 3391652

Santahaminan luoteisrannalla, redu tin pohjoisosassa, vanhan tykkien päässä on sijainnut 1800-luvun lopussa rakennettu laitur²¹⁸. Laiturille johtavassa tiessä on nähtävissä vanhaa mukulakiveystä, mutta laiturinpaikka on nykyisin päällystetty. Mahdollisesti uusien rakenteiden alla on voinut säilyä laiturin liittyviä alkuperäisiä 1800-luvun perustuksia.

Kuva 139 (vasemmalla) Papinlahdella sijaitseva laituri A. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 140 (keskellä) Laituri B, Teerisaaren pohjoisempi laiturinperustus. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 141 (oikealla) Laituri B, Teerisaaren eteläisempi laiturinperustus. Kuva: U. Köngäs 2009.

²¹⁸ Esim. MV/VIK Sa 32, kartta vuodelta 1885

5.3.14 Santahamina Viaporin kapinan muistomerkki

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Mahdollinen hautapaikka
Tyypin tarkenne:	-
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1900-luku
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6672665, Iko: 3391371
Peruskartta:	203406

Santahaminan luoteisrannalla, sotilaskodin pohjoispuolella on Viaporin kapinassa 1906 kuolleiden upseerien muistomerkki. Muistomerkki sijaitsee nurmikentällä noin 50 m päässä merenrannasta. Muistomerkkikiveen on hakattu kolmen upseerin nimet. Evl. Jarmo Niemisen mukaan alue on maatutkattu ja muistomerkkin itä- ja pohjoispuolella alarinteessä on hautauksia. Maatutkauksen perusteella hautauksia olisi 4 kappaletta ja ne olisi peitetty kivipaaseilla.²¹⁹ Maanpinnalla on kaksi suorakaiteenmuotoiseksi lohkottua noin 0,2x0,55x1,35–0,2x0,1,25x1,35 m kokoista kiveä, jotka Nieminen on tulkinut hautakiviksi. Kivet ovat todennäköisesti kuulleet yhteen. Viittauksia hautauksiin ei ole löydetty alkuperäislähteistä.

Kuvat 142 - 143 Viaporin kapinassa kuolleiden muistomerkki. Oikean puoleisen kuvan alalaidassa näkyy maanpinnalla oleva katkennut kivi. Kuvat: U. König

²¹⁹ Jarmo Nieminen, suullinen tiedonanto 14.9.2009

5.3.15 Santahamina Radioniemi

Laji:	Muu kohde (ei kiinteä muinaisjäännös)
Tyyppi:	Mahdollinen puolustusvarustus
Tyypin tarkenne:	Maavallit
Lukumäärä:	1
Ajoitus:	1800–1900-luvut
Yhtenäiskoordinaatit:	Pkoo: 6671877, Ikoo: 339060
Peruskartta:	203406

Santahaminan länsiosassa, Radioniemen etelärannalla, on Jarmo Niemisen mukaan mahdollisesti Suomen sodan aikainen puolustusvarustus²²⁰. Vajaa noin 10 metrin päässä meren rannasta on kallion vieressä noin 1,5–5 metrin levyä, 10 metrin pitkä ja noin 1 metrin korkea rannan suuntainen maavalli. Vallin länsipuolella on maansekainen lohkokivikasa. Radioniemessä on sijainnut vuonna 1808 tykkipatteri, mutta sen tarkemmasta sijainnista ei ole tietoa²²¹. Samalla paikalla on sijainnut 1800-luvulla vihannestarhoja, johon vallimainen rakenne saattaisi liittyä. Kohteen itäpuolella on vanhaa peltoa ympäröinyt kiviäitä (ks. kohde Sandhamn).

²²⁰ Jarmo Nieminen, suullinen tiedonanto 22.9.2009

²²¹ Hornborg 1950: 611, Talvio 1978: 101-102

6 Yhteenveto

Helsingissä Santahaminassa suoritettiin historiallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten inventointi 2.9.–2.10.2009. Inventointialue käsitti Santahaminan saaren lisäksi sen lähellä sijaitsevat pikkusaaret, joista inventoinnin aikana tarkastettiin Nuottasaari, Lehmäsaari, Matosaari ja nykyisin Santahaminan maayhteydessä oleva Teerisaari. Inventointi kattoi kaikki Santahaminan kiinteät muinaisjäännökset rautakaudelta/keskiajalta lähtien. Inventoinnin tulokset tarjoavat rakennuttajille ja kaavoittajille tietoa muinaisjäännösalueista. Näin muinaisjäännösalueet voidaan huomioida jo rakennuttamis- ja maankäyttöhankkeiden suunnitteluvaiheessa.

Inventointialueelta tunnettiin Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä ennestään 11 muinaisjäännöskohdetta, 2 mahdollista muinaisjäännöskohdetta ja yksi rautaisen nuolenkärjen irtolöytöpaikka. Nämä kohteet tarkastettiin ja rajattiin maastossa. Joidenkin kohteiden ajoitusta ja tulkintaa tarkennettiin. Uusia muinaisjäännöskohteita paikallistettiin ja rajattiin yhteensä 28 kpl ja mahdollisia muinaisjäännöskohteita 4 kpl. Suurin osa kohteista on saaren sotahistoriaan liittyviä puolustusvarustuksia. Lisäksi maastossa dokumentoitiin yhteensä 12 muuta kohdetta, jotka eivät ole muinaisjäännöskohteita, mutta joiden tietoja voidaan tarvittaessa leväsuudessa mahdollisten maankäyttöhankkeiden suunnittelussa. Vuoden 2009 inventoinnin jälkeen inventointialueelta tunnetaan yhteensä 38 kiinteää muinaisjäännöskohdetta, 4 mahdollista muinaisjäännöskohdetta, 1 irtolöytöpaikka ja 15 muuta kohdetta (ei muinaisjäännöstä).

Helsingissä 1.4.2010

Ulrika Köngäs

Tiina Mikkanen

8 Lähteet

Käytetyt lyhenteet:

KA = Kansallisarkisto

MV = Museovirasto

Kartat:

Charta öfwer gamble och nya Helsingfors varade ägor. Kartta vuodelta 1645. Kopio Helsingin kaupungin arkisto (alkuperäinen kartta Ruotsin valtionarkistossa).

Helsingin maaperäkartta vuodelta 1950, Maanmittaushallitus. Kartta liitteenä teoksessa *Helsingin kaupungin historia I*.

Isojakokartta Santahaminasta vuodelta 1778. Kansallisarkisto MMH 24/1-3

Isojakokartan konseptista laadittu kopio vuodelta 1778. Helsingin kaupungin arkisto, Kaupunkisuunnitteluvirasto, asemakaavaosasto, 51, Santahamina.

Kuninkaan kartasto, Helsinki XVI. Kartat julkaistu teoksessa Alanen, T. & Kepsu, S. 1989: Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805 – Konungens kartverk från Finland. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 505.

Kuninkaallinen merikartasto, Helsinki XVI:19. Kartat julkaistu teoksessa *Kuninkaallinen merikartasto 1791–1796. C.N. af Klerce rin j ohtama k artoitustyö Suo menlahdella*. Toim. Harju, E.-S. & Tiilikainen, H. 2009. Jyväskylä.

Peruskartat 203406 & 203409, Maanmittaushallitus 1967

Peruskartta 203406, Maanmittaushallitus 1991

Senaatin kartasto 1b VI 30, Kansallisarkisto

Venäläisen insinöörikoennuskunnan kartta- ja piirustuskokoelma. Museovirasto rakennushistorian osaston arkisto VIK Sa 1-686, VIK Helsingin ympäristön saaret 117-126.

Venäläiset topografikartat 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Museovirasto rakennushistorian osaston arkisto.

Arkistolähteet:

Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV/RHO)

Alopaeus, H 1988: Linnat ja varustetut paikat. Linnoituksia 1600–1800-luvuilta Suomessa. Helsinki. Luettelo 1600–1800-lukujen linnoituksista ja tykistöpatteista Suomessa

Heinäemies, K. & Löfgren K.-E. 1979: Helsingin maa- ja merilinnoitukset. Tarkistettu inventointi 1979. Inventointiraportti.

Jansson, H. & Latikka, J. 2003: Länsi- ja Keski-Uudenmaan saariston ja rannikkoalueiden inventointi 2002–2003. Tammsaari, Hanko, Siuntio, Kirkkonummi, Espoo, Helsinki. Inventointiraportti.

Lahti, E-K . 2004: Helsinki Santahamina Kadettikoulun puistikko. Vesi johto- ja viemärikaivaustyömaan arkeologinen valvonta 2004 ja osteologinen analyysi. Kaivausraportti.

Löfgren, K.-E. 1972: Helsingin merilinnoitusten inventointi kesällä 1972. Inventointiraportti.

Niukkanen, M. 2005: Helsinki, Santahamina. Kertomus mahdollisten muinaisjäännöskohteiden tarkastuksesta 17.5.2005. Tarkastuskertomus.

Visapää, M. 1967: Helsingin ympäristön raukakaivokset 1744–1866. Kaupunkorkeakoulun taloushistorian laudaturtutkielma. Kopio.

Museoviraston arkeologian osaston arkisto (MV/AO)

Hukkinen, R. 1957 : Kertomus Santahaminan Iso saarella olevien esihistoriallisten hautakumpujen kartoituksesta ja koekaivauksesta. Kaivausraportti.

Lehtosalo, V. 1962: Helsingin pitäjän kiinteät muinaisjäännökset. Inventointiluettelo.

Pohjakallio, L. 1971: Santahaminan kolmas kumpu. Tarkastuskertomus.

Kansallisarkisto:

Suomen asutuksen yleisluettelo, Helsingin pitäjä, Santahamina. Digitaalinen arkisto. (<http://www.narc.fi/Arkistolaitos/SAY/>)

Suulliset tiedonannot:

Nieminen, Jarmo (ev. erstilutnantti, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorianlaitoksen johtaja) 14.9.–1.10.2009.

Julkaistut lähteet:

Alanen, P. 1998: Suomenlinna-Santahamina 1938–1956. *Helsingin ilmatorjuntarykmentti 1938–1998*. Jyväskylä.

Ehrström, E. 1890: Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden, *Skrifter utgivna af Svenska Litteratursällskapet i Finland XV*. Helsingfors.

Enqvist, O. 2007: Kellä saaret ja selät on halussaan... Rannikkopuolustuksen aluekysymykset autonomisessa ja itsenäisessä Suomessa. *Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1 N:o 9*.

Haavisto-Hyvärinen, M., Lahermo, P. & Lehtinen, M. 2009: Saaren synty. *Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 nro 14*. (Santahamina - Sotilassaaren luontoaarteet.)

Hausen, G. 1920-24: Ny lands ortnamn. Deras förmer och förekomst till år 1600. *Svenska litteratursällskapet i Finland CLII.CLX.CLXXVII*. Helsingfors.

Heikkinen, M. 1994: Kuninkaan käskystä: Helsinki. *Narinkka* 1994.

Hornborg, E. 1950: Ajanjakso 1721–1809. *Helsingin kaupungin historia II*.

Hokkanen, K. 2005: Vantaan rannan siirtymiskartat. www-julkaisu. http://arkisto.gtk.fi/p22/P22_4_111.pdf

Kepsu, S. 2005: *Uuteen maahan. Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö*. Tampere.

Kerkkonen, G. 1965: Helsingin pitäjän keskiaika. *Helsingin pitäjän historia 1*.

Kuisma, M. 1990: Vanhan Helsingin synnystä isoonvikaan 1550–1713. *Helsingin pitäjän historia II*.

Manninen, M. 2000: *Viapori. Merilinnoitus ensimmäisessä maailmansodassa 1914–1918*. Jyväskylä.

Meurman, O. 1969: Piirteitä Helsingin asema-alueen historiaa. *Helsingin asema-aluehistoriallinen kartasto*. Helsinki.

Mäkinen, A. 2000: Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939. *Bibliotheca historica* 53.

Nieminen, J. 2007: Santahamina – neljän valtion sotilassaari, osa 1. *Huoltoaliupseerit ry vuosikirja 2006*.

Nieminen, J. 2009: Santahamina. Miksi saari näyttää siltä miltä se näyttää? *Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 nro 14*. (Santahamina - Sotilassaaren luontoaarteet.)

Nieminen, M. 2008: Santahamina – Viaporin linnoituksen itäinen luku. *Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 N:o 10*.

Niukkanen, M. 2007: Muinaisjäännökset ja arkeologisen selvityksen tarve. *Santahamina suunnitelma 2007*. Helsinki.

Pesonen, L. 1943: Helsinki sodan jäljellä menneinä vuosisatoina. *Helsingin historiayhdistyksen vuosikirja IV*. (Sodan ja rauhan päiviä entisaikain Helsingissä).

Salomaa, E. 1965: *Viaporin kapina*. Pori.

Saltikoff, B., Laihtakari, I., Kinnunen, A. & Oivanen, P. 1994: Helsingin seudun vanhat kaivokset ja louhokset. *Geologian tutkimuskeskus, opas 35*.

Santahaminasuunnitelma 2007. Puolustusministeriö. Helsinki.

Saressalo, J. (toim.) 1991: *Santahamina saari sillan takana*. Helsinki.

Suolahti, E. 1950: Ensimmäinen Vironniemen Helsinki. *Helsingin kaupungin historia I*.

Suolahti, E. 1950: Vantaan Helsinki. *Helsingin kaupungin historia I*.

Talvio, P. 1978: Viaporin linnoitus ja sen tykistö vuosina 1808–1855. *Sotahistoriallinen seura ja sotamuseo, vuosikirja X*.

Tarnanen, L. & Nieminen, J. 2009: Santahamina – suomalainen varuskunta 1918–1919. *Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 nro 14*. (Santahamina - Sotilassaaren luontoaarteet.)

Viljanen, T.V. 1964: Helsingin varuskunta kaupunkina 1918–1939. *Helsingin kaupungin historia V*.

Mustavalkonegatiiviluettelo

Helsinki Santahamina, arkeologinen inventointi 2009

Kuvan numero:	Aihe:	Kuvaaja:
217908:1	Santahaminan Teerisaaren tykkipatteri. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:2	Santahaminan Teerisaaren tykkipatteri. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:3	Santahamina Kiviarkunniemi, tykkipatteri X. Kuvassa on etualalla tykkipatterin alin, luoteenpuoleisin tasanne. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:4	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I. Patterin vanha osa. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:5	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I. Patterin uuden osan länsireuna. Kuvattu lounaasta.	Ulrika Köngäs
217908:6	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri II. Etäisyysmittauspaviljonki. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:7	Matosaaren tykkipatteri, ruutikellari. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:8	Matosaaren tykkipatteri, kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:9	Santahamina Itäniemi, kuvattu pohjoisesta	Ulrika Köngäs
217908:10	Santahamina Itäniemi, kuvattu koillisesta	Ulrika Köngäs
217908:11	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI. Kuvattu lounaasta.	Ulrika Köngäs
217908:12	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI. Tunneliruutikellari. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:13	Santahamina Maanpuolustuskorkeakoulu. Vanha hautausmaa-alue ja Krimin sodassa kaatuneiden muistomerkki. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:14	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I. Patterin itäosa. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:15	Santahamina Kissalampi 1. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:16	Santahamina Isosaari tykkipatteri VII. Ruutikellari. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:17	Santahamina Hämylänniemi tykkipatteri VIII. Ruutikellari. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Köngäs

Digitaalikuvaluettelo

Helsinki Santahamina, arkeologinen inventointi 2009

Kuvan numero:	Aihe:	Kuvaaja:
217908:18	Santahamina Eteläranta 2. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:19	Santahamina Hauteralahdi. Kuvattu koillisesta.	Ulrika Köngäs
217908:20	Santahamina Hämylänniemi 2. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:21	Santahamina Itäniemi. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Köngäs
217908:22	Santahamina Itäniemi. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:23	Santahamina Itäniemi. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:24	Santahamina Kissalampi 1. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:25	Santahamina Kissalampi 2. Kuvattu koillisesta.	Ulrika Köngäs
217908:26	Santahamina Kissalampi 4. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:27	Santahamina Kissalampi 4. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:28	Santahamina Kissalampi 5. Kuvattu lounaasta.	Ulrika Köngäs
217908:29	Santahamina Kissalampi 5. Kuvattu lounaasta.	Ulrika Köngäs
217908:30	Santahamina Kissalampi 6, tykkiasema. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:31	Santahamina Kissalampi 6. Tykkikehän kiinnitysalusta.	Ulrika Köngäs
217908:32	Santahamina Kissalampi 6. Betonirakenne. Kuvattu idästä.	Ulrika Köngäs
217908:33	Sandhamn. Kylätontti sijaitsee Papinlahden pohjukassa. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:34	Sandhamn kylätontti. Kuvattu lounaasta.	Ulrika Köngäs
217908:35	Sandhamn 2. Papinlahden pohjoisrannalla sijaitseva kiviaita. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:36	Sandhamn 2. Papinlahden pohjoisrannalla sijaitseva kiviaita. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:37	Sandhamn 3. Papinlahden pohjoisrannalla sijaitseva kiviolkellari. Kuvattu idästä.	Ulrika Köngäs
217908:38	Sandhamn 4. Kylätontin itäpuolella sijaitseva mahdollinen uunin perustus näkyy kuvassa maakumpuna. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs

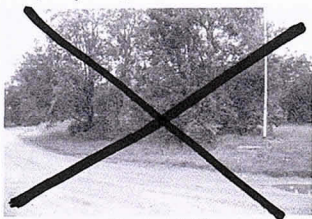
Kuvan numero:	Aihe:	Kuvaaja:
217908:39	Sandhamn 5. Papinlahden koillisrannalla sijaitseva maakellarikuoppa. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:40	Lehmäsaaren tykkipatteri kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:41	Lehmäsaaren tykkipatteri, betoni varasto. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:42	Lehmäsaaren tykkipatterin eteläpuolella sijaitseva betoninen rakennuksen paikka. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:43	Santahamina Leppäniemi 1 vesisäiliö. Kuvattu koillisesta.	Ulrika Köngäs
217908:44	Santahamina Leppäniemi 2 kaapelikaivo. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:45	Santahamina Likolampi, maavalli. Kuvattu koillisesta.	Ulrika Köngäs
217908:46	Matosaaren tykkipatteri, kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:47	Matosaaren tykkipatteri, ruutikellari. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:48	Santahamina maanpuolustuskorkeakoulu. Hautausmaa-alue ja Krimin sodassa kaatuneiden muistomerkki kuvattuna etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:49	Nuottasaaren tykkipatteri kuvattu koillisesta.	Ulrika Köngäs
217908:50	Nuottasaaren tykkipatteri. Ampumatarvikekomeron takana erottuu maavallissa ampumalovi. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:51	Nuottasaaren tykkipatteri, laituri. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:52	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I. Patterin vanha osa kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:53	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I, tähytys- ja tulenjohtotornin perustukset. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:54	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I, patterin vanha osa. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:55	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I, patterin vanha osa. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:56	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I, patterin uuden osan länsiosa. Kuvattu lounaasta.	Ulrika Köngäs
217908:57	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I, patterin uuden osan keksiosa. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:58	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I. Keskiosan betonilla tuettu rintavarustus. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Köngäs
217908:59	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri I, itäosa. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:60	Santahamina Etelänranta tykkipatteri II, rintavarustus. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:61	Santahamina Eteläranta tykkipatteri II, etäisyysmittauspaviljonki. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:62	Santahamina Eteläniemi tykkipatteri II, etäisyysmittauspaviljonki. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs

Kuvan numero:	Aihe:	Kuvaaja:
217908:63	Santahamina Itäniemi tykkipatteri III, betoninen varustus. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:64	Santahamina Itäniemi tykkipatteri III, betoninen varustus. Kuvattu idästä.	Ulrika Köngäs
217908:65	Santahamina Itäniemi tykkipatteri III. Maavallin alaosassa on 1800-luvun aikaisia kivirakenteita. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:66	Santahamina Itäniemi tykkipatteri III, tunneliruutikellari. Kuvattu lännestä	Ulrika Köngäs
217908:67	Santahamina Itäniemi tykkipatteri III, etäisyysmittaustornin perustukset. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Köngäs
217908:68	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:69	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV. Betonisessa rintavarustuksessa oleva ikonipaikka.	Ulrika Köngäs
217908:70	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV, 1800-luvun aikainen kivivarustus. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:71	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV. 1800-luvun aikainen kivivarustus. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:72	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV, tähytys- ja tulenjohtotorni. Kuvattu pohjoisesta.	Tiina Mikkonen
217908:73	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV, etäisyysmittaustornin perustukset.	Ulrika Köngäs
217908:74	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV, ventilaattorin putki. Kuvattu idästä.	Ulrika Köngäs
217908:75	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV, tähytys- ja tulenjohtotorni. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:76	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV, rakennuksen pohja. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:77	Santahamina Itäniemi tykkipatteri IV, kolmionmuotoinen betonivalli. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Köngäs
217908:78	Santahamina Isosaari tykkipatteri V. Kuvattu koillisesta.	Ulrika Köngäs
217908:79	Santahamina Isosaari tykkipatteri V, tunneliruutikellari. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:80	Santahamina Isosaari tykkipatteri V, ruutikellari. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:81	Santahamina Isosaari tykkipatteri V, rakennuksen pohja. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:82	Santahamina Isosaari tykkipatteri V., rakennuksen pohja. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Köngäs
217908:83	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI. Kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:84	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI, tunneliruutikellari. Kuvattu koillisesta.	Ulrika Köngäs
217908:85	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI, tunneliruutikellari. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:86	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI, ventilaattorin putken osa. Kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs

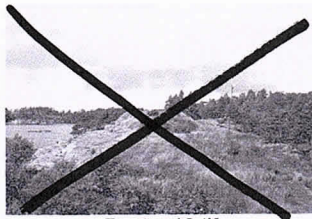
Kuvan numero:	Aihe:	Kuvaaja:
217908:87	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI, laiturin perustukset. Kuvattu lännestä.	Ulrika Kögäs
217908:88	Santahamina Isosaari tykkipatteri VI, miinakaapelikaivanto. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Kögäs
217908:89	Santahamina Isosaari tykkipatteri VII. Kuvattu etelästä.	Ulrika Kögäs
217908:90	Santahamina Isosaari tykkipatteri VII, betoninen ruutikellari. Kuvattu lännestä.	Ulrika Kögäs
217908:91	Santahamina Isosaari tykkipatteri VII, ruutikellari. Kuvattu lännestä.	Ulrika Kögäs
217908:92	Santahamina Isosaari tykkipatteri VII, laiturin perustukset. Kuvattu lännestä.	Ulrika Kögäs
217908:93	Santahamina Isosaari tykkipatteri VII, laiturin perustukset.	Ulrika Kögäs
217908:94	Santahamina Isosaari tykkipatterin VII länsipuolella olevan laiturin perustukset. Kuvattu idästä.	Ulrika Kögäs
217908:95	Santahamina Hämylänniemi tykkipatteri VIII. Kuvattu lounaasta.	Ulrika Kögäs
217908:96	Santahamina Hämylänniemi tykkipatteri VIII, betonisessa rintavarustuksessa oleva ammustarvikekomero. Kuvattu lännestä.	Ulrika Kögäs
217908:97	Santahamina Hämylänniemi tykkipatteri VIII, betoninen ruutikellari. Kuvattu etelästä.	Ulrika Kögäs
217908:98	Santahamina Hämylänniemi tykkipatteri VIII, ruutikellari. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Kögäs
217908:99	Santahamina Kiviarkunniemi tykkipatteri X, ylin kaakonpuolinen tasanne. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Kögäs
217908:100	Santahamina Kiviarkunniemi tykkipatteri X, keskimäinen tasanne. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Kögäs
217908:101	Santahamina Kiviarkunniemi tykkipatteri X, alin luoteenpuoleinen tasanne. Kuvattu luoteesta.	Ulrika Kögäs
217908:102	Santahamina Kiviarkunniemi tykkipatteri X, betoninen rakennuksen pohja. Kuvattu pohjoisesta.	Ulrika Kögäs
217908:103	Santahamina puolustusvalli, redutin pohjoisosaa kuvattuna kaakosta.	Ulrika Kögäs
217908:104	Santahamina puolustusvalli, redutin itäosaa kuvattuna luoteesta.	Ulrika Kögäs
217908:105	Santahamina puolustusvalli, redutin itäosaa kuvattuna koillisesta.	Ulrika Kögäs
217908:106	Santahamina puolustusvalli, redutin itäosaa kuvattuna idästä.	Ulrika Kögäs
217908:107	Santahamina Sahara kuvattuna pohjoisesta.	Ulrika Kögäs
217908:108	Santahamina Teerisaaren tykkipatteri. Kuvattu koillisesta.	Ulrika Kögäs
217908:109	Santahamina Teerisaaren tykkipatteri. Kuvattu etelästä.	Ulrika Kögäs
217908:110	Santahamina Teerisaaren tykkipatteri. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Kögäs
217908:111	Santahaminan tykkitiet. Entisöity tykkitien osuus. Kuvattu lounaasta.	Ulrika Kögäs

Kuvan numero:	Aihe:	Kuvaaja:
217908:112	Santahamina Vesitorninmäki. Kivipengerrys kuvattu etelästä.	Ulrika Köngäs
217908:113	Santahamina Vesitorninmäki. Kivirakenne kuvattu idästä.	Ulrika Köngäs
217908:114	Santahamina Puhelinkeskuksen risteys. Kalliohakkaus.	Ulrika Köngäs
217908:115	Santahamina Hämylänniemi 3. Kalliohakkaus.	Ulrika Köngäs
217908:116	Santahamina Hevossalmi 2. Kalliohakkaus.	Ulrika Köngäs
217908:117	Santahamina Isosaari. Kalliohakkaus.	Ulrika Köngäs
217908:118	Santahamina Isosaari. Kalliohakkaus.	Ulrika Köngäs
217908:119	Santahamina Papinlahti. Kalliohakkaus.	Ulrika Köngäs
217908:120	Santahamina Maanpuolustuskorkeakoulu 2. Laiturin rannanpuoleinen osa kuvattu lännestä.	Ulrika Köngäs
217908:121	Santahamina Maanpuolustuskorkeakoulu 2. Laiturin vedenalaisia perustuksia.	Ulrika Köngäs
217908:122	Santahamina Leppäniemi 3. Laiturin 1 betoniperustuksia. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Köngäs
217908:123	Santahamina Leppäniemi 3. Laiturin 2 kiveys jatkuu mereen. Kuvattu kaakosta.	Ulrika Köngäs
217908:124	Santahamina Leppäniemi 4. Laituri kuvattu kaakosta.	Ulrika Köngäs
217908:125	Santahamina Kiviarkunniemi 2. Kiinnitysrengas kuvattu koillisesta.	Ulrika Köngäs
217908:126	Santahamina Kiviarkunniemi 2. Kiinnitysrengas.	Ulrika Köngäs
217908:127	Nuottasaari 2. Kiinnitysrengas kuvattu lounaasta.	Ulrika Köngäs

1520

Ruutu_1.tif

Ruutu_10.tif

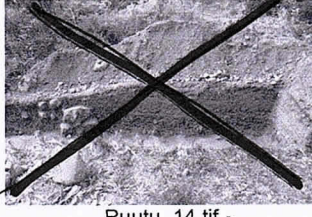
Ruutu_11.tif

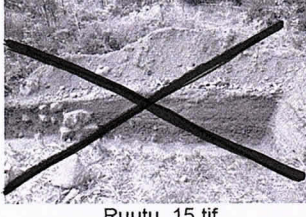
Ruutu_12.tif

Ruutu_13.tif *POHJA*

Ruutu_14.tif

Ruutu_15.tif

Ruutu_16.tif *PROF.*

Ruutu_17.tif

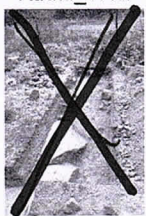
Ruutu_18.tif *E1*

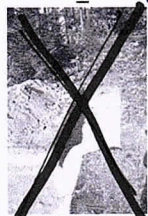
Ruutu_19.tif *DT3*

Ruutu_2.tif

Ruutu_20.tif

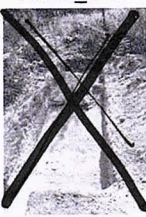
Ruutu_21.tif

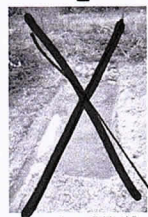
Ruutu_22.tif

Ruutu_23.tif

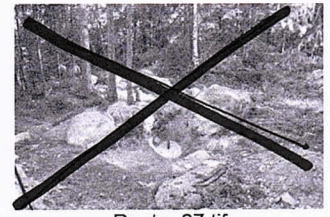
Ruutu_24.tif *DT2*

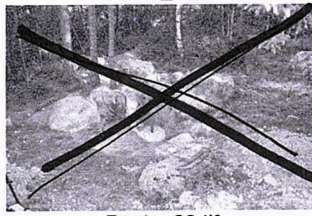
Ruutu_25.tif

Ruutu_26.tif *DT1 OK*

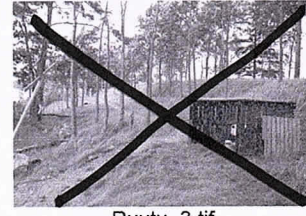
Ruutu_27.tif

Ruutu_28.tif

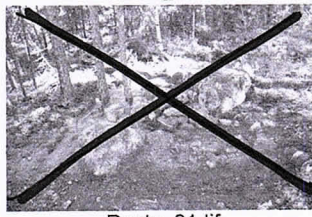
Ruutu_29.tif

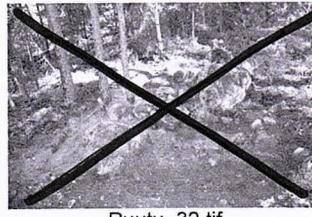
Ruutu_3.tif

Ruutu_30.tif *DT2 OK*

Ruutu_31.tif

Ruutu_32.tif

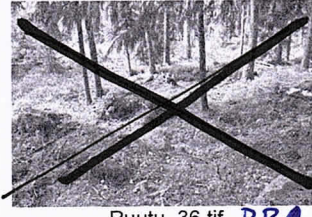
Ruutu_33.tif *dt1 OK*

Ruutu_34.tif

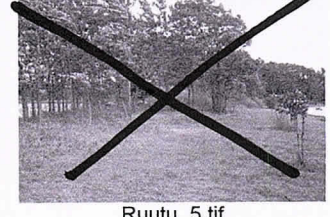
Ruutu_35.tif

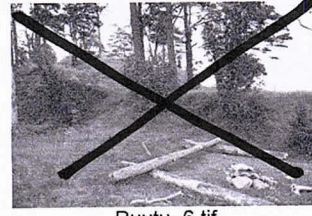
Ruutu_36.tif *RP0*

Ruutu_4.tif

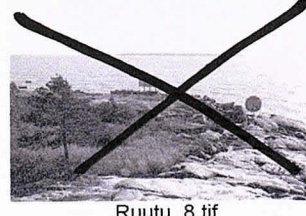
Ruutu_5.tif

Ruutu_6.tif

Ruutu_7.tif

Ruutu_8.tif

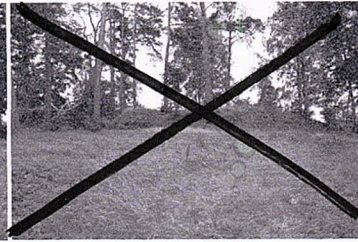
Ruutu_9.tif

Ruutu_10.tif

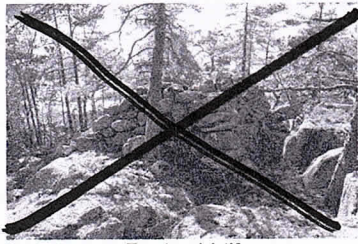
Ruutu_11.tif

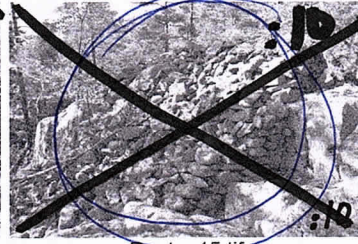
Ruutu_12.tif

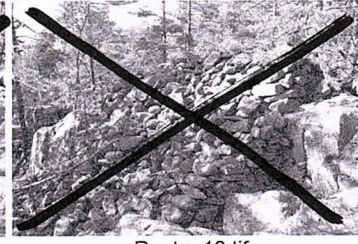
Ruutu_13.tif

Ruutu_14.tif

Ruutu_15.tif

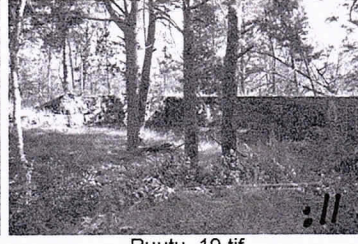
Ruutu_16.tif

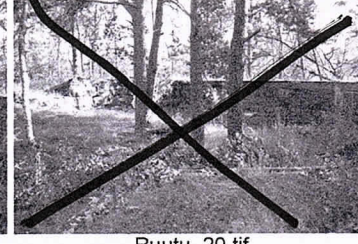
Ruutu_17.tif

Ruutu_18.tif

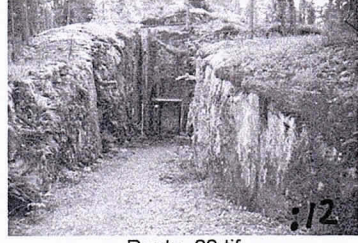
Ruutu_19.tif

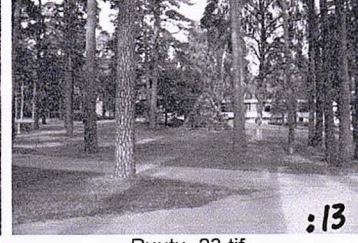
Ruutu_20.tif

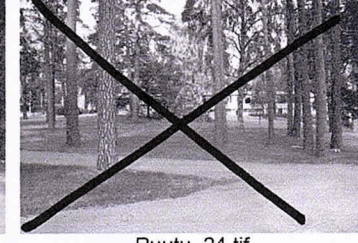
Ruutu_21.tif

Ruutu_22.tif

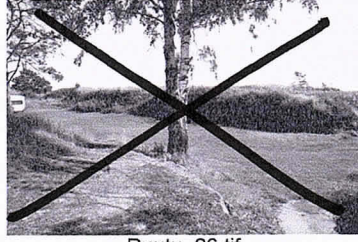
Ruutu_23.tif

Ruutu_24.tif

Ruutu_25.tif

Ruutu_26.tif

Ruutu_27.tif

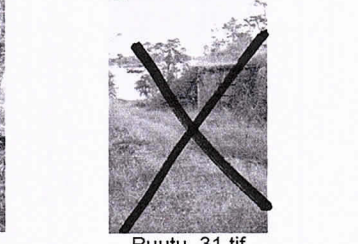
Ruutu_28.tif

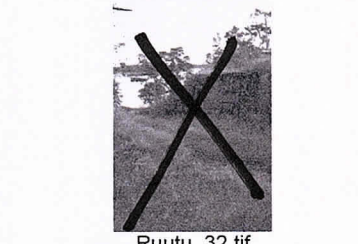
Ruutu_29.tif

Ruutu_30.tif

Ruutu_31.tif

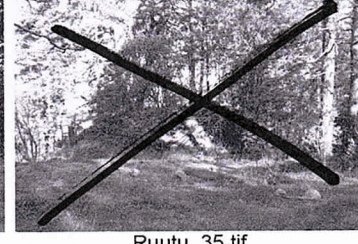
Ruutu_32.tif

Ruutu_33.tif

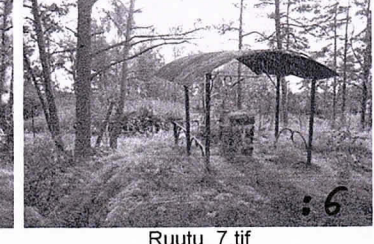
Ruutu_34.tif

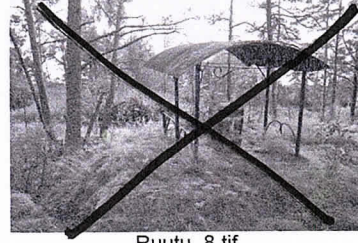
Ruutu_35.tif

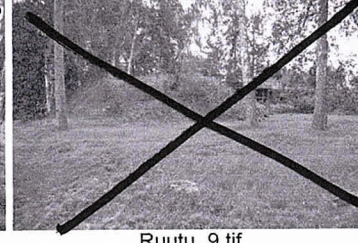
Ruutu_36.tif

Ruutu_7.tif

Ruutu_8.tif

Ruutu_9.tif

1521